TANZİMAT SONRASI OSMANLI HAPİSHANE MİMARİSİ: IŞINSAL PLÂNLI ÖRNEKLER

SELAHADDİN SEZER

ŞUBAT 2020

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TANZİMAT SONRASI OSMANLI HAPİSHANE MİMARİSİ: IŞINSAL PLÂNLI ÖRNEKLER

SELAHADDİN SEZER

ŞUBAT 2020

Tez Başlığı: **Tanzimat Sonrası Osmanlı Hapishane Mimarisi: Işınsal Plânlı Örnekler**

Tezi Hazırlayan: **Selahaddin SEZER**

Fen Bilimleri Enstitüsü Onayı:

Prof. Dr. Can ÇOĞUN
Enstitüsü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığını onaylarım.

Doç. Dr. Gülsu U. HARPUTLUGİL
Mimarlık
ABD Başkanı

Bu tez, tarafımdan incelenmiş olup Yüksek Lisans Tezi olarak uygun bulunmuştur.

Dr. Öğr. Üyesi Ceren KATİPOĞLU ÖZMEN
Tez Danışmanı

Tez Jüri Tarihi: 07.02.2020

Tez Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Hilal Tuğba ÖRMECİOĞLU (Akdeniz Üniv.) .....

Doç. Dr. Tolga BOZKURT (Ankara Üniv.) .....

Dr. Öğr. Üyesi Ceren KATİPOĞLU ÖZMEN (Çankaya Üniv.) .....

İNTİHALDE BULUNMADIĞINA İLİŞKİN SAYFA

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı, Soyadı: Selahaddin SEZER

İmza:

Tarih: 25.02.2020

ÖZET

TANZİMAT SONRASI OSMANLI HAPİSHANE MİMARİSİ: IŞINSAL PLÂNLI ÖRNEKLER

Selahaddin SEZER

Yüksek Lisans Mimarlık Bölümü

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Ceren KATİPOĞLU ÖZMEN

Şubat 2020, 131 Sayfa

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile başlayan ve devletin hemen her kademesinde kendini gösteren değişim ve dönüşüm sürecinin ceza mekânlarına ve bu mekânların mimarisine olan yansımaları incelenmiştir. Tez kapsamında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden temin edilen ve Ek-1'de yer verilen çok sayıda plan Tanzimat ile başlayan süreçte Osmanlı idarecilerinin zihninde yer alan hapishane reformunu anlamak adına son derece önemlidir. Bu kapsamda arşivden temin edilen İzmir, İstanbul ve Ankara için tasarlanan ışınsal planlar ile yine Yedikule'de tasarlanan ve adeta kampüs niteliğinde olan hapishane projeleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu tezin temel amacı, devletin içerisinde olduğu zor duruma rağmen, hapishane reformu kapsamında, İstanbul başta olmak üzere İzmir ve Ankara hapishaneleri özelinde, daha önce Osmanlı Devleti'nde görmediğimiz plansal düzenlemeler üzerinden yapılmak istenen reformların mekânsal yansımaları değerlendirilmektedir. Çalışma sonucunda Tanzimat ile başlaya süreçte hapishane reformunu gerçekleştire bilmek için yapılan çalışmalar ve kaynak seferberliği hapishane mimari üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Mimarlığı, XIX. yüzyıl, Osmanlı hapishaneleri, zindan, ceza

ABSTRACT

OTTOMAN PRISON ARCHITECTURE AFTER TANZIMAT ERA: EXAMPLES OF RADIAL PLAN TYPOLOGIES

Selahaddin SEZER

M.Sc., Department of Architecture

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Ceren KATİPOĞLU ÖZMEN

February 2020, 131 Pages

This study examines the impact of the change and transformation process, which began with the Tanzimat Reform Era in the Ottoman State and which manifested itself in almost every cadre of the state, on the penal institutions and the architecture thereof. Within the scope of the Thesis, the plans given in Attachment-1, which are obtained from the archives of the Presidency, are very important for understanding the prison reform contemplated by the Ottoman rulers during the process, which began with the Tanzimat Reform Era. Within this scope, the radial plans that are obtained from the archive and that were planned for the cities of Izmir, Istanbul and Ankara and the prison projects, which were designed in Yedikule and which in a way are in campus format, have been examined in detail. The basic purpose of this Thesis is to assess the spatial reflections of the reforms, which were planned specifically for the prisons in Izmir Ankara and primarily Istanbul over the planning arrangements that we never witnesses before in the Ottoman state as prison reforms despite difficult position surrounding the state. At the conclusion of the Thesis, the studies that were conducted during Tanzimat Reform Era for materializing the prison reform and the resources mobilized thereto have been examined over prison architectures.

Keywords: Ottoman Architecture, XIXth century, Ottoman prisons, dungeon, punishment

TEŞEKKÜR

‘Tanzimat Sonrası Osmanlı Hapishane Mimarisi: Işınsal Plânlı Örnekler’ konulu yüksek lisans tezimin her aşamasında yardım ve desteğini esirgemeyen danışmanım, değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ceren KATİPOĞLU ÖZMEN’e sonsuz teşekkür ederim.

Çalışmalarım esnasında yardım ve bilgilerini esirgemeyen sayın Doç. Dr. Cengiz ÖZMEN’e, her daim desteğini esirgemeyen aileme ve bu süreçte beni hiçbir zaman yalnız bırakmayıp devamlı arkamda duran sevgili eşim Öğr. Gör. Selen ALNIAK SEZER’e sonsuz teşekkür ederim.

Selahaddin SEZER
Ankara, Şubat 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

TEŞEKKÜR ..... **vi**

İÇİNDEKİLER ..... **vii**

ŞEKİL LİSTESİ ..... **ix**

TABLO LİSTESİ ..... **xi**

KISALTMALAR ..... **xii**

1. BÖLÜM **1**

GİRİŞ **1**

2. BÖLÜM **4**

SUÇ, CEZA KAVRAMLARININ İRDELENMESİ VE TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE CEZALARIN DEĞİŞİMİ **4**

2.1. Suç ve Ceza Kavramlarının İrdelenmesi 4
2.2. Tarihsel Süreç içerisinde Cezaların Değişim ve Gelişim 5
2.2.1. Cezaların Değişim ve Gelişim 6
2.2.2. Osmanlı Devleti'nde Cezaların Değişimi ve Gelişimi 10

3. BÖLÜM **13**

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE HAPİSHANELERİN OLUŞUMU VE MEKÂNLARININ ÖZELLİKLERİ **13**

3.1. Aydınlanma Dönemi Öncesi İlk İzler 13
3.2 Reformist Döneme Doğru: İlk Yapılar 17
3.3. Reform Çabaları: Amerika ve İngiltere'de Ortaya Çıkan Sistemler 25
3.3.1. Pensilvanya (Philadelphia) Sistemi: Tecrit 26
3.3.2. Auburn Sistemi: Sessizlik 29
3.3.3. Panoptikon (Panopticon) Sistemi: Eğitim 32
3.3.4. İngiliz Sistemi: İyi Hal 35
3.4. Reform Sonrası XIX. Yüzyılda Ortaya Çıkan Hapishane Formları 39
3.4.1. Dikdörtgen Hücre Modeli 40
3.4.2. Avlu Modeli 40
3.4.3. Panoptikon (Dairesel) Model 41

3.4.4. Işınsal (Radyal) Model 41
3.4.5. Kampüs Modeli 42
3.4.6. Telefon Direği Modeli (Omurga Sistemi) 43
3.5. Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyıla Kadar Hapishane Mekânlarının Özellikleri 44

4. BÖLÜM 47

OSMANLI DEVLETİ'NDE XIX. YÜZYILDA UYGULANAN YENİ CEZA KANUNLARI VE HAPİSHANELER: TANZİMAT İLE GELEN DÖNÜŞÜM 47

4.1. Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyılda Uygulanan Yeni Ceza Kanunları 47
4.2. Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyılda Ortaya Çıkan ve Hapishaneler 53

5. BÖLÜM 59

TANZİMAT SONRASI İNŞA EDİLEN IŞINSAL PLANLI HAPİSHANE ÖRNEKLERİ 59

5.1. İzmir'de Yapılan Işınsal Planlı Hapishane Projesi 59
5.2. İstanbul Sultanahmet'te Yapımı Düşünülen Hapishaneye Ait Proje 67
5.3. İstanbul Yedikule'de Yapımı Düşünülen Hapishaneye Ait Projeler 78
5.3.1. August Jasmund Tarafından Hazırlanan Yedikule Umumi Hapishane Projesi 81
5.3.2. Ferik Blunt Paşa Mühürlü Umumi Hapishane Projesi 88
5.3.3. Mimar Kemaleddin ve Öğrencileri Tarafından Hazırlanan Umumi Hapishane Projeleri 93
5.4. Ankara'da Yapımı Düşünülen Hapishaneye Ait Proje 97

6. BÖLÜM 105

SONUÇ 105

KAYNAKLAR 110

EKLER 118

ÖZGEÇMİŞ 131

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2. 1. Orta Çağ'da uygulanan ceza yöntemleri 7
Şekil 2. 2. Damiens'in 2 Mart 1757'de infazı 8
Şekil 2. 3. Osmanlı'da uygulanan cezalar 11

Şekil 3. 1. Roma, Mamertine hapishanesinin yaklaşık plan ve kesiti. 14
Şekil 3. 2. Bir mahkûm kafesi 15
Şekil 3. 3. İskoçya, Campbell Kalesi kesiti 16
Şekil 3. 4. Newgate, Londra 16
Şekil 3. 5. Worcester Katedrali keşişler için hapishane olarak tanımlanmış oda 17
Şekil 3. 6. Amsterdam ıslah ve düzeltme kurumları 19
Şekil 3. 7. Bridewell ıslah evi ve hastanesi 20
Şekil 3. 8. St. Michael hapishanesi 22
Şekil 3. 9. Maison de Force plan ve görünüş 23
Şekil 3. 10. John Howard'ın hapishane önerileri 25
Şekil 3. 11. Eastern State Penitentiary hapishanesinin plan ve cephe çizimleri. 27
Şekil 3. 12. Eastern State Penitentiary hapishanesinin görünüşü 28
Şekil 3. 13. Eastern State Penitentiary hapishanesi fotoğrafı 28
Şekil 3. 14. Auburn cezaevi planı. 30
Şekil 3. 15. Auburn cezaevi. 30
Şekil 3. 16. Sing Sing hapishanesi. 31
Şekil 3. 17. Sing Sing hapishanesi için temel plan şekli. 31
Şekil 3. 18. Sing Sing hapishanesi hücre ve koridorların fotoğrafı. 32
Şekil 3. 19. Jeremy Bentham'ın Panoptikon tasarımı 33
Şekil 3. 20. Jeremy Bentham'ın Panoptikon kesiti 34
Şekil 3. 21. Stateville cezaevi görünüşü 34
Şekil 3. 22. Stateville cezaevi hücreler ve gözetleme kulesi 35
Şekil 3. 23. Pentonville hapishanesinde yer alan hücreler. 36
Şekil 3. 24. Pentonville'de maskeli egzersiz, 1860. 37
Şekil 3. 25. Pentonville'de mahkûmların ibadeti, 1860. 37
Şekil 3. 26. Pentonville hapishanesi genel görünüş. 38
Şekil 3. 27. Dikdörtgen hücre modeli gösterimi 40
Şekil 3. 28. Newgate hapishanesi planı, Londra. 40
Şekil 3. 29. Bellet (1792), Fransa ve Madras (1860), Hindistan 41
Şekil 3. 30. Mazas hapishanesi, Fransa (1840), House of Correction, Milan (1867) 42
Şekil 3. 31. Kampüs sistemi şematik gösterimi. 42
Şekil 3. 32. Woormwood Scrubs hapishanesi, Londra 1874 43
Şekil 3. 33. Frences hapishanesi, 1898. 43
Şekil 3. 34. Baba Cafer ve Anemas zindanları 44
Şekil 3. 35. Kadırgalarda kürek çeken forsaların temsili gösterimi. 45

Şekil 4. 1. Sultanahmet Meydanı, İbrahim Paşa Sarayı ve etrafındaki yapılar…….. 54

Şekil 5. 1. Cezayir Hanı. 60
Şekil 5. 2. İzmir Konak bölgesi haritası, Lamec Saad, 1876. 61
Şekil 5. 3. İzmir hapishanesi planı. 62
Şekil 5. 4. İzmir hapishanesi genel görünüş. 65
Şekil 5. 5. İzmir hapishanesi avlusundaki mahkûmları gösterir fotoğraf. 66
Şekil 5. 6. İzmir hapishanesi yıkımına dair ait fotoğraf. 67
Şekil 5. 7. Mimar George Stampa taraından hazırlanan, Sultanahmet'te yapımı düşünülün hapishane projesine ait görünüş ve kesit. 69
Şekil 5. 8. Mimar George Stampa tarafından hazırlanan, Sultanahmet'de yapımı düşünülün hapishane projesine ait zemin kat planı. 70
Şekil 5. 9. Mimar George Stampa tarafından hazırlanan, Sultanahmet'te yapımı düşünülün hapishane projesine ait birinci kat planı. 71
Şekil 5. 10. Mimar George Stampa tarafından hazırlanan, Sultanahmet'te yapımı düşünülün hapishane projesine ait ikinci kat planı. 72
Şekil 5. 11. Mimar George Stampa tarafından hazırlanan, Sultanahmet'te yapımı düşünülün hapishane projesine ait bodrum kat ve temel planı. 73
Şekil 5. 12. Yedikule bölge haritası. 79
Şekil 5. 13. Yedikule Hisarı genel görünüş. 80
Şekil 5. 14. Yedikule'de yapılması düşünülen, Mimar August Jasmund imzalı projeye ait kroki. 82
Şekil 5. 15. Yedikule'de yapılması düşünülen, Mimar August Jasmund imzalı projeye ait zemin kat planı. 83
Şekil 5. 16. Yedikule'de yapılması düşünülen, Mimar August Jasmund imzalı projeye ait ikinci kat planı. 84
Şekil 5. 17. Ferik Blunt Paşa imzalı hücre esaslı, ışınsal planlı hapishane örneği. 90
Şekil 5. 18. İstanbul cezaevi zemin kat planı. 94
Şekil 5. 19. Hapishane-i Umumi öğrenci projesi plan. 95
Şekil 5. 20. Hapishane-i Umumi öğrenci projesi cephe. 96
Şekil 5. 21. Ankara şehir haritası 1924. 97
Şekil 5. 22. Ankara Ulus çevresi (kamusal alan). 97
Şekil 5. 23. Ankara için yapılması düşünülen hapishane projesi, kat planı. 100
Şekil 5. 24. Ankara için yapılması düşünülen hapishane projesi, kesitler. 101

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Johnson tarafında tarif edilen hapishane düzenleri 39
Tablo 2. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden temin edilen planlar ışığında Osmanlı hapishaneleri plan tiplerinin sınıflandırılması. 56

KISALTMALAR

APİKAM : Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi
TDK : Türk Dil Kurumu
VGM TİMEM : Vakıflar Genel Müdürlüğü Türk İnşaat ve Mimarlık Eserleri Müzesi

1. BÖLÜM

GİRİŞ

İnsanlar ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bir araya gelmiş, böylelikle toplulukları oluşmuş ve bir arada yaşamanın neticesinde zaman içerisinde toplumsal düzeni sağlamaya yönelik kurallar ortaya çıkmıştır. Bu kurallara aykırı davranmak suç ve suçlu gibi kavramların ortaya çıkmasına neden olmakla birlikte, suç olarak kabul edilen eylemler topluma, zamana, coğrafyaya, kültüre, inanışa, eğitim durumuna göre farklılık göstermiştir. Tarihin ilk dönemlerinde cezalar daha çok suç işleyeni toplumdan uzaklaştırmak, yalnız bırakmak ve bedene yönelik cezalar şeklinde uygulanmışken, bu dönemde hapis cezası asli bir ceza olarak görülmediği için kullanılan mekânlarda bugünkü manada kapatılma mekânlarından oldukça farklıdır. Aydınlanma Çağı'na gelirken daha önce uygulanan ve insan onurunu kırıcı, ağır cezaların yerini hürriyeti kısıtlayıcı cezaların aldığı ve mahkûmların ıslahını ön gören yeni ceza sistemlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda ilk olarak XVIII. yüzyıl sonlarında Amerika ve Avrupa'da ortaya çıkan bu sistemler kapatılma mekânları olan hapishane mimarisinin de şekillenmesinde etkili olmuştur.

Batı'da ortaya çıkan bu yeni ceza sistemleri ve mimarileri birçok ülkeye örnek olmuştur. Bu dönüşüm ve dönüşümü takip eden mekânsal değişim yankılarını XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde de yer bulmuş, daha önceleri kullanılan mahbeslerin[1] mekânsal eksikleri çözülmesi oldukça elzem olan büyük bir sorun olarak ortaya konmuştur. Mekânsal değişimin ilk ayağı Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan ceza sistemlerindeki değişimlerdir. Önceleri asli bir ceza olarak görülmeyen hapis cezası Tanzimat sonrası atılan adımlarla asli ceza olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu değişim faaliyetleri çerçevesinde hapishanelerde idari ve mekânsal düzenlemeler hız kazanmıştır.

[1] Suçluların hapsedilip cezalarını çektikleri yer, cezaevi, hapishane (Anonim-1).

Bu anlamda Osmanlı Devleti'nde meclisin planladığı manada ilk modern hapishane 1870-71'de İstanbul'da faaliyete geçirilmiştir. Hapishane-i Umumi olarak anılan bu yapı içerisinde pek çok koğuşun yanı sıra hastane, çalışma atölyeleri, hamam, cami ve kilise gibi birimleri de içinde bulundurmaktadır. Hapishane-i Umumi'nin açılmasını takip eden süreçte Osmanlı topraklarında iki katlı kâgir hapishanelerin yoğunlukla planlandığı ve bazı durumlarda inşa edildiği bir faaliyet zinciri olarak ortaya çıkar.

XIX. yüzyılın özellikle ikinci yarısında Osmanlıda gözlenen bu yoğun yapı faaliyetini içeren tarihsel dönem üzerinde yapılan çalışmalar her geçen gün artarak devam etmesine rağmen görülmektedir ki Osmanlı Hapishanelerinin incelendiği literatür, ağırlıklı olarak tarih disiplini tarafından oluşturulmuştur. Tarihçiler tarafından titizlikle incelenen Osmanlı Ceza Sistemi'ndeki reformların bir yansıması olan hapishane projeleri mimari incelemenin alanı olamamıştır.

Bu tez kapsamında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden edinilen ve bir kısmı ilk defa yayınlanacak olan 115 adet projenin mimari değerlendirmesi üzerine Oya Şenyurt'un iki, Hasan Kuruyazıcı'nın bir mimari değerlendirmesi bulunmamaktadır[2]. Bunun yanı sıra Remzi Aydın'ın hapishaneler ile ilgili çalışmaları bulunmaktadır[3].

Tez kapsamında örnek vaka çalışması olarak İzmir, İstanbul ve Ankara'da yapılması planlanan hapishane projeleri detaylı olarak incelenmektedir. Bu seçimin amacı Amerika ve Avrupa'da oldukça sık gördüğümüz ışınsal planlı hapishane projelerinin bu şehirlerde uygulanmak üzere tasarlanmalarıdır. İzmir, İstanbul ve Ankara özelinde tasarlanan ışınsal planlı bu hapishaneler Osmanlı idarecilerinin yapmayı planladığı hapishane reformu kapsamında, Osmanlı topraklarında daha önce görmediğimiz bir tipolojinin uygulanmak istemesi adına son derece önemlidir.

[2] Şenyurt "Projeleri ve Belgeleriyle 20. Yüzyıl Başında İzmit Hapishanesi'nin Tasarımı" ve "20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Anadolu ve İstanbul'da Bazı Hapishane İnşaatları" adlı çalışmaları, Kuruyazıcı "Uygulanmamış Bir Mahpushane Projesi" adlı çalışmalar bulunmaktadır. Alana ait bu eksikliği Osmanlı hapishaneleri üzerine çalışmaları bulunan tarihçi Ufuk Adak *"Central Prison (Hapishane-i Umumi) in İstanbul and İzmir in the Late Ottoman Empire: In Between Ideal and Reality"* başlıklı çalışmasında da belirtmektedir (Adak, 2017, s. 93).

[3] Mimar Kemaleddin Bey'in hapishane projeleri (Aydın, 2019, s. 11-36), Mühendis Mehmet Ali Bey'in Avanos'taki projeleri (Aydın, 2018, s. 357-383), Osmanlı Arşiv belgelerine göre Sivas hapishanesi ve mimarisi (Aydın, 2019; s. 403-412).

Belki de başta devletin başkenti İstanbul olmak üzere İzmir, Ankara için hazırlatılan bu planlar idarecilerin ileride oluşturmaya çalıştıkları hapishane tipolojisinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca çalışmada yer verilen bir diğer proje ise İstanbul Yedikule'de inşası düşünülen, bu haliyle adeta bir kampüsü andıran, daha serbest bir planlamanın olduğu hapishane projesidir. Başkentte modern bir hapishane inşa etme çabasında olan idarecilerin zihinlerindeki hapishane reformunu anlamak adına bu projede son derece önemlidir. Ek-1'de yer verilen hapishaneleri daha çok tek bir yapıdan ibaret olması Yedikule'de inşası düşünülen bu hapishane kompleksini dikkate değer kılmaktadır.

Bu çerçevede ele alınan planları sadece Batılı bir bina tipolojisinin ithal edilmesi olarak görmek, bu alana dair eksik bir okuma olacaktır. Hapishane planlarının göstermiş olduğu durum, Osmanlı Devleti'nin modernleşmenin her unsurunu ne kadar derinden önemsemiş olduğunu ve bu bağlamda son derece kayda değer bir çaba ve kaynak seferberliğinin yapılmış olduğunun da göstergesidir.

Çalışma kapsamında giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde suç ve ceza kavramları irdelenerek, cezaların süreç içerisindeki değişimleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde tarihsel süreç içerisinde hapishanelerin oluşumu ve mekânsal özellikleri hakkında detaylı bilgi verilmiştir. "Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda uygulanan yeni ceza kanunları ve hapishaneler: Tanzimat ile gelen dönüşüm" başlıklı dördüncü bölümde Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivinden temin edilen pek çok Osmanlı hapishane projesi mimari özellikleri, formları, mekânsal kurguları ve yapısal özellikleri bakımından irdelenmiştir. Bu irdeleme sonucunda bazı hapishane projelerinin avlulu bazılarının ise avlusuz (kapalı bir yapı) olarak planlandığı görülmekledir. Ek-1'de yer verilen listeden tespit edilebildiği kadarı ile Osmanlı hapishane tipolojisi dikdörtgen, kare, haçvari, ışınsal, T planlı, L planlı, I planlı, U planlı ve düzgün olmayan çokgen formlara sahip yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Ek-2'de yer verilen ceza reformu ile ilgili gelişmelere ait sürecin dünyada ve Osmanlı'da ki yansımalarına da değinilmiştir. Beşinci bölümde yine arşivden temin edilen ve teze konu olan İzmir, İstanbul ve Ankara'da inşa edilen ya da inşa edilmesi planlanan hapishaneler, detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise Tanzimat ile başlayan ve devam eden süreçte yapılmak istenen reformun mimari yansımaları değerlendirilmiştir.

2. BÖLÜM

SUÇ, CEZA KAVRAMLARININ İRDELENMESİ VE TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE CEZALARIN DEĞİŞİMİ

2.1. Suç ve Ceza Kavramlarının İrdelenmesi

Sosyal bir varlık olan insan ihtiyaç ve gereksinimlerini gidermek, güçlüklerle mücadele etmek için bir araya gelmiş ve topluluklar oluşturmuştur. Birlikte yaşamanın yani toplumu oluşturmanın birtakım kuralları vardır. Bu kurallar bireylere bazı haklar verirken, diğer taraftan davranışlarını kısıtlar. Toplum hayatını düzenleyen kuralların dışına çıkılması suç ve suçlu gibi yeni kavramları da beraberinde getirmiştir (Aktan & Vural, 2006, s. 1; Burkay, 2008, s. 2; Demirkasımoğlu, 2015, s. 138; Uyanık, 2017b, s. 25-26).

Suç kavramına dair üzerinde uzlaşılmış genel bir tanım olmamakla birlikte "suç" kavramının ortaya çıkışı insanlık tarihi kadar eskidir. Suç Latincede yer alan *crimen* kelimesinden gelmekle birlikte Arapça da karşılığı *crm (cürm)*, Fransızca ve İngilizcede ise *crime* şeklindedir. Suç, evrensel, aynı zamanda genel bir olaydır yani geçmişte var olduğu gibi gelecekte de var olacaktır. İnsanoğlu bir araya gelip toplu halde yaşadığı müddetçe, topluluk içerisinde yer alan bireylerden bir kısmının kurallara uymayıp, düzeni bozmasıyla suç kavramı da varlığını sürdürecektir. Suçun bir diğer özelliği de sübjektif ve insanın iç dünyasıyla alakalı olmasıdır. Suç, suçu işleyen kişinin duygu, düşünce, istek ve iradesinin bir yansımasıdır. Diğer taraftan suçun tanımı zamana, mekâna ve topluma göre farklılık göstermektedir. Bir toplumda suç olarak kabul gören bir hareket bir başka topluluk tarafından suç olarak görülmeyebilir (Burkay, 2008, s. 2; Demir, 2015, s. 7-8; Eren, 2014, s. 26; Üresinler, 2005, s. 48-50).

Geçmişten günümüze suç kavramı üzerinde birçok toplumbilimci, hukukçu, politikacı ve düşünürün yorumları olmuştur. Plato, suçu bir tür hastalık olarak görür ve suçlunun bu hastalıktan ancak ceza ile tedavi edilebileceğini savunur. Ona göre ceza bir tür ıslah etme yöntemidir. Suçun sebeplerini insanların bedenlerinde arayan Hipokrat ise karakter ile beden yapısı arasında bir bağlantı olduğunu savunur. Aristo'ya göre suça ve karışıklığa sebep olan yoksulluktur. Toplum düşmanı olarak gördüğü bu kişilerin en ağır biçimde cezalandırılmasını savunur (Eren, 2014, s. 26-27).

Suçun tanımı farklı disiplinler açısından çeşitlilik gösterse de hukuki karşılığı oldukça nettir. Hukuki manada suç, kendisine cezai müeyyide gerektiren eylemlerdir. Suçlu ise; suç teşkil eden davranışlar içerisinde olan, toplumsal kurallara aykırı fiiller gerçekleştiren ve bunun sonucu olarak da cezai yaptırıma tabi olan kişidir (Alacakaptan, 1975, s. 1-2; Eren, 2014, s. 26-27).

Ceza ise; Arapça kökenli bir sözcük olup TDK'da "uygunsuz davranışlarda bulunanlara uygulanan üzüntü, sıkıntı, acı verici işlem veya yaptırım" ve "suç işleyen bir kimsenin yaşantısına, özgürlüğüne, mallarına, onuruna karşı yasaların öngördüğü yaptırım" şeklinde açıklanmıştır (Anonim-2).

Ceza da tıpkı suç gibi insanlık tarihi kadar eskidir. Kişilere ve topluma karşı kötü ve zararlı davranışlarda bulunanlara gösterilen tepki olarak uygulanan cezalar mekâna, zamana ya da söz konusu toplumun medeniyet durumuna bağlı olarak sürekli değişim göstermiştir (Karakaş Doğan, 2009, s. 9).

2.2. Tarihsel Süreç içerisinde Cezaların Değişim ve Gelişim

Cezanın tarihsel süreç içerisindeki gelişimi çeşitlilik gösterir. Geçmişte suça verilen cezalar suç işleyeni toplumdan uzaklaştırmak, suçlunun mağdurun ailesine teslim edilmesi, gönüllü sürgün, kısas ve diyet şeklinde sıralanabilir. Bedene yönelik acı ve ıstırap verici cezaların uygulanmasının nedeni olarak toplumun yerleşik hayata geçmemesi, bilinç düzeyi ve siyasi erkin mutlaklığının gösterilmesi gibi nedenler öne sürülür (Artuk & Alşahin, 2015, s. 147; Uyanık, 2017a, s. 129-130).

Cezalar, devleti oluşturan bireylerin kültürel düzeylerine, toplumsal yapıları ve genel davranış biçimlerine bağlı olarak ülkeden ülkeye farklı da olsa zaman içinde gelişme göstermiştir. Tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan gelişmeler neticesinde uygulanan cezaların şiddetinin giderek azaldığı ve yumuşadığı görülmektedir. Bedene uygulan şiddetin ve öç alma anlayışının terk edildiği, bunun yerine bilinçli ve ölçülü uygulamalara geçildiği görülmektedir (Karakaş Doğan, 2009, s. 11; Kumbasar, 2006, s. 9).

Bir sonraki bölümde dünya üzerinde cezaların tarihsel süreç içerindeki değişimleri ve gelişimleri incelenecektir. Başlarda ölçüsüz şekilde uygulanan cezaların, daha sonra giderek vahşi bir hal almasıyla birlikte, reformist ve hümanistlerin uygulanan bu cezalara karşı söylemeleri değerlendirilecek, yine bu dönemde Osmanlı Devleti'nde uygulana cezaların değişim ve gelişimi incelenecektir.

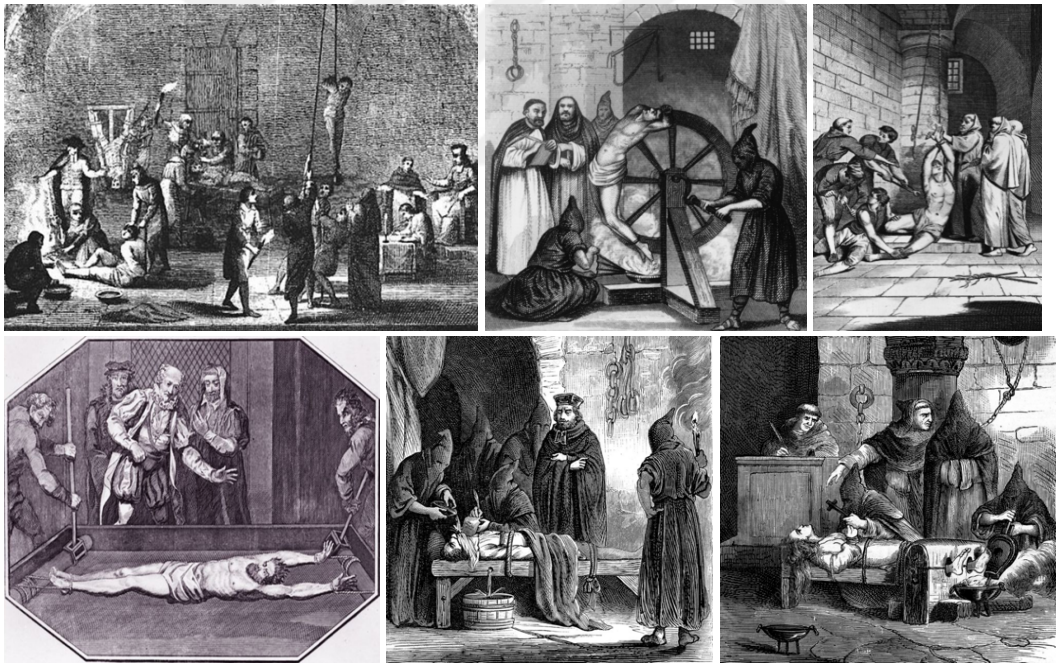
2.2.1. Cezaların Değişim ve Gelişim

Cezaların tarihsel değişimine baktığımızda uygulamalarda benzerlikler bulunmaktadır. En eski ceza yöntemlerinde suçluyu toplumdan dışlamak suretiyle yalnızlaştırmak, haklarını elinden almak ve korumasız bırakmak şeklinde cezalar uygulanmıştır. Yine bu dönemlerde dayak, uzuv kesme ve can alma şeklinde cezalar da uygulamalar arasındadır. Tarihi süreç içeresinde cezalarda önemli değişimler olmuş; cezaların kısas cezası şeklinde uygulanmasıyla "göze göz, dişe diş" şeklinde ifade edilen, "bir suçluyu, başkasına yaptığı kötülüğü kendisine aynı biçimde uygulanarak cezalandırmak" anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde suçlunun işlemiş olduğu fiilin karşılığında alacağı cezanın önceden belli olması ve suçluya verilecek cezanın, işlenen suçla orantılı olmasına çabalanması dikkat çekicidir. İlk Çağlar'da orantısız şekilde uygulanan cezalar Orta Çağ'da ıstırap ve acı verici cezalar şekilde uygulanmıştır (Demirbaş, 2018, s. 3-5; Karakaş Doğan, 2009, s. 9-10)

İlk Çağlar'da kuralları koyan, adaleti istediği gibi gerçekleştiren ve işlenen suçun karşılığı olan cezayı belirleyenler toplumda söz sahibi olan, gücü elinde bulunduranlardır. "Güçlünün adaleti" olarak da adlandırılan bu sistemde gücü temsil eden kişiler kabile reisi, kral, sultan veya dini otorite olarak değişmiş ancak adalet anlayışı aynı kalmıştır. Bu dönemde daha çok intikam almak amacıyla uygulanan

orantısız ceza anlayışı suçluyu kamunun düşmanı saymış ve suçluya karşı elindeki tüm araçlarla mücadele etmeyi amaçlamıştır. Kişinin işlemiş olduğu suçun karşılığında verilen cezalar ölüm, sakat bırakma, kırbaçlama ya da bedene uygulana işkenceler, sürgün, para cezası, kölelik şeklindedir. Suçun işlenmesinde, kişinin suça yöneliminde toplumun da kusurunun olabileceği düşüncesinden bu dönemde bahsedilemez. (Demirbaş, 2018, s. 5; Uyanık, 2017b, s. 25-26).

Orta Çağ'da uygulanan cezalar bedene yönelik şiddetin arttığı vahşi bir hal almıştır, bu dönemde suçluyu işkence ederek öldürmek oldukça yaygın bir metot haline gelmiştir. Öyle ki bu ıstıraplı infaz yöntemi halka açık yerlerde, bir tür seremoniye dönüşmüştür, bu dönemde suçluya eziyet etmek için yeni yöntemler geliştirilmiştir. Bu durum hükümlünün yaşam hakkını elinden almadan önce planlı bir şekilde işleyen ve olabildiğince fazla acı çekmesi düşüncesiyle uygulanan bir süreçtir (Karakaş Doğan, 2009, s. 10).

Şekil 2. 1. Orta Çağ'da uygulanan ceza yöntemleri
(Anonim-3; Anonim-4)

XVIII. yüzyıl da hem Amerika'da hem de Avrupa'da toplum doğasını, bireyin toplumdaki yeri ve dolayısıyla da suçluların cezalandırılma yöntemleri üzerine tartışmalar başlamıştır. Hapishanelerin oldukça kalabalık olduğu ve kötü idare edildiği, bedene yönelik şiddet cezalarının uygulandığı ve suçların arttığı bu dönem, ıslaha yönelik ilk düzenlemelerin yapılması açısından önemlidir. Fransız İhtilali

(1789-1799) beraberinde gelen hürriyetin bir insanın sahip olduğu en önemli değer olduğu fikri ile birlikte hapis cezaları asli ceza olarak uygulanmaya başlanmıştır. Halka açık yapılan işkence ve infazların yerini kademeli olarak modern ceza sistemleri almaya başlamıştır. Suçluyu işkenceyle terbiye etmek yerine, ıslah etmek düşüncesi ön plana çıkmıştır (Artuk & Alşahin, 2015, s. 154).

Michel Foucault "Hapishanenin Doğuşu" adlı eserinde kralı öldürmekle suçlanan Damiens'in 2 Mart 1757'de Greve Meydanın'da halkın gözleri önünde işkence edilerek infaz edilmesini detaylı olarak anlatır[4] (Foucault, 2017, s. 33-37). Bu yüzyılda başta Jean-Jacques Rousseau, Charles-Louis de Secondat de Montesquieu ve Jeremy Bentham gibi Avrupalı düşünürler İlk ve Orta Çağ boyunca suçlulara uygulanan cezaların son derece acı verici, onur kırıcı olmasından dolayı ceza sistemine karşı çıkmış, insana verilebilecek en büyük cezanın kişinin hürriyetini elinden almak olarak görmüşlerdir. Böylece "bedene verilecek cezanın yerine ruha ceza uygulanmalıdır" şeklinde bir düşünce ortaya çıkmıştır. Suç işlemiş kişi özgürlüğünden vazgeçmiştir ve cezalandırılmalıdır. Ayrıca suçluya verilecek cezalar, suç ile orantılı olmalıdır (Aksoy Retornaz, 2014, s. 94).

Şekil 2. 2. Damiens'in 2 Mart 1757'de infazı
(Anonim-5)

[4] Foucault bu sahneyi şu şekilde tarif eder: "Paris kilisesinin cümle kapısının önünde, suçunu herkesin karşısında itiraf etmeye" mahkûm edilmişti; buraya "elinde yanar halde bulunan iki libre ağırlığındaki bir meşaleyi taşıyarak, üzerinde bir gömlekten başka bir şey olmadığı halde, iki tekerlekli bir yük arabasında götürülecekti; sonra aynı yük arabasıyla Greve meydanına götürülecek ve burada kurulmuş olan darağacına çıkartılarak memeleri, kolları, kalçaları, baldırları kızgın kerpetenle çekilecek; babasını (kralı) öldürdüğü bıçağı sağ elinde tutacak ve kerpetenle çekilen yerlerine erimiş kurşun, kaynar yağ, kaynar reçine ve birlikte eritilen balmumu ile kükürt dökülecek, sonra da bedeni dört ata çektirilerek parçalatılacak ve vücudu ateşte yakılacak, kül haline getirilecek ve bu küller rüzgâra savrulacaktır." (Foucault, 2017: 33-37).

Aydınlanma Çağı düşünürlerinden Cesare Beccaria da bu düşüncelerden etkilenmiştir. Kaleme aldığı "Suçlar ve Cezalar Hakkında" (*Dei delitti e delle pene*) adlı yapıtı, günümüz ceza hukukunun temellerini oluşturması adına son derece önemlidir (Beccaria, 2004, s. 7-8). Beccaria'nın önerdiği hapis cezası tam olarak günümüzde uygulanan hapis cezası anlayışı ile aynı değildir. Beccaria sürekli bir kapatılma cezası önermektedir. Beccaria'ya göre yargılanma adil ve hızlı olmalı, bedene uygulanan insan onurunu kırıcı, keyfi cezalar yasaklanmalı ayrıca suça verilen ceza adil ve orantılı olmalıdır. Beccaria bu düşünceler ışığında ölüm cezasının kaldırılmasını, bunun yerine hapis ve zorla çalıştırma gibi cezaların verilebileceğini, kişinin özgürlüğünün kısıtlanmasının bir ceza olduğunu savunur. Beccaria'ya göre hızlı bir ölümdense hapis cezası daha etkilidir. Duvarlar arasındaki ıstırap, hapis cezasının temelidir. Beccaria'nın suçlunun hapishanede ancak "zincirler, tomruklar, sopa altında ve demir parmaklıklar arkasında" ıslah olacağını düşünmesi zihnindeki hapishane kavramını açıklaması adına önemlidir. Beccaria, bu mekânları suçluların kontrol altında tutulduğu alanlardan ziyade bir "işkencehane" olarak görmektedir. Bu düşünce ve işlev günümüzdeki hapishanelerin mekânsal tanımlarından son derece uzak da olsa Beccaria'nın yaşadığı çağın şartları göz önüne alındığında, dönemi için radikal bir öneri olarak yorumlanabilir (Aksoy Retornaz, 2014, s. 93-104; Küçüktaşdemir, 2014, s. 73-77).

İslam hukukunda da durum pek farklı değildir. Hukuka şeklini veren dindir ve hiçbir dinde hapis cezası ana bir ceza olarak görülmez. Esas ceza bedene uygulanan cezalardır. Fakat bazı kaynaklarda İslamiyet'in ilk dönemlerinde suç işleyenlerin geçici olarak tutulduğu hapishaneler bulunduğundan bahsedilmektedir. Hz. Osman Dönemi'ne kadar suçluların kuyulara hapsedildiği, Peygamber ve Dört Halife Dönemi'nde özel hapishaneler olmayıp suçluların konduğu mekânların mescitler ve dehlizler olduğu düşünülmektedir. Hapishane olarak kullanılan özel binaya ilk kez Hz. Ali Dönemi'nde rastlanmakla birlikte, bu mekânlar özgürlüğü kısıtlayıcı cezaların infaz edildiği mekânlar değildir. Çünkü tıpkı diğer dinlerde olduğu gibi İslam hukukunda da özgürlüğü kısıtlayıcı cezalar yoktur (Anonim-6; Uyanık, 2017a, s. 105-111).

Cezaya dair tarihi süreçteki bir diğer önemli aşama ise "Diyet" cezasıdır. Diyet, mağdurun zararının suçlu tarafından karşılanması üzerine kurulan bir tür ceza sistemidir. Diyet cezasında suçlu olan kişinin mağdurun zararını karşılamak için para veya mal olarak bedel ödemesi esastır. Cezanın tarihi seyrini değiştiren kuşkusuz en önemli aşama ise bugün de asli ceza olarak uygulanan özgürlüğü kısıtlayıcı cezaların verildiği hapis cezalarının ortaya çıkması olmuştur. Ölüm cezası başta olmak üzere acı ve ıstırap verici birçok cezanın yerine özgürlüğü kısıtlayıcı hapis cezaları almıştır (Kumbasar, 2006, s. 8).

2.2.2. Osmanlı Devleti'nde Cezaların Değişimi ve Gelişimi

Osmanlı Devleti'nde ceza hukukunun temelini İslam hukuku oluşturur. İslam ceza hukukunda cezalar *had*, *kısas* ve *tazir* şeklinde ayrılır. Şeriatın belirleyici olduğu cezalar *had* cezalarıdır. *Kısas* cezaları ise işlenen suçun karşılığında verilecek ceza ile ödeşme, misli ile cezalandırma olarak tarif edilebilir. *Taziren* verilen cezalar ise kişinin suçu şer'i hukukta karşılığı olmadığında uygulanan cezaların karşılığıdır. Osmanlı Klasik Dönem cezalarında şeriat kuralları esas alınmıştır. Fakat "*tazir*" olarak adlandırılan ve şeriat kanunlarında yer almayan cürümler[5] için örfi ilkeler doğrultusunda düzenlenen ve şekillenen cezalar uygulanmıştır. Bu durum kimi zaman İslam hukukuyla çelişen cezaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti ceza hukukunda Tanzimat'ın ilanına kadar şer'i ve örfi hukuk kurallarının varlığı söz konusudur. Şer'i hukukta; kişinin "suçu ispatlanıncaya kadar masumdur" anlayışı bulunmaktayken, örfi hukukta bu anlayış "kişi kendi masumiyetini ispatlayıncaya kadar suçludur" şeklinde tanımlanır (Bozkaya, 2014, s. 3-4; Demiryürek, 2019, s. 13-14; Şen, 2007, s. 3-4; Yakut, 2006, s. 30).

İslam hukukunda verilen cezalara bakıldığında cezaların bedene yönelik cezalar olduğu, suç işleyenlerin cezası belli oluncaya dek ya da borcu olan kişilerin borçlarını ödeyinceye kadar geçici olarak kapalı tutuldukları görülmektedir. Suçluların geçici olarak tutuldukları bu mekânların hapis cezasının uygulandığı mekânlar olmadığı aşikardır. İslam hukukunda özgürlüğü kısıtlayıcı cezaların olmaması bu mekânların özgürlüğü kısıtlayıcı cezaların infaz edildiği birer hapishane olarak

[5] Cürüm: Suç, kabahat (Anonim-2).

nitelendirmeyi engeller. Ancak örfi hukuk içerisinde yer alan *tazir* cezalarında suçlunun hapis edilmesi söz konusudur. Taziren ceza verilecek kişilere cezayı padişah ya da onun görevlendirdiği görevliler verirken, işlenen suçun büyüklüğü ve niteliği hapis cezasının şeklini belirler (Demirbaş, 2018, s. 28-29; Demiryürek, 2019, s. 14-15).

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıldan başlayarak kürek cezası, XVIII. yüzyıl da ise kalebentlik cezaları verilmeye başlanmıştır. Ayrıca XVI. yüzyılda uygulanmaya başlayıp devletin son zamanlarına kadar uygulanan bir diğer ceza yöntemi ise prangadır. Bu cezalardan dolayı Osmanlı'da bir nevi hapis ve sürgün cezasının bir arada olduğu cezaların varlığında söz edilebilir. Klasik Dönem'de (XVI-XVIII.yy) Osmanlı'da en sık başvurulan ceza yöntemleri dayak, teşhir, sürgün ve idam cezalarıdır.

Şekil 2. 3. Osmanlı'da uygulanan cezalar
(And, 2019, s. 226-231, Anonim-7)

Bunlar dışındaki diğer cezalarsa dükkân kapama, para cezası, kısas cezası, mallarına el koyma, fidye ve prangabentlik cezalarıdır. Bu cezalar içerisinde uygulanan en ağır ceza ise idam cezasıdır. İbreti alem anlayışı içerisinde gerçekleştirilen idam cezası topluma açık meydanlarda ya da mahkûmun suçu işlediği

yerlerde uygulanırdı. Osmanlı zindanları ise idamların gerçekleştiği diğer mekânlardı. Suçluların tutulduğu bu mekânlara verilen isim "*mahbes*"dir. Klasik Dönem'den XIX. yüzyıl başlarına kadar "*mahbes*" olarak kullanılan mekânlar Farsça'da 'dehşete düşürücü, sıkıntılı ve karanlık' anlamındaki "*zindan*" adı ile anılmaktadır. Mahbes olarak adlandırılan mekân herhangi bir yer olabilir. Bu mekânlar kimi zaman bir kalenin burcu, tersane, zindan, idareye ya da şehrin önde gelenlerine ait ikametgahların bodrum katları olabilir. Osmanlı Devleti'ndeki bu kapatılma mekânları özgürlüğü kısıtlayıcı cezaların infaz edildiği hapishaneler değillerdi (Bozkaya, 2014, s. 10; Sunay, 2018, s. 44; Şen, 2007, s. 4-7).

Osmanlı Devleti'nde 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanıyla birlikte Batılı devletlere "ceza infaz sistemini eşitlikçi hale getirme, gayrimüslimler dahil herkesin yasalar önünde eşit tutma" sözü verilmiştir. Tanzimat'ın ilanında sonra 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunlarıyla birlikte özgürlüğü kısıtlayıcı hapis cezaları asli ceza olarak görülüp, uygulanmıştır. 1840 yılında "kanunsuz suç ve ceza olmaz" anlayışının başlangıcı sayılabilecek hükümleri içeren ilk ceza yasası olan "*Ceza Kanunname-i Hümayunu*" yayınlanmıştır. 1840 tarihli bu kanunun eksikliklerini gidermek için 1851 tarihinde yeni bir ceza kanunu yayınlanmış, bu kanunla birlikte ağır hasta olan mahkûmların iyileşinceye kadar kefaletle serbest bırakılması, durumu olmayan mahkûmların yiyecek, giyecek gibi ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması hükümlerine yer verilmiştir. Daha sonra çıkarılan 1858 tarihli ceza yasasıyla da kalebentlik, kürek cezası ve hapis cezasının özgürlüğü kısıtlayıcı cezalar olduğu kabul edilmiştir (Şen, 2007, s. 17-18; Yıldıztaş, 1997, s. 36-37). 1880'de çıkarılan nizamname Tevkifhane ve Hapishanelerin idarelerini düzenlemeye hedeflemektedir. Tanzimat'ın ilanı ile çıkarılan kanun ve nizamnameler ile ilgili detaylı bilgi 4. bölümde verilmektedir.

3. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE HAPİSHANELERİN OLUŞUMU VE MEKÂNLARININ ÖZELLİKLERİ

3.1. Aydınlanma Dönemi Öncesi İlk İzler

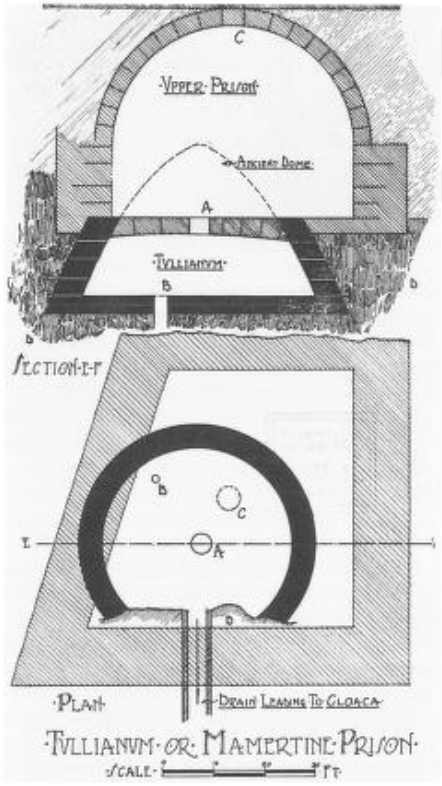
Eski şehir devletlerinde uygulanan cezalarda egemen olan düşünce intikam almaktır. Bugünkü ceza sistemini oluşturan hürriyeti bağlayıcı cezalara ise tüm bu sürecin sonunda geçildiği görülmektedir. Eski dönemlerde görülen kapama yani hapis etme, suçluyu kapatarak cezalandırmak niyetiyle yapılan eylemlerden çok suçun karşılığında uygulanacak olan cezanın infazına kadar suçluyu zapt etmek, elden kaçırmamak için yapılan uygulamalardır (Aydın, s. 404; Bardakoğlu, 1997, s. 54; Özbek, 2007, s. 4). Özgürlüğü kısıtlayıcı cezalar eski şehir devletleri olan Babil, Mısır, Yunan ve Roma gibi devletlerde uygulanmakla birlikte söz konusu hapis, kurala bağlanmamıştır; süresi belli bir cezanın infazı için olmayıp, suçlu yargılanıncaya yada işlemiş olduğu suçun cezası belli olup infaz edilinceye kadar tutulduğu yerdir (Demirbaş, 2018, s. 5).

Antik Mısır'ın ilk hapis mekânları Orta Krallık Dönemi'ndeki zindanlardı. Kalelerde bulunan bu zindanlara tutsaklar, casuslar ve görevini suiistimal edenler hapsedilmekteydi. Bu mekânlar suçluların cezaları belli oluncaya dek muhafaza edildikleri yerlerdi. En sık rastlanan ceza yöntemi ise bedene uygulanan şiddet ve can alma şeklinde cezalardı (Meral, 2015, s. 11).

Antik Yunan'da uygulanan esas cezalar intikam ve kısas şeklindeki cezalardı. Mahkemeler tarafında uygulanan cezalar; ölüm cezası, bedene yönelik cezalar, onur kırıcı cezalar, para cezaları, malına el koyma şeklinde cezalardı. Antik Yunan medeniyetinde suçluların hapis edilerek tutuldukları yerler taş ve maden çıkarılan ocaklardı. Ancak bu hapis durumu cezadan öte bir güvenlik önlemidir (Demirbaş, 2018, s. 5; Uyanık, 2017a, s. 90-91).

Roma' da ise ilk dönem uygulanan hapis cezası, cezadan daha çok geçici bir tutukluluk ve denetim içindir. Roma'da ölüm cezası uygulanmadığı durumlarda suç işleyen kişilere ömür boyu hapis cezası uygulanabilirdi. Suçlu, hapis cezasının yanında madenlerde, yol tamirinde ve kanalizasyon işleri gibi güç işlerde de çalıştırılırdı. Esas cezanın ölüm ve beden cezaları olduğu Roma hukukunda köleler ve esirlerin kapatılarak zorla çalıştırıldığı bilinmektedir. Zorunlu çalışmanın aynı zamanda devlete ciddi bir ekonomik getirisi söz konusudur. Bu dönemde geçerli olan hapis edilmenin amacı güvenliği sağlamaktır (Karakaş Doğan, 2009, s. 85).

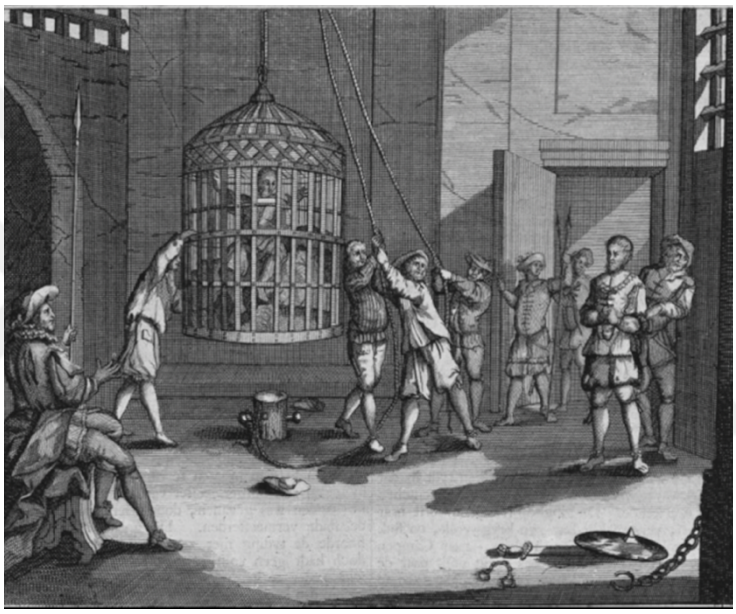
Antik Roma Dönemi'nde inşa edilen ve hakkında detaylı bilgiye sahip olunan kapatılma mekânı Tullianum adı verilen yapıdır. Günümüzde Mamertine hapishanesi olarak anılan yapıya ait veriler ışığında yapının yaklaşık plan ve kesiti çıkarılabilmiştir.

Şekil 3. 1. Roma, Mamertine hapishanesinin yaklaşık plan ve kesiti
A: Tullianum içine açılış, B: Tutallianum (zindan, kuyu), C: tonozdaki açıklık, D: sert kaya (Johnston, 2000, s. 7)

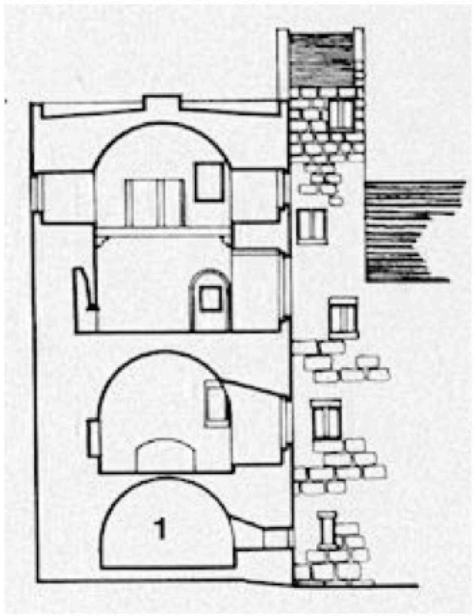
Mamertine hapishanesi altta yer alan zindan ve üstte yer alan odadan (hücreden) oluşmaktadır. Mahkûmlar hücrede tutulurken ancak ölüme mahkûm edilenler yapının altında yer alan zindana (kuyuya) atılırdı (Fairweather, 1975, s. 13).

Orta Çağ'da genellikle kullanılan kapatılma mekânları kafesler ve kalelerin bu iş için ayrılmış bölümleri oldu. İlk zamanlar suç işleyen mahkûmlar kale içerisinde bulunan ahşaptan ya da demirden yapılmış kafesler içerisinde tutuldular. Kale içerisindeki bu kafesler küçük odaların tavanlarına ya da avlulara asılı olurdu (Fairweather, 1975, s. 13; Johnston, 2000, s. 8).

Şekil 3. 2. Bir mahkûm kafesi
(Anonim-8)

Kalelerde bulunan depo, mahzen gibi farklı işlevleri olan alanlar ihtiyaçtan ötürü daha sonra kapatılma mekânları olarak kullanılmaya başlandı. Zaman içerisinde kalelerde bu iş için özel alanlar inşa edilmeye başlandı. Kalelerde bulunan bu kapatılma yerleri farklı mekânlardan uyarlanmış ya da yeni inşa edilmiş dahi olsalar genellikle kulenin alt seviyesinde ve korunaklı dış kule duvarları içerisinde bulunurdu (Johnston, 2000, s. 9).

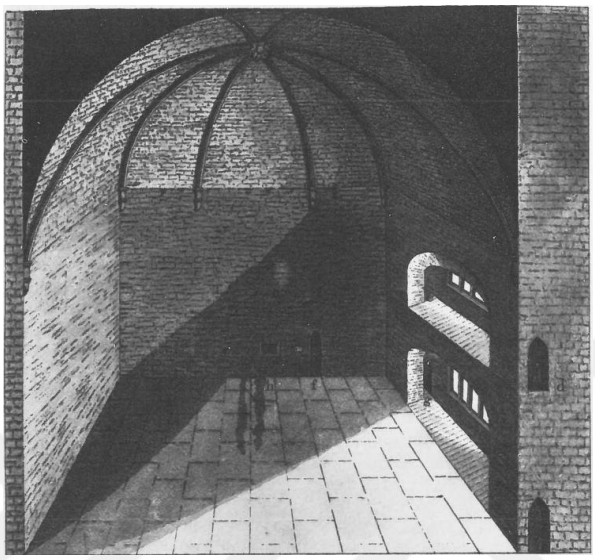
Şekil 3. 3. İskoçya, Campbell Kalesi kesiti; 1: Zindan
(Fairweather, 1975, s. 13)

Orta Çağ'da bir diğer kapatılma mekânı ise kale kapılarıydı. XIII. yüzyılda kalelerin savunmasına daha fazla önem verilmesi kale sınır duvarlarının, kulelerin ve kale kapılarının güçlendirilmesine neden oldu. Bu güçlendirme sonucunda ortaya çıkan, kale muhafızlarının aynı zamanda mahkûm hücrelerinden de sorumlu olduğu bu mekânlardan en bilineni Londra'da bulunan Newgate'tir (Johnston, 2000, s. 12).

Şekil 3. 4. Newgate, Londra
(Anonim-9)

Orta Çağ'da kiliselerin artan etkisi ceza hukukunda ve ceza uygulamalarında etkisini hapis cezalarında iyileşmeler ile göstermiştir. Ahlaksızlıkla suçlanan rahibe ve rahipler, IV. yüzyılda manastırlardaki çalışma evlerine kapatılmış, böylece kefaretle iyileştirilmeleri amaçlanmıştır (Demirbaş, 2018, s. 8; Kurt, 2006, s. 22).

Şekil 3. 5. Worcester Katedrali keşişler için hapishane olarak tanımlanmış oda (Johnston, 2000, s. 24)

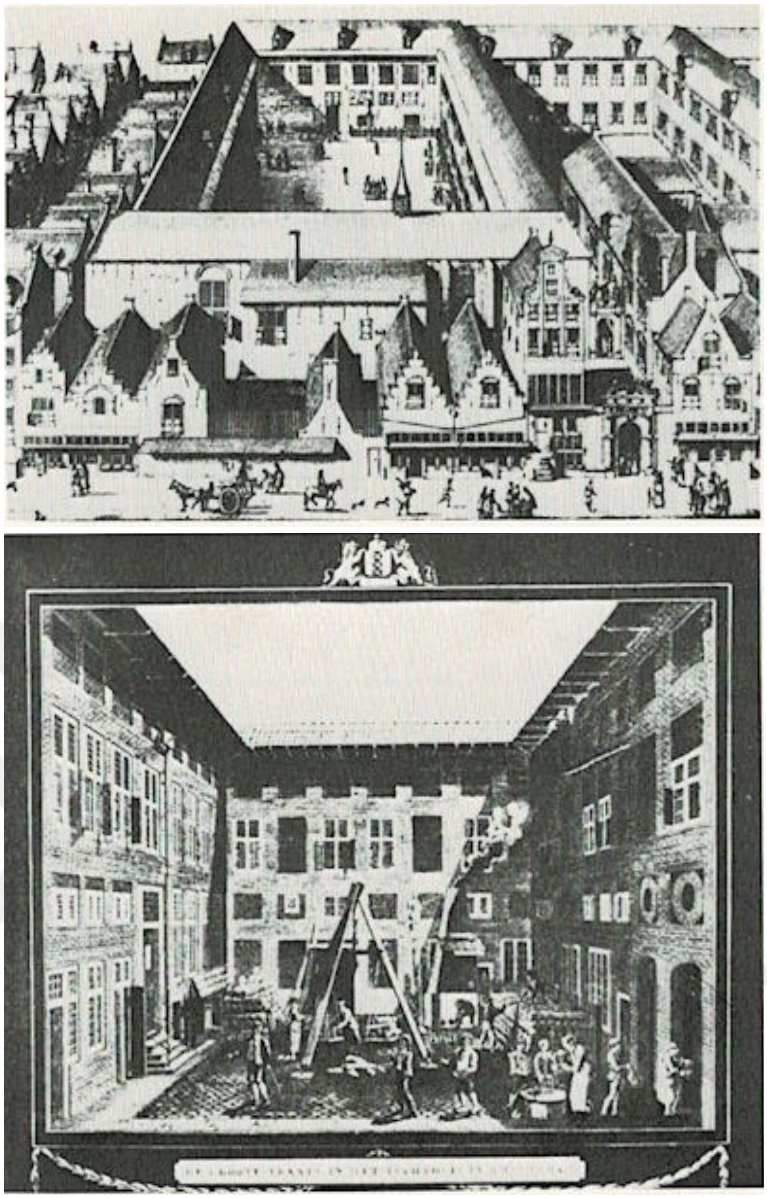
Manastırlarda hapis cezasının uygulanmasıyla birlikte bu ceza yöntemi Batı hukukuna girmiştir. Fakat bu dönemde görülen hapis cezası, ölüm cezası almış suçluların hafifletici nedenlerden dolayı infaz edilmemesi için uygulanmıştır. Söz konusu hapis cezaları tek başına bir tür ceza olmayıp, suçlunun iyileştirilmesi ya da eğitimi gözetilmemektedir (Demirbaş, 2018, s. 8-9).

3.2 Reformist Döneme Doğru: İlk Yapılar

Özgürlüğü kısıtlayıcı cezalar ile cezaevlerinin tarihi iç içedir. Özgürlüğü kısıtlayıcı cezaların ortaya çıkması, beraberinde bu cezaların infaz edildiği yerler olarak hapishanelerin, bir başka ifadeyle cezaevlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Demirbaş, 2018, s. 3). Hapis cezasının infazı için kullanılan cezaevlerinin ilk defa nerede inşa edildiği, bu cezanın bugünkü manada ilk nerede infaz edildiğine dair farklı görüşler söz konusudur (Karakaş Doğan, 2009, s. 88-89).

Günümüzdeki manada hürriyeti kısıtlayıcı cezalarla ilgili literatürde yer alan veriler incelendiğinde modern hapishanelerle ilgili farklı bilgilere ulaşılmaktır. Bu farkın en temel sebebi cezaların infaz yönteminden ve hapishanelerin işlev farklarından kaynaklanmaktadır. Bazı kaynaklar ilk hapishanelerin Amsterdam'da ortaya çıktığını işaret etmektedir. 1588 yılında görülen mahkemede genç bir hırsıza daha önce süre gelen ölüm cezası yerine, mahkemenin bu gencin devlet tarafından ıslah edilmesi yönünde karar vermesiyle kent meclisi tarafından önce 1595 yılında Klarissen Manastırı'nın bir bölümünde erkekler için, daha sonra 1597'de de kadınlar için iyileşme ve çalışma kurumları açılmıştır. Bu yapılar ile dilenci, serseri ve avarelerin ıslah edilerek topluma yeniden kazandırılması düşünülmüştür. Amsterdam'da ortaya çıkan bu cezaevlerinin amacı dilenci ve serserilerle mücadele olsa da, kıta Avrupası'nda modern manada özgürlüğün kısıtlandığı cezaların uygulandığı ilk cezaevleri olmuştur (Demirbaş, 2018, s. 12-13).

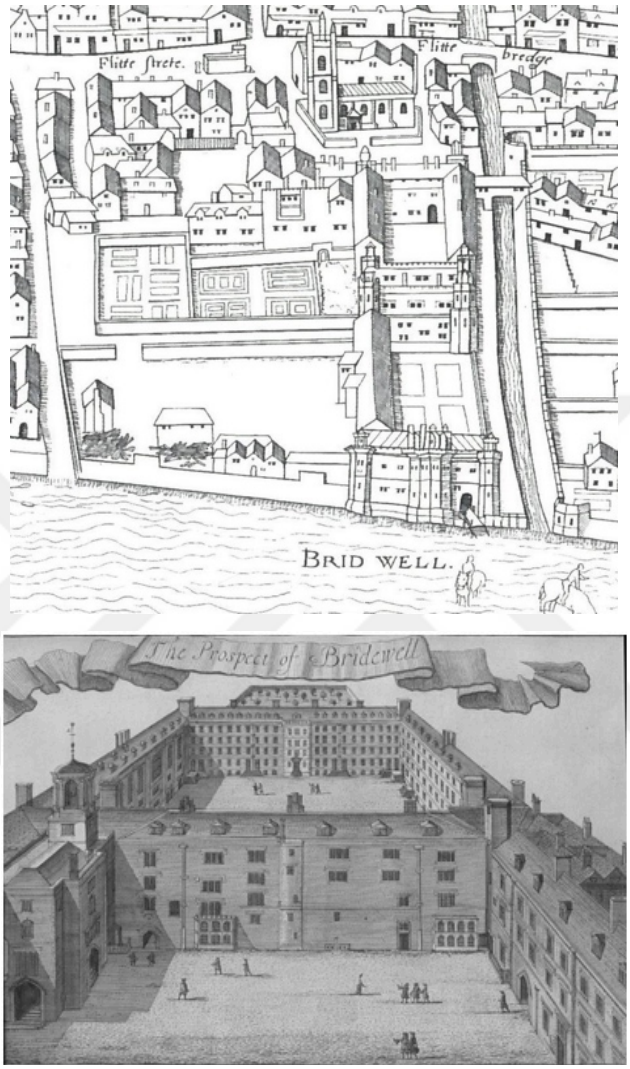
Amsterdam cezaevlerinde mahkûmların bir arada tutularak yaptırım uygulanmasından dolayı bu sistem, "müşterek hapis (topluluk) sistemi" olarak isimlendirilmiştir. Tüm mahkûmların gece ve gündüz toplu halde bir arada bulunduğu Amsterdam cezaevi modeli beraberinde birçok soruna sebep olmuş, çocuk ve yetişkin mahkûmların bir arada bulunması kötü sonuçlar doğurmuş, bu acı deneyimler neticesinde çocuklar için ayrı mekânlar oluşturulmuştur. Diğer taraftan toplu halde bulunmanın getirdiği bir diğer sakınca ise hafif suç işlemiş mahkûmların, daha ağır suç işleyenlerden etkilenerek bozulmalarına sebep olmuştur. Bu durumun önüne geçmek için konuşma yasağı konmuş, yasağa uymayanlara bedene yönelik şiddet içeren cezalar getirilmiş ancak istenilen manada mutlak sessizlik sağlanamamıştır (Artuk & Alşahin, 2015, s. 157-159). Amsterdam cezaevleriyle orta çıkan ceza politikasındaki yenilikler sadece Hollanda ile sınırlı kalmamış; bu cezaevleri önce Avrupa'daki, daha sonra da Kuzey Amerika'daki cezaevleri için model olmuştur (Demirbaş, 2018, s. 14).

Şekil 3. 6. Amsterdam ıslah ve düzeltme kurumları
(Fairweather, 1975, s. 14)

Diğer taraftan bazı kaynaklara göre bugünkü manada ilk hapishane 1555'te İngiltere'nin Bridewel şatosunda, kralın emriyle o dönem şehirdeki dilencilerin, serserilerin ve küçük hırsızların konduğu ıslahhanedir. Bridewel'de bu kişilerin eğitilip, çalıştırılmaları neticesinde topluma yük olmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. İngiltere'de buradan sonra açılan tüm ıslah evleri Bridewel olarak anılmakla birlikte bu yapılarda ortaya konan düşünce çerçevesinde, bir hapishaneden daha çok bir çalışma evi niteliğindedir. Bridewel olarak anılan bu ıslah evleri hapis cezasının infaz edildiği kurumlar değillerdir (Demirbaş, 2018, s. 13; Karakaş Doğan, 2009, s. 89). XVI. yüzyılda ortaya çıkan ilk örnekleri XVII. yüzyılın başında Almanya'nın birçok şehrinde kurulan çalışma evleri izlemiş, XVIII. yüzyıl sonlarına

doğru Almanya genelinde bu sayı 60'a yaklaşmıştır. Fakat hürriyetin kısıtlandığı bu yerler aynı zamanda Orta Çağ'dan süre gelen, bedene yönelik şiddet içeren cezaların da uygulandığı mekânlardır (Artuk & Alşahin, 2015, s. 158).

Şekil 3. 7. Bridewell ıslah evi ve hastanesi
(Anonim-10)

Gültekin Yıldız'a göre bugünkü manada; ceza infaz kurumu olarak hapishanelere ilk kez XVIII. yüzyılın sonları itibariyle İngiltere ve Kuzey Amerika da bir kurum olarak kurulmuştur. Yıldız'ın XVIII. yüzyılı işaret etmesinin temel sebebi, XVIII. yüzyıl öncesine kadar hukuka şeklini veren, cezaların belirlenmesinde esas olan dünyanın her yerinde dini hukuktu ve hapis cezası hiçbir dinde asli ceza olarak yer almamaktadır. Bu dönemden önce hapis cezası, suç işleyen kişinin alacağı ceza belli olup infaz edilinceye kadar tutmak, elden kaçırmamak için ya da idari ve siyasi bir tedbir olarak uygulanmıştır (Anonim-6).

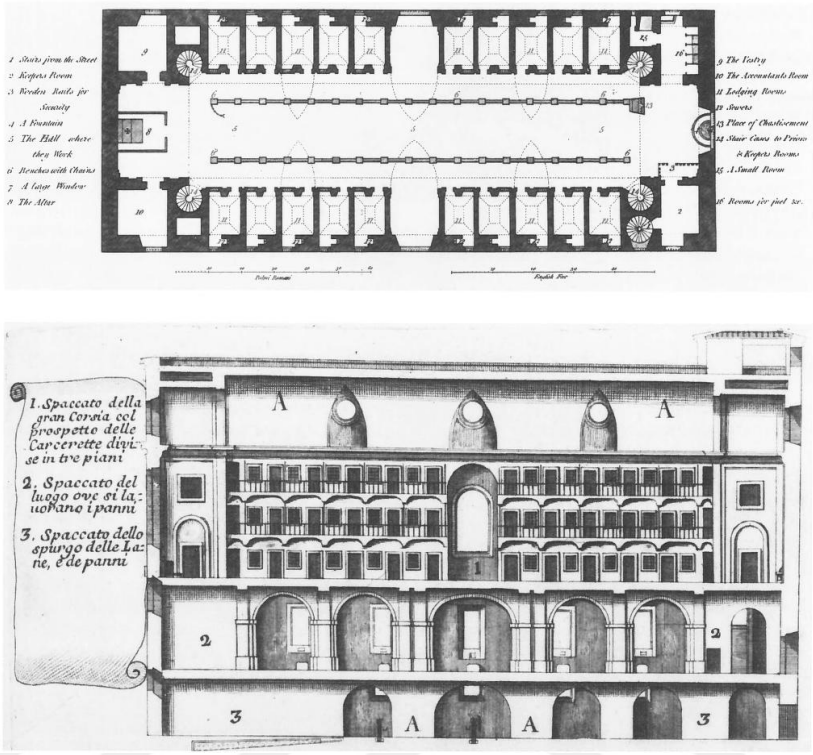
Cezaevlerinin ortaya çıkış sebebi, sadece sayıları her geçen gün artan dilenciler ya da başıboş insanlar değildir. Kuşkusuz bu yapıların ortaya çıkması Merkantilizm ve Kalvinizm ile bağlantılıdır[6]. Orta Avrupa'da 1618-1648 tarihleri arasında yaşanan 30 yıl savaşları nüfus ve iş gücünün azalmasına neden olmuştur. Merkantilist düşünce Orta Çağ'ın feodal yapısının yanı sıra çalışkan zanaatkârlardan beslenmiş ve Kalvenizm'le birlikte daha da güçlenmiştir. Merkantilizme göre çalışmak, yaşamın gerçek hedefidir. Dilenciliği ve yoksulluğu günah olarak gören Kalvinistlere göre ise bu kişilerin çalıştırılmaları gerekmektedir. Merkantilist düşüncenin bir ürünü olarak cezaevleri ucuz iş gücünün olduğu kazanç alanları olarak görülür. Özel işletmelere kiralanan bu cezaevlerinin kazanç kapısı olarak görülmesi XVIII. yüzyılın sonlarına kadar ciddi bir keyfiliği de beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra bu döneme ait kurumların en büyük sorunu kapasitesinin oldukça üzerinde dolu olmaları, suçluların yetersiz beslenmesi ve hijyen sorunlarından kaynaklanan hastalıklar olmuştur. Bu sorunlar reformistler tarafından ciddi şekilde eleştiri konusu olmuştur (Demirbaş, 2018, s. 13-15).

XVII. yüzyılda tüm bu olumsuzluklara rağmen ileride gerçekleşecek olan reforma öncülük etmesi açısından örnek kurumlar da bulunmaktadır. Bu kurumlardan ilki, 1667'de İtalyan reformist rahip Filippo Franci tarafından kurulan ve başı boş gençleri eğitmeye yönelik çalışma evidir. Bu kurum bundan elli yıl sonra kurulacak olan ilk hücre sistem hapishanesine öncülük etmesi adına son derece önemlidir (Ağcakale, 2010, s. 25).

Rahip Franci'nin kurmuş olduğu çalışma evinin başarısı Papa XI. Clement tarafından, Roma'da mimar Carlo Fontana'ya St. Michael's Hastanesi'nin bir bölümünün genç hükümlüler için hapishane olarak inşa ettirilmesi talimatının verilmesine önayak olmuştur. 1704'te tamamlanan hapishane, hücre sistemi sayesinde mahkûmların yalnız kalmalarına olanak sağlıyordu. Bu düşünce, ruhu arındırmaya yönelik bir fikrin yansıması olarak görülüyordu. St. Michael'in getirmiş olduğu bu

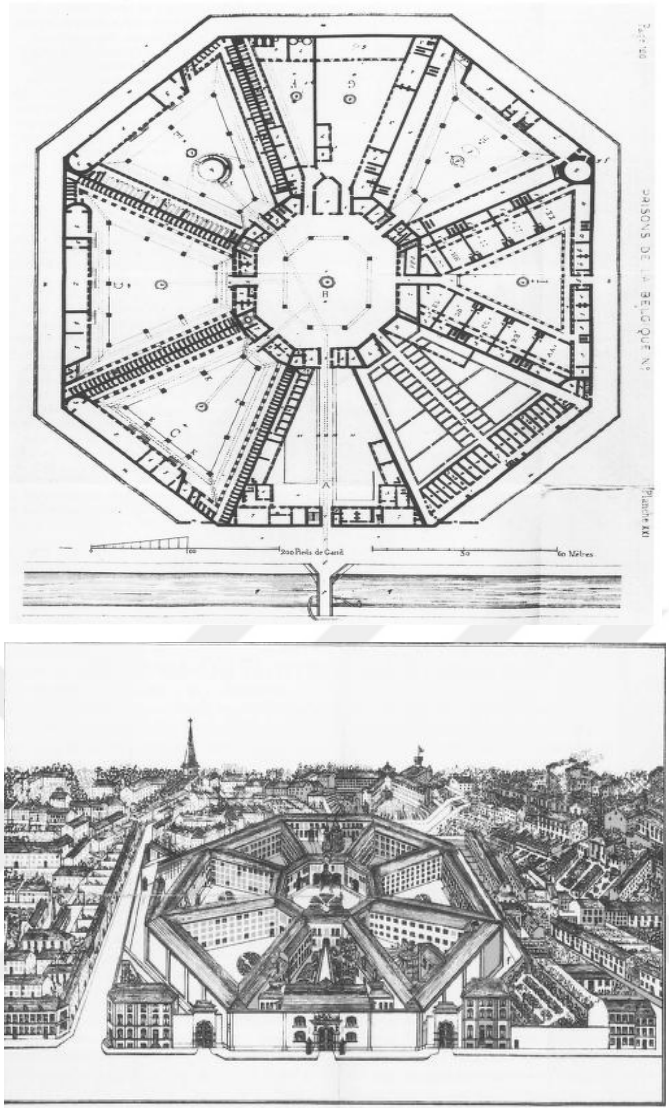
[6] Türk Dil Kurumuna göre; Merkantilizim; "Ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisat öğretisi" olarak tanımlanır. Kalvinizm ise; "Tanrı ile kul arasına hiçbir otoritenin giremeyeceğini, Hristiyanlığın eski sadeliğine dönmesini savunan I. Calvin tarafından ileri sürülen Protestanlığın özel bir kolu, Kalvenizm" olarak tanımlanır (Anonim-2).

temel çözümler XX. yüzyıla dek yapılacak hapishanelerin şablonunu oluşturması adına önemlidir (Ağcakale, 2010, s. 26).

Şekil 3. 8. St. Michael hapishanesi
(Johnston, 2000, s. 37)

Roma'daki St. Michael's Hapishanesi'nin inşasını takip eden süreçte 1772 yılında, Belçika'nın Gand şehrinde, belediye başkanı Jean Vilain tarafından yaptırılan Maison de Force cezaevi de hapis cezasının infazında son derece önemli bir yere sahiptir. Bu cezaevinde tutulan mahkûmlar gündüzleri bir arada çalışırken, geceleri tam ayrılık esasına göre ayrılıyor ve aralarında konuşmaları yasaklanıyordu. Cezaevindeki mahkûmların çalışması önemliydi, atölyelerde çalışmayan mahkûmlar gıda alamıyorlardı. Maison de Force cezaevinin mimarisine bakıldığında, eski bir kaleyi temel alan sekizgen bir plana sahip olduğu, cezaevinin sekizgen planını oluşturan ve her biri kendi kendine yetebilen sekiz ışınsal bloğun bir araya gelmesiyle ortada bir avlunun yer aldığı görülmektedir.

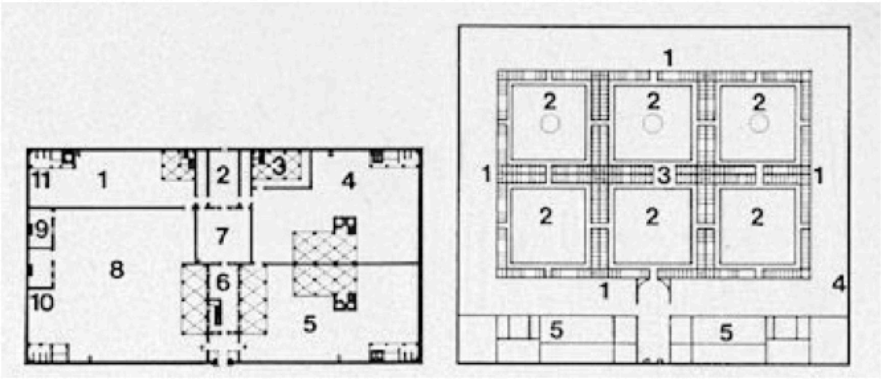

Şekil 3. 9. Maison de Force plan ve görünüş
(Johnston, 2000, s. 40-41)

Maison de Force'da bulunan ışınsal bloklar, serseriler, kadın ve erkek suçlular için ayrılmıştır. Cezaevinin bu yapısı sayesinde farklı suç işlemiş mahkûmların ayrı ayrı tutulmasına ve sınıflandırılmasına imkân verilmektedir. Ayrıca cezaevindeki cinayet işlemiş mahkûmlar için de ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Aylaklığın birçok suçun sebebi olarak görülmesi ve mahkûmların çalışmaya teşvik edilmesi sonucunda, cezaevindeki mahkûmların üretim faaliyetleri, cezaevi dışındaki esnafla rekabet eder hale gelmiştir (Dokgöz, 2002, s. 65-66; Johnston, 2000, s. 39; Kurt, 2007, s. 27).

Mahkûmların çalıştırılması ile gelen çalışma esasına dayalı meşguliyetin, mahkûmlara düzen ve itaat alışkanlığı getirmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Mahkûmlar çalıştığı sürece zihinlerini yapmış oldukları iş meşgul edeceğinden akılları kötü ve tedirgin edici düşüncelerden uzaklaşacak, aldıkları ücretler de onları motive edecektir. Hükümetin işçi ücretlerini düşürmek için mahkûmların çalıştırılmasını teşvik ettiği, tutuklu işçilerin koşullarının dışarıdaki özgür işçilerden daha iyi olduğu düşüncesi hakimdir. Bu düşünce cezaevleri dışındaki çalışma atölyelerindeki işçilerin grev yapmalarına sebep olmuş, tepkiler üzerine 1782'de II. Joseph cezaevindeki çalışma sistemini kaldırmıştır. Farklı dönemlerde bu cezaevini ziyaret eden ve ceza infaz sistemin gelişmesinde önemli bir yere sahip olan Bedford yargıcı John Howard (1726-1790) sistemin değişmesiyle birlikte cezaevinde mahkûmların eğitimden mahrum, boş bir şekilde vakit geçirdiklerini böylece para kazanamayan mahkûmlara verilen gıdaların azaldığını ifade etmiştir (Foucault, 2017, s. 147; Kurt, 2007, s. 27-28).

Ceza infaz kurumlarının iyileşmesi konusunda reformun öncülerinden John Howard (1726-1790) cezaevlerinin durumu ve buralarda neler yapılabileceğine dair kendi ülkesini ve Avrupa ülkelerini kapsayacak çalışmalar yapmıştır. Howard'ın gezileri neticesinde farklı ceza sistemlerine dair araştırmalarını içeren çalışmaları 1777'de "*İngiltere ve Galler'deki Cezaevlerine İlişkin İlk Değerlendirmeler ve Bazı Yabancı Cezaevi Hastanelerinin Dökümü*" adlı eserinde yayınlamıştır. Howard'ın kaleme aldığı ve hapishane ıslahı için ön gördüğü düzenlemeler; hapishanelerde sağlık kurallarına uyulması ve mahkûmların yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması, tutuklular için farklı, hükümlüler için farklı kuralların düzenlenmesi, dini ve ahlaki eğitim verilmesi, mahkûmlara meslek öğretilmesi ve zorunlu olarak çalıştırılmaları, dini, ahlaki ve mesleki terbiye almaları gerekliliğine dair kuralları içerir. Bu düzenlemeler çerçevesinde bir büyük ve bir de küçük ölçekli iki hapishane tasarımı yapılsa da bunlar hayata geçirilememiştir. Howard bu çalışmalarıyla ceza infaz sisteminin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir (Ağcakale, 2010, s. 30-31; Demirbaş, 2018, s. 17-18; Özbek, 2007, s. 9).

Şekil 3. 10. John Howard'ın hapishane önerileri
(Fairweather, 1975, s. 17)

XIX. yüzyılın başlarında artan hapishane düzenlemelerine paralel olarak kurulan dernekler hapishanelerin denetlenmesi ve bu mekânların durumun iyileştirilmesi adına tekliflerde bulunmuşlardır. 1818'de kurulan "Hapishanelerin İyileştirilmesi Derneği" ve akabinde kurulan "Hapishaneler Derneği" bu derneklere örnektir (Foucault, 2017, s. 340-341).

3.3. Reform Çabaları: Amerika ve İngiltere'de Ortaya Çıkan Sistemler

XIX. yüzyılda pek çok alanda ortaya çıkan yenilik hareketleri ceza sistemlerinin ve cezaevi mimarisinin tartışılması konusunda da yeniliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Max Grünhut, XIX. yüzyılın ilk on yılı içinde ortaya çıkan cezaevi formlarının temelinde farklı cezaevi sistemlerinin rekabeti olduğundan bahseder. Bu dönemde yeni ceza sistemleri üzerinde çalışan kuramcıların istekleri doğrultusunda mimarlar, hapishane müdürleri ve ustalar cezaevi formları üzerinde çalışmışlardır. Bu formlar daha çok XVIII. yüzyıl hapishane ve kiliselerinde uygulanan dikdörtgen, poligonal ve dairesel formlardır. Aynı zamanda bu dönemde ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ışığında dökme demirin hapishane yapılarında oldukça fazla kullanıldığı, merkezi ısıtma ve havalandırmada gibi sistemlerin bu yapıların mimari tasarımlarda yerini aldıkları görülür (Johnston, 2000, s. 46-47).

Amerika ve İngiltere'de ortaya çıkan ve daha sonra birçok hapishaneye örnek olacak bu yeni sistemlerde temel olarak hücre uygulamasının tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca hapishane mimarisini şekillendiren ana unsur ise hapishanelerde tercih edilen ve günlük hayatı belirleyen kurallardır. Bu bölümde

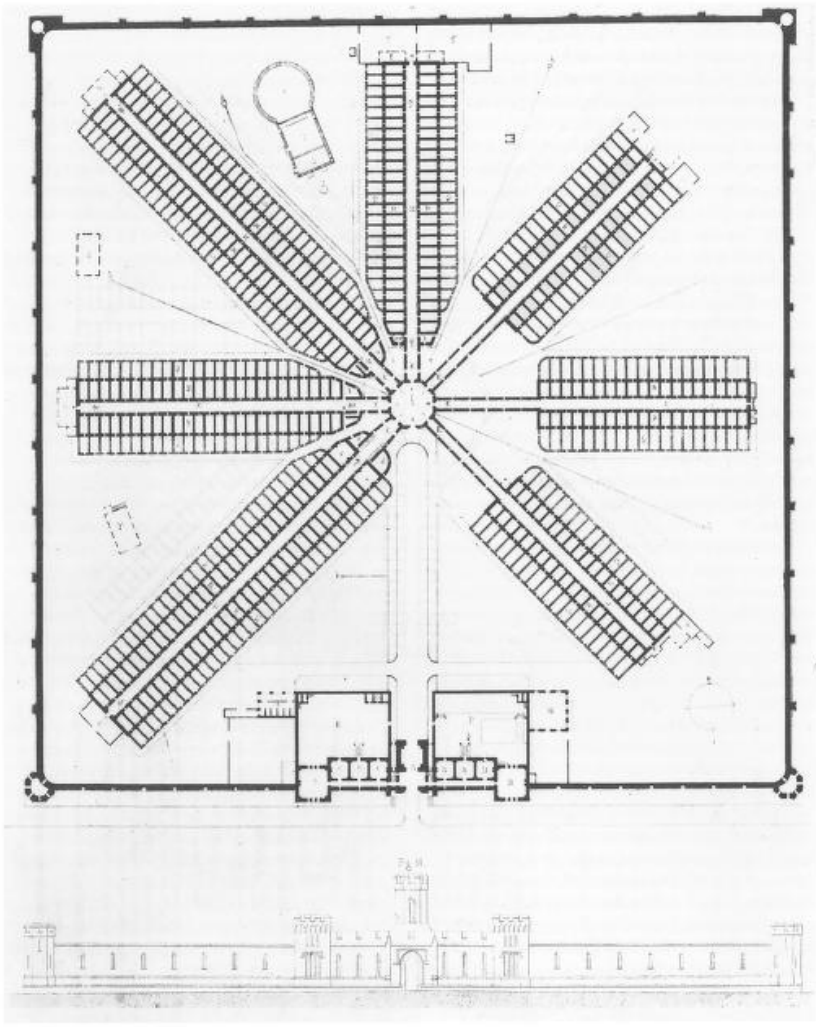
Amerika'da ortaya çıkan Pensilvanya ve Auburn sistemleri ile İngiltere'de ortaya çıkan Panoptikon ve İyi Hal (Dereceli) sistemleri değerlendirilecektir.

3.3.1. Pensilvanya (Philadelphia) Sistemi: Tecrit

XVIII. ve XIX. yüzyılda arasında ceza infaz kurumlarının iyileştirilmesi konusunda reformun öncüsü Avrupa'da John Howard iken, Amerika'da ise bu duruma öncülük eden William Penn'dir. Penn, XVII. yüzyılda İngiltere'de faaliyet gösteren "Quakers" isimli hareketin kurucusudur (Demir, 2015, s. 45).

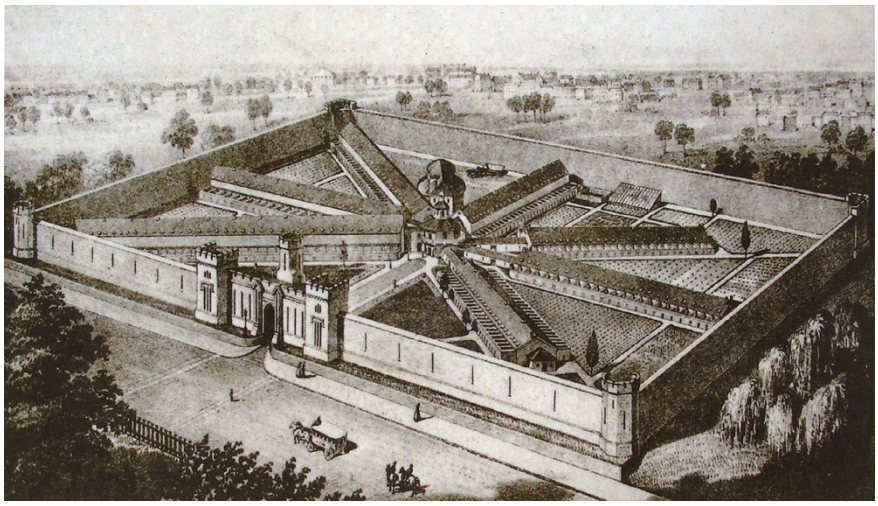
Protestan bir cemaat olan Quakerlar inançları nedeniyle İngiltere'de ağır cezalara maruz kalmışlar bu yüzden Amerika Pensilvanya'ya göç ederek burada Pensilvanya eyaletini kurmuşlardır. 1776 yılında "Philadelphia Cezaevi Vakfını" kuran Quakerler, kurmuş oldukları bu vakıf ile ileride kurulacak olan Philadelphia hapishanesinin temellerinin atılmasına öncülük etmişlerdir. Quakerların kurucusu Penn ve taraftarları eskiden beri var olan bedene yönelik cezalara ve ölüm cezasına karşı mücadele etmiş, bu cezaların yerine uzun süreli mahkûmiyet cezalarını savunmuşlardır. Pensilvanya'da 1786'da soygun ve hırsızlık suçları işleyenlere karşı uygulanan ölüm cezası kaldırılmış, 1794'te ise idam cezasının infazında önemli değişiklikler getirilmiş, yalnız birinci derece cinayet suçlularının idam cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir. 1790'da kurulan ve 30 kişilik kapasiteye sahip Philadelphia (hücre) hapishanesinde mahkûmlar gece ve gündüz, hiçbir iş yapmaksızın tek başlarına bir yandan cezalarını çekerken diğer taraftan vakitlerini İncil okuyarak Tanrı'yla barışmak için geçirirlerdi. Cezaevinde tutulan mahkûmlar burada gardiyandan başka hiç kimseyi göremezlerdi. Öyle ki hareket etmeleri için yürüyüşe bırakıldıkları ufak alanlarda dahi bu izole edilmişlik devam etmekteydi. (Demir, 2015, s. 45; Demirbaş, 2018, s. 18-20).

Pensilvanya sisteminin önemli bir örneklerinden birisi ise Mimar John Haviland tarafından 1821'de tasarlanan ve 1829'da açılan "*Eastern Penitentiary*" adlı kurumdur. Haviland'ın tasarımına göre mahkûmların denetimi minimum gardiyanla sağlanabilecekti. Hapishane tasarımında merkezde idarenin bulunduğu ve bu merkezden çıkan ışınsal yedi adet kanat oluşmaktaydı.

Şekil 3. 11. Eastern State Penitentiary hapishanesinin plan ve cephe çizimleri (Johnston, 2000, s. 72)

Hücrelerin bulunduğu kanatlar 12 metre uzunluğunda, 8 metre genişliğinde ve 10 metre yüksekliğinde tasarlanmıştır. Kanatların ortalarında bulunan koridorlar merkezden oldukça rahat denetlenebilmektedir. En büyüğü zemin katta olmak üzere her hücrenin egzersiz alanı bulunmaktadır. Haviland'ın tasarımında her hücrenin yeterli ışık alabilmesi için çalışılmış, ayrıca mahkûmların iletişim kurmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Burada mahkûmların üzerindeki etkiyi artırmak adına oldukça ağır tecrit koşulları uygulanmıştır (Demirbaş, 2018, s. 19; Meskell, 1998, s. 854).

Şekil 3. 12. Eastern State Penitentiary hapishanesinin görünüşü
(Anonim-11)

1829'da kurulan ve modern ilk cezaevi olma özelliğindeki bu yapı ilgi odağı olmuş, dünyanın birçok yerinden bu hapishaneye ziyaretler olmuştur. Bunlardan biri de İngilizlerin dünyaca ünlü yazarı Charles Dickens'dır. Dickens hapishanede bulunan mahkûmla ile ilgili; "Burada yatanların çektiği manevi işkence, bedeni işkence olsa bu kadar tahribat yapmazdı" şeklindeki yorumu ile cezaevinde bulunan mahkûmların hücrelerinden çıkmadan mutlak sessizlik ve yalnızlık içerisindeki durumlarına değinmiştir. Tecridin bu kadar sıkı olduğu hapishanede ilerleyen zamanlarda mahkûmların tutulduğu hücrelerin kapıları açılarak toplu çalışma esasına geçilmiştir (Demirbaş, 2018, s. 19-20).

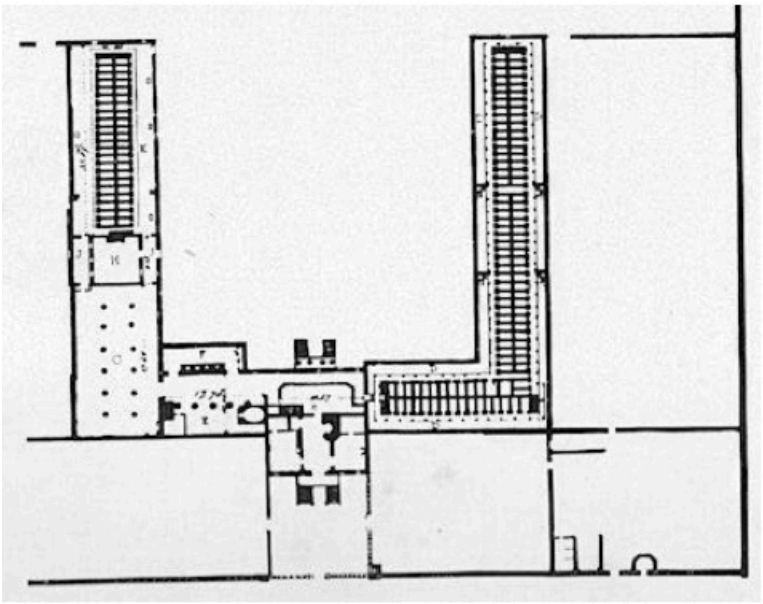

Şekil 3. 13. Eastern State Penitentiary hapishanesi fotoğrafı
(Johnston, 2000, s. 73)

3.3.2. Auburn Sistemi: Sessizlik

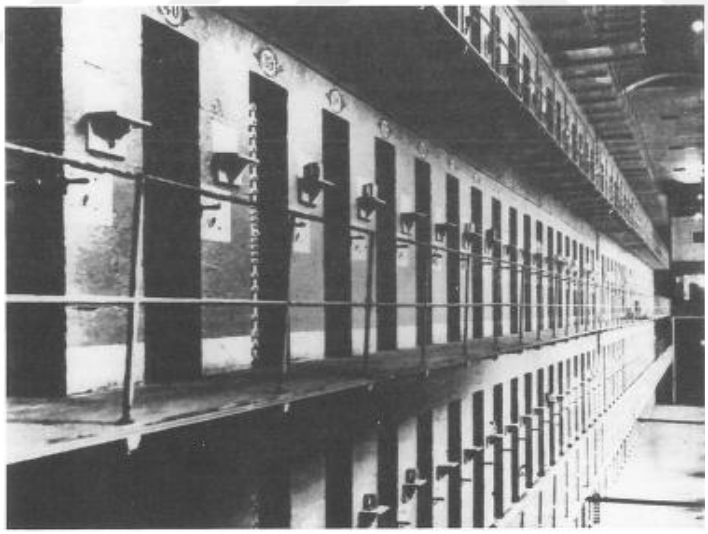
Auburn sistemi, ilk kez New York eyaletinde Auburn Ceza İnfaz kurumunda uygulanmış olmasından dolayı ismini buradan almıştır. Pensilvanya sisteminde var olan sıkı tecrit anlayışına karşı ortaya çıkan sistemde tek kişilik hücrelerde sıkı tecrit anlayışının yerini sıkı konuşma yasağı almaktadır (Demir, 2015, s. 50). Hapishanenin tasarımı mimar John Cray ve Louis Dwinght tarafından yapılmıştır. Auburn sisteminde yer alan diğer değişiklikler ise atölyelerdeki çalışmaların ve yemeklerin toplu halde olması ve bu alanlarda katı bir konuşma yasağı olmasıdır. Mahkûmların kısık sesle sadece gardiyanla konuşmasına izin verilirken, bunun haricinde yapılan konuşmalar yasaktır ve yasağa uymayanlara kırbaç cezası uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra mahkûmların işaretleşmeleri hatta birbirlerine bakmaları dahi yasaktı ve ciddi cezalar uygulanmaktaydı. Tıpkı Philadelphia cezaevlerinde olduğu gibi mahkûmlar çalışmadıkları zamanki boş vakitlerini ve gece uyku saatlerini tek kişilik hücrelerinde geçirmekteydiler. Auburn sisteminin en büyük avantajı mimari açıdan inşasının diğer hapishanelere göre daha ekonomik olması ve mahkûmların çalışmalarının hücreyle sınırlı olmamasından dolayı atölyelerde bir arada çalışmanın sonucu sağlanan verimdir (Demir, 2015, s. 50-51; Demirbaş, 2018, s. 20; Johnston, 2000, s. 75).

Auburn sisteminde mahkûmlara hücreleri dışında zaman geçirmelerine olanak verilmektedir. Mahkûmlar katı bir sessizlik çerçevesinde gün boyu birlikte çalışıp, aynı sessizlikte toplu halde yemek yedikten sonra tek kişilik hücrelerde tutulmaktadırlar. Auburn cezaevinde sırt sırta düzenlenen hücreler 2,28 metre uzunluğunda, 1,11 metre genişliğinde ve 2,13 metre yüksekliğindedir. Hücrelerim ısı ve ışık alması için kapıların üzerinde ızgaralar bulunmaktaydı. Üst katlarda hücrelere ulaşım dar bir koridor (balkon) ile sağlanmaktadır.

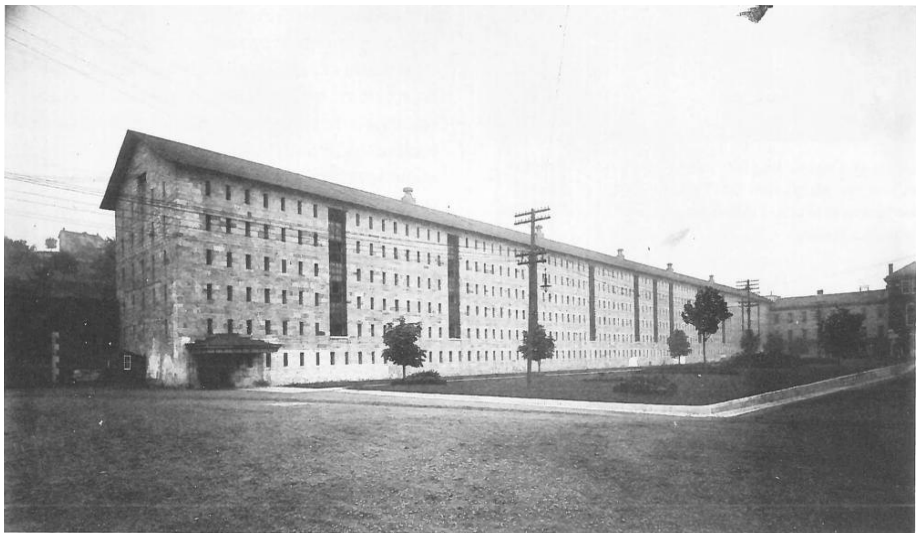
Şekil 3. 14. Auburn cezaevi planı
(Fairweather, 1975, s. 20)

Cezaevinde havalandırma, ısıtma ve aydınlatma sorunlarının yanı sıra oldukça küçük olan mahkûm hücreleri başlıca sorunlardandır (Fowler, 2015, s. 374; Johnston, 2000, s. 75-76).

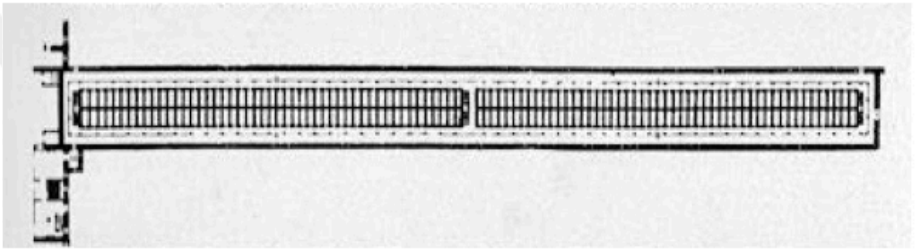

Şekil 3. 15. Auburn cezaevi
(Johnston, 2000, s. 76)

1825'de Auburn cezaevindeki hücreler dolduktan sonra bu sistemin ikinci önemli ve öncü yapısı olan Sing Sing Hapishanesi yapılmıştır.

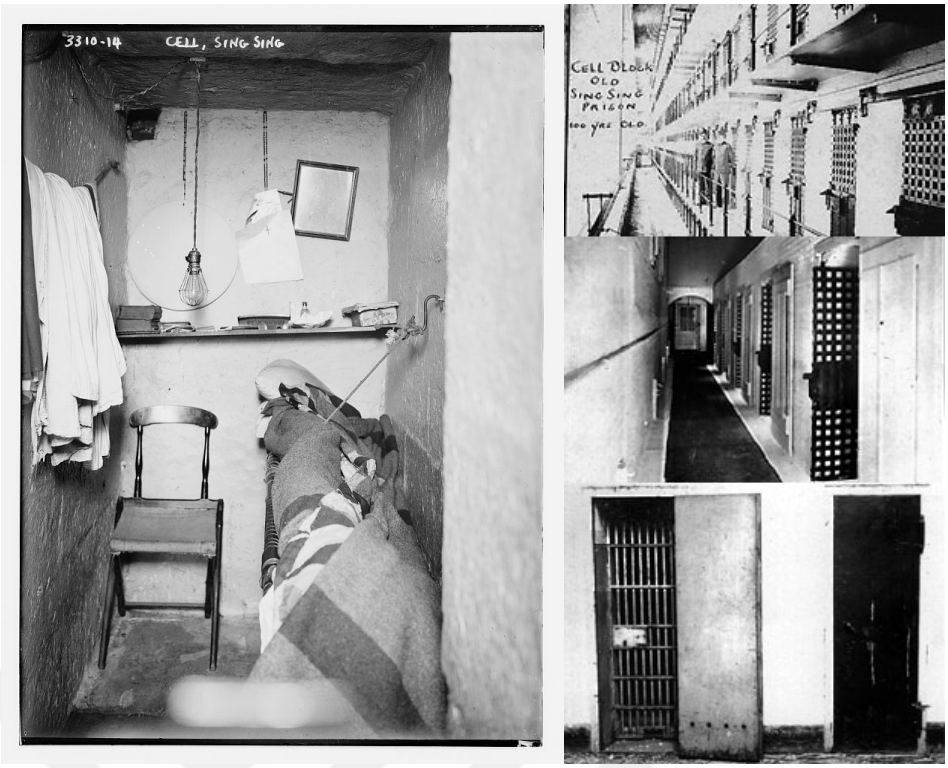

Şekil 3. 16. Sing Sing hapishanesi
(Johnston, 2000, s. 77)

Şekil 3. 17. Sing Sing hapishanesi için temel plan şekli
(Fairweather, 1975, s. 21)

Auburn sisteminin tipik bir örneği olan hapishane beş kattan oluşmaktadır. Hücrelerin boyu 2,10 metre, eni 1,06 metre ve yüksekliği ise 2,00 metredir. Hücrelerin aydınlatılması hücre kapısının karşısında bulunan dış duvardaki pencerelerden içeri giren ışığın mahkûm koğuşlarına sızmasıyla mümkündür. Tıpkı Auburn hapishanesinde olduğu gibi Sing Sing hapishanesinde de ısıtma ve nem sorununun yanı sıra hücreler küçük ve karanlıktır (Johnston, 2000, s. 77).

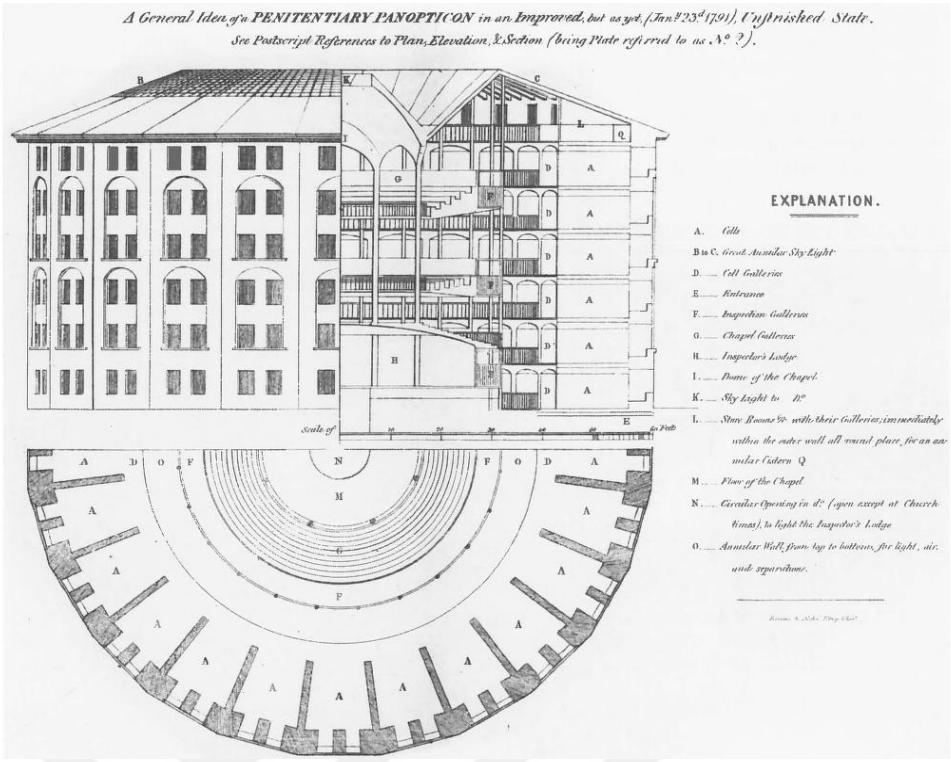

Şekil 3. 18. Sing Sing hapishanesi hücre ve koridorların fotoğrafı
(Anonim-12)

3.3.3. Panoptikon (Panopticon) Sistemi: Eğitim

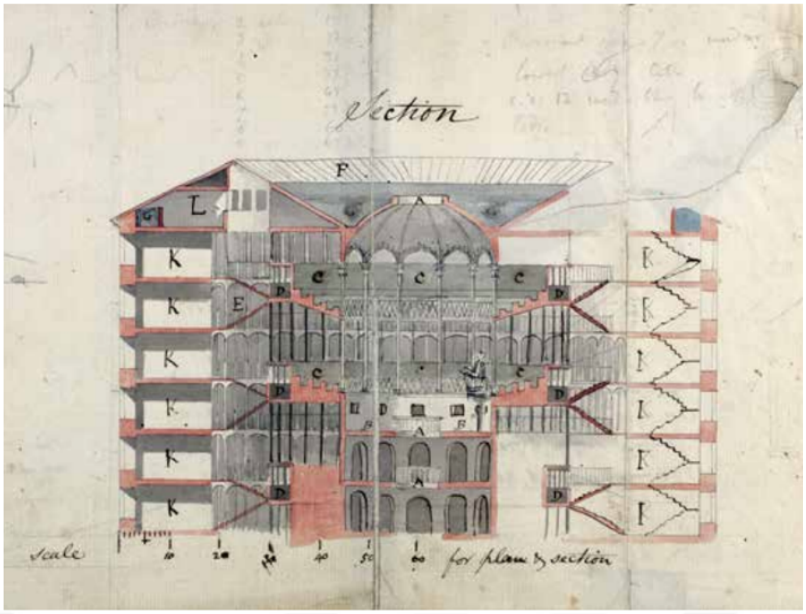
İngiliz hukukçu Jeremy Bentham'ın (1748-1832) önerisiyle ortaya çıkan "Panoptikon (Panopticon)" yeni bir ceza infaz kurumu modelidir. Yunancada "göz önündeki yer" anlamına gelen Panoptikon'un mimarisi hükümlü ve mahkûmların devamlı kendilerini birinin izlediği düşüncesinin hakim kılınması üzerine kurgulanmıştır (Demir, 2015, s. 52).

Bentham ″Hukuk ve Ceza″ mevzuatı adlı eserinde özgürlüğü kısıtlayıcı cezaları savunmuş ayrıca mahkûmların ıslahına dair çalışmalar yapmıştır. Panoptikon sistemi esasen dairesel plana dayanır. Dairenin merkezinde tüm hücreleri rahatlıkla görebilen bir gözetleme kulesi, dış çeperde ise hükümlülerin bulunduğu hücreler bulunmaktadır.

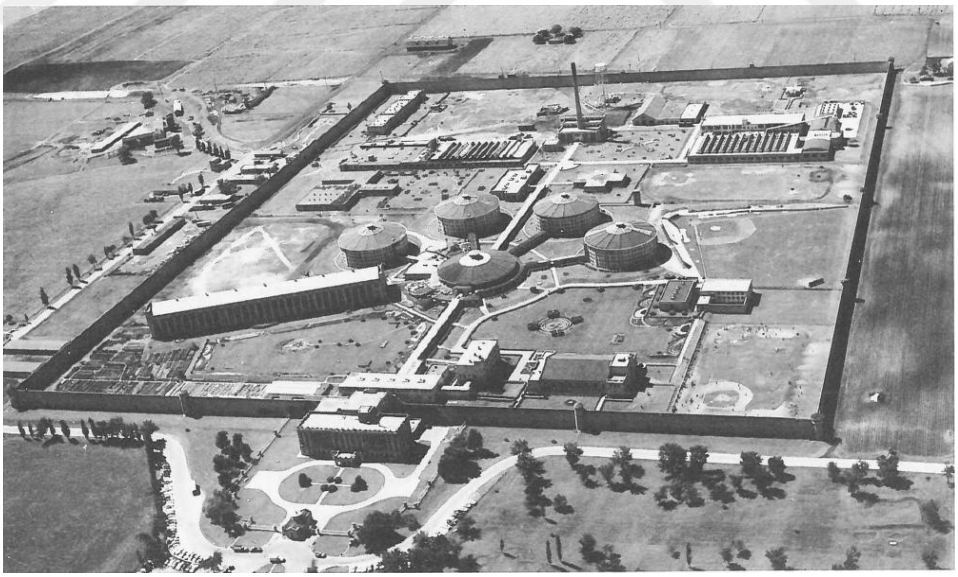
Şekil 3. 19. Jeremy Bentham'ın Panoptikon tasarımı
(Johnston, 2000, s. 51)

Hücrelerde iki adet pencere vardı, bunlardan biri gözetleme kulesine bakar diğeriyse hücreye dışarıdan ışık girmesini sağlardı. Burada amaçlanan kuledeki görevlinin dışarıdan gelen ışık sayesinde mahkûmların siluetlerini görebilmeleriydi. Bu sayede kuledeki hapishane görevlisi tüm mahkûmları istediği zaman gözetleyebilirken, mahkûmlar kendilerini kimin, ne zaman gözetlediğini anlayamazlardı. Böylece daha güvenli ve ekonomik bir denetim söz konusu olacaktı. Bunun yanı sıra hücrelerdeki en ufak konuşmayı dahi duymaya yarayacak ya da ihtiyaç duyulduğunda mahkûmların gözetleme kulesindeki görevliyle iletişimini sağlaması için de her hücreden gözetleme kulesiyle bağlantısı olan borular bulunmaktaydı (Aytaç, 2005, s. 339; Demir, 2015, s. 52; Foucault, 2017, s. 295-296).

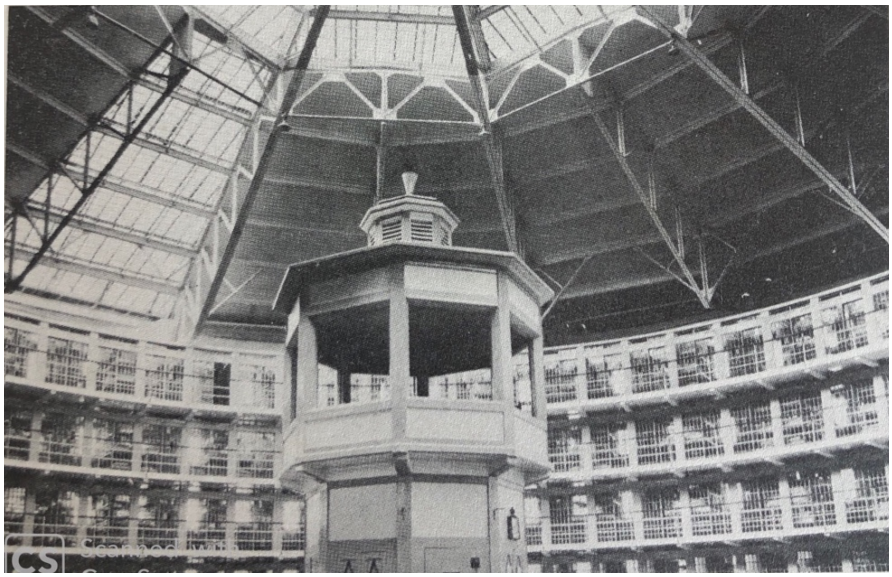

Şekil 3. 20. Jeremy Bentham'ın Panoptikon kesiti
(Furlong, 2015, s. 139)

İngiltere'de Panoptikon sisteminde bir cezaevi yapılmaya başlanmış fakat 1811'e gelindiğinde inşaat durdurulmuştur. Amerika'da ise Stateville cezaevi Bentham'ın ön gördüğü bu sistemde inşa edilmiştir.

Şekil 3. 21. Stateville cezaevi görünüşü
(Anonim-13)

Şekil 3. 22. Stateville cezaevi hücreler ve gözetleme kulesi
(Fairweather, 1975, s. 29)

Panoptikon sisteminin daha sonra yapılan cezaevlerinde etkisi görülmektedir. Panoptikon düşüncesi tam olarak gerçekleştirilememiş olsa da sistemin temel fikrine XIX. yüzyıl'da inşa edilen Avrupa ve Amerika hapishanelerinde rastlanmaktadır (Aytaç, 2005, s. 339; Demirbaş, 2018, s. 21).

3.3.4. İngiliz Sistemi: İyi Hal

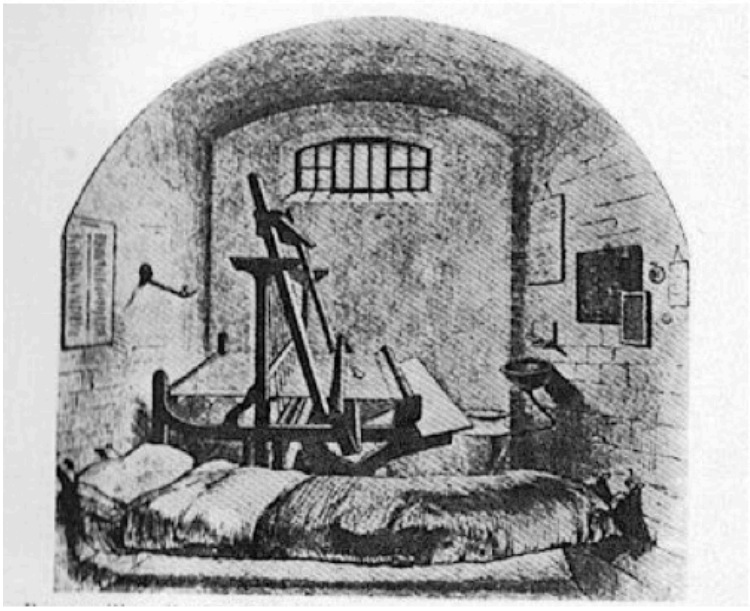
"İngiliz Sistemi" olarak bilinen sistem 1840'ta Norfolk adasında uygulanmaya başlanmıştır. Norfolk adası İngiltere'de suç işleyip serbest kaldıktan sonra tekrar suç işleyenlerin gönderildiği yerdi. Adada mahkûmlara uygulanan yaptırımlar oldukça sert ve ağırdı. Bu da beraberinde mahkûmların zaman zaman isyan etmelerine ya da intihar etmelerine sebep olmaktaydı. Ada'da ki bu durumu düzeltmek için Yüzbaşı Alexander Maconochie (1787-1860) tarafından yeni bir ceza sistemi önerilmiş ve bu sistem kabul görmüştür (Karakaş Doğan, 2009, s. 104; Kurt, 2007, s. 46-47).

Maconochie'nin önerdiği sistem mahkûmların "çalışma ve iyi hal" durumlarına göre mahkûmlara not verilmesi ve mahkûmların aldığı bu notlar karşılığında cezasının belirlenmesi üzerine kurulmuştur. Mahkûmlara işlemiş oldukları suçlara göre bir not ön görülüyor daha sonra yapmış oldukları çalışma ve iyi hal durumlarına göre not alarak işlemiş oldukları suçun karşılığı olan notu doldurmaları gerekiyordu. Dereceli sistem Pensilvanya ve Ausburn sistemlerinin

faydalı taraflarını alması, aynı zamanda eğitici, uslandırıcı olması ve cezaevinde disiplin sağlaması adına önemlidir. Bu sistemde başlangıçta mahkûmları disiplin etmek için katı bir hücre hapsi söz konusudur. Mahkûmların yaptığı olumsuz davranışlarsa almış oldukları notlardan düşülüyordu. Süreç içerisinde mahkûmların göstermiş olduğu iyi hal neticesinde çıkmalarına yakın sistem giderek yumuşamaktaydı. (Demirbaş, 2018, s. 21-22; Kurt, 2007, s. 47-49).

İngiltere'de inşasına 1840'ta başlanan önemli cezaevlerinden biri de Pentonville hapishanesidir. 1842 yılında tamamlanan hapishane Kraliyet Mühendisi Binbaşı Joshuo Jebb tarafından tasarlanmıştır. Binbaşı Jebb Londra'da bulunan hapishane için Pensilvanya sistemini örnek alınmıştır. Pentonville cezaevinde mahkûmlara tek kişilik hücre sistemi ve sessizlik uygulanmıştır (Roth, 2006, s. 147;207).

Pentonville cezaevi dereceli sistemin infaz basamaklarının sadece bir kısmı idi. Mahkûmlar öncelikle 18 ay boyunca tek kişilik hücrelerde katı kurallar çerçevesinde tutulur, bu durum dereceli sistemin devamı olan bir arada hapis cezası için bir hazırlık sayılırdı. Bundan sonra dereceli sistemin ikinci aşaması olarak mahkûmlar bir İngiliz kolonisine gönderilirler, üçüncü aşamada ise şartlı salıverilirlerdi (Demirbaş, 2018, s. 22).

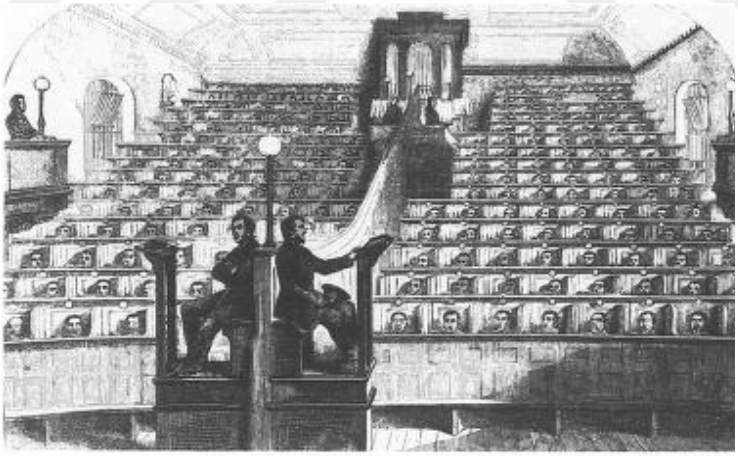

Şekil 3. 23. Pentonville hapishanesinde yer alan hücreler
(Fairweather, 1975, s. 22)

Pentonville'de tecrit anlayışını olumsuz etkilemeyecek şekilde mahkûmlar egzersiz ve ibadet vakitlerinde bir araya gelirler ve egzersiz yapmak için toplu halde avluya çıkarlardı. Ancak birbirlerini görmemeleri için yüzlerinde maske bulunan mahkûmlar tam bir sessizlik halinde zincirlerle belirlenmiş alanda hareket ederlerdi. Mahkûmlar ibadet için bir araya geldiklerinde ise sadece papazı görebilecekleri şekilde düzenlenmiş kabinlere girerlerdi.

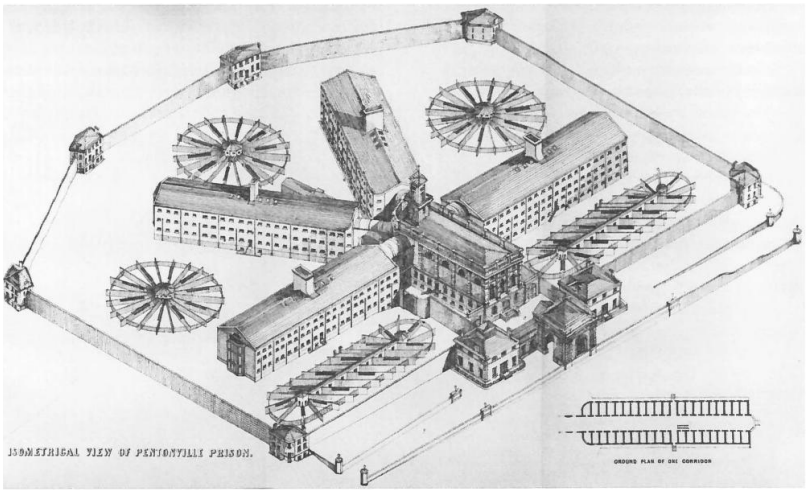

Şekil 3. 24. Pentonville'de maskeli egzersiz, 1860
(Johnston, 2000, s. 93)

Şekil 3. 25. Pentonville'de mahkûmların ibadeti, 1860
(Johnston, 2000, s. 92)

Hapishane üç kattan ve dağılımın denetim merkezinden yarım daire içinde yayılan dört adet kanattan oluşmaktaydı.

Şekil 3. 26. Pentonville hapishanesi genel görünüş
(Johnston, 2000, s. 91)

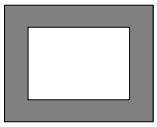
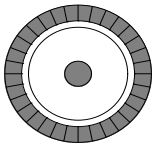
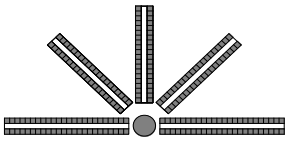
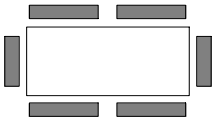
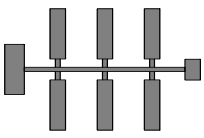
Üst katlarda bulunan dar demir balkonlar hücrelere ulaşımı sağlıyordu. Cezaevi 520 hücreden oluşmakta ve hücrelerin eni 2,13, boyu 3,96 ve yüksekliği 2,74 metredir. Hücreler gaz lambasıyla aydınlatılmaktadır. Aynı zamanda hücrelerde daha sonra gerek tesisat sorunları gerekse de mahkûmların verdiği zararlardan dolayı kaldırılmış tuvalet ve musluk bulunmaktadır. Hücreler pencereler ile aydınlatılmasına rağmen bu pencereler mahkûmların dışarıyı görmesine imkân vermeyen yüksekliktedir. Hücrelerde yatak ve çalışma tezgâhı gibi iş ekipmanları bulunmakta, böylece uyuma, çalışma gibi faaliyetler hücrelerde gerçekleşirken, egzersiz ve dini dinletiler hücre dışında gerçekleştirilmektedir. Kapılarda hücreyi gören bir gözetleme deliği mevcuttur. Mahkûmların gardiyanları çağırmak istediklerinde kullandıkları zil ve sinyal sistemi vardır. Pentonville dünyada en fazla kopyalanan hapishanelerden biri oldu. Pentonville açılmasından kısa süre sonra bu esasa dayalı İngiltere'de pek çok hapishane inşa edildi. (Johnston, 2000, s. 90-93).

1851'de İrlandalı cezaevi müdürü Sir Walter Crofton tarafından geliştirilen İrlanda sistemi aslında İngiliz dereceli sisteminin daha ileri halidir. Sistem uygulaması zorlu hücre cezasından başlayıp mahkûmların mükafatlandırılarak giderek iyileşen ve şartlı salıvermeye doğru giden bir süreci tariflemektedir. Bu sisteme göre ilk olarak mahkûmlar cezaevi hücresinde tek başına soyutlanır ve monoton işler yaparlar; daha sonra yol, köprü gibi bayındırlık işlerinde çalıştırılır ve burada başarılı olanlar son olarak denetimin olmadığı işlerde hatta toplumun içerisine girebilecekleri cezaevlerine gönderilir, devam eden süreçte mahkûm burada da muvaffak olması halinde bazı kurallar çerçevesinde salıverilirdi (Kurt, 2007, s. 48).

3.4. Reform Sonrası XIX. Yüzyılda Ortaya Çıkan Hapishane Formları

XIX. yüzyılda ortaya çıkan hapishane formlarını Norman Bruce Johnson, "Forms of Constraint: A History of Prison Architecture" adlı eserinde dünyada bulunan cezaevlerinin 1830'dan itibaren aşağı, yukarı altı farklı düzende olduğundan bahseder. Bu düzenler dikdörtgen hücre formlar, avlulu formlar, dairesel formlar, ışınsal formlar ve XIX. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmasına rağmen daha sonraki yıllarda oldukça fazla tercih edilecek olan kampüs modeli ve telefon direği modelidir (Johnston, 2000, s. 88-89).

Tablo 1. Johnson tarafında tarif edilen hapishane düzenleri (Johnston 2000, s. 88-89; Fairweather 1975, s. 24-25).

Hapishana Formları		
	Model	**Temel Form**
1.	Diktörtgen Hücre Modeli	
2.	Avlulu Model	
3.	Panaptikon (Dairesel) Model	
4.	Işınsal Model	
5.	Kampüs Modeli	
6.	Telefon Direği (Omurga) Modeli	

3.4.1. Dikdörtgen Hücre Modeli

Hapishane reformunun öncülerinde John Howard'ın önerdiği plan formu olarak dikkat çeken dikdörtgen hücre modeli, sonraki zamanlarda orta ve büyük ölçekli hapishanelerde kullanılan, ortasında bir koridor olan ve bu koridora bakan hücrelerin olduğu dikdörtgen formlardı (Johnston, 2000, s. 47;88) Hapishane reformunun ilk zamanlarında art arda bu modelde hapishaneler inşa edilse de giderek kullanımı azalmıştır.

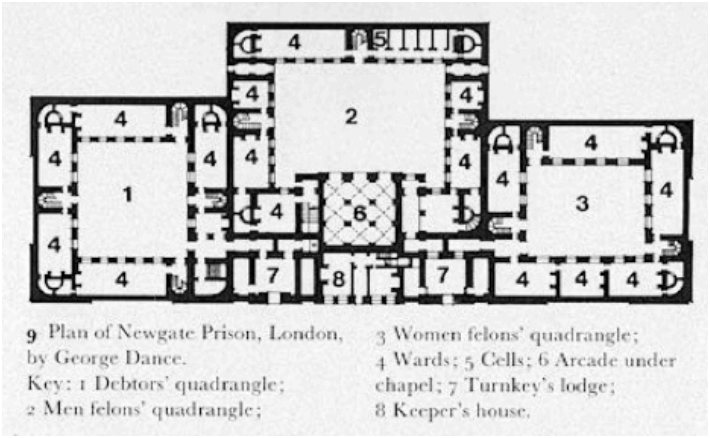

Şekil 3. 27. Dikdörtgen hücre modeli gösterimi

3.4.2. Avlu Modeli

Avlulu model dikdörtgen formların süreç içerisinde ortaları boşaltılarak avlulu yapılara dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu avlular mahkûmların hava aldığı alanlardı. XIX. yüzyılda hapishane yapılarının büyümesiyle içi boş dörtgen yerleşimden vazgeçildi (Johnston, 2000, s. 88).

İngiltere'de George Dance tarafında 1769'da mevcut eski bir hapishanenin yerine inşa edilen Newgate hapishanesi tasarımında oldukça fazla sorun bulunmakla birlikte avlulu model'de inşa edilmiştir (Fairweather, 1975, s. 16; Johnston, 2000, s. 34).

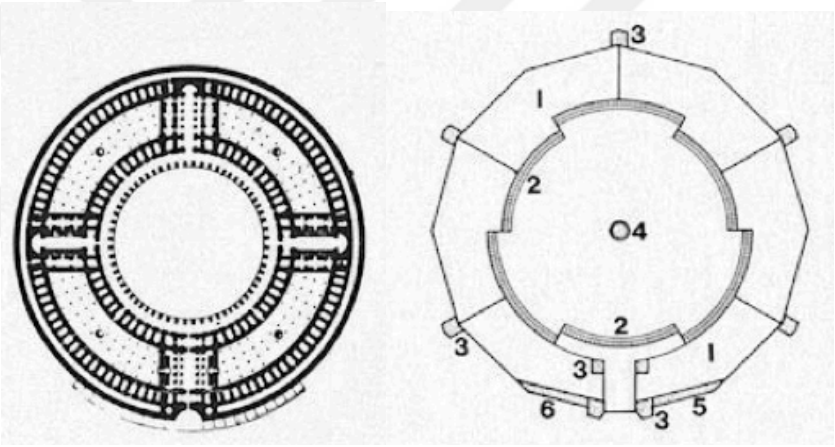

Şekil 3. 28. Newgate hapishanesi planı, Londra
(Fairweather, 1975, s. 16)

3.4.3. Panoptikon (Dairesel) Model

Dairesel plan olarak tasarlanan Panoptikon tasarımcısı Jeremy Bentham hayattayken inşa edilmemiştir. Tasarımcısı İngiliz olan sistem İngiltere'de inşa edilmemesine rağmen, bu model başka ülkelerde hayat buldu (Johnston, 2000, s. 89). Bentham'ın tasarladığı Panoptikon modeline Amerika'da inşa edilen Stateville Cezaevi örnek verilebilir.

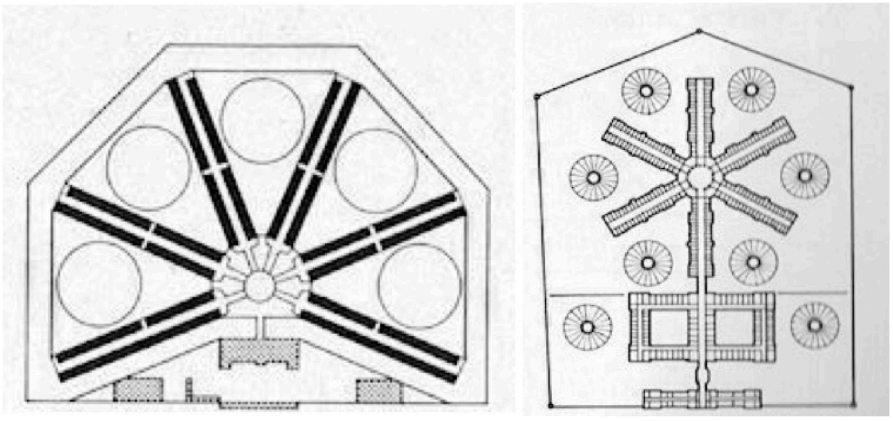
Bentham'ın temel fikri tam olarak hayat bulmasa da Avrupa ve Amerika'da inşa edilen pek çok hapishane mimarisinde bu sistemin izlerine rastlanmaktadır. 1792 Bellet ve 1860 Madras'ta Panoptikon modelinde tasarımlar yapılsa da, bunlar kağıt üzerinde tasarımlar olarak kalmıştır (Fairweather, 1975, s. 19)

Şekil 3. 29. Bellet (1792), Fransa ve Madras (1860), Hindistan
(Fairweather, 1975, s. 19)

3.4.4. Işınsal (Radyal) Model

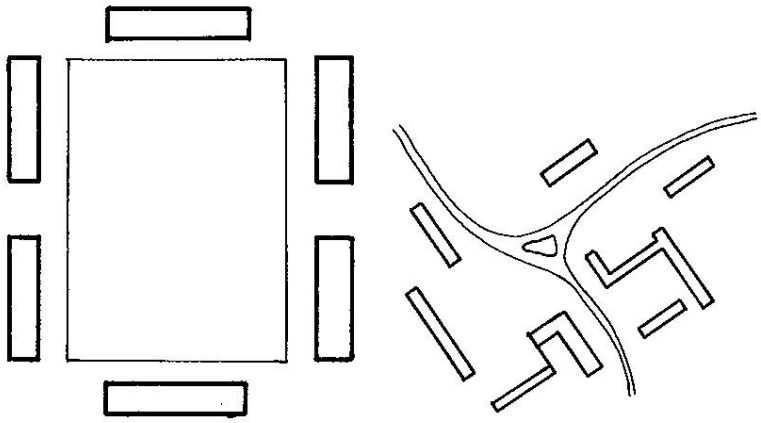
Işınsal ya da radyal model, İngiltere'de ortaya çıkan ve daha sonra Amerika'ya John Haviland tarafından taşınan formdur. Amerika'da Eastern State Penitentiary'den sonra birkaç hapishane daha bu modelde inşa edilmişse de ışınsal plan Amerika'da popüler olmamıştır. Bu sistem yönetim ve bazı hizmet birimlerinin (sağlık, eğitim gibi) bir merkezi ana kütlede toplanması, barınma ünitelerinin ise bu ana kütleden farklı yönlere yayılan kanatlarda yer alması şeklinde oluşur (Fairweather, 1975, s. 25; Johnston, 2000, s. 89; Sağlam, 2003, s. 12).

Şekil 3. 30. Mazas hapishanesi, Fransa (1840), House of Correction, Milan (1867)
(Fairweather, 1975, s. 19)

3.4.5. Kampüs Modeli

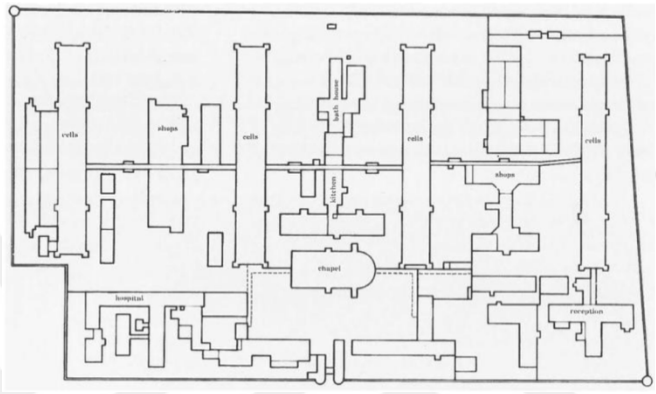
Kampüs modeli, birbirinden bağımsız yapıların cezaevi için ayrılan alan içerisinde düzenlenmesiyle oluşur. Bu modelde bağımsız birimlerin bazen kapalı geçiş yolları ile birbirine bağlanması söz konusudur. Barınma, idare, hizmet birimleri birbirinden bağımsız farklı binalarda bulunmaktadır ancak bu birimlerin hepsi tek bir idareye bağlıdır (Emiroğlu, 2003, s. 63).

Şekil 3. 31. Kampüs sistemi şematik gösterimi
(Fairweather, 1975, s. 25)

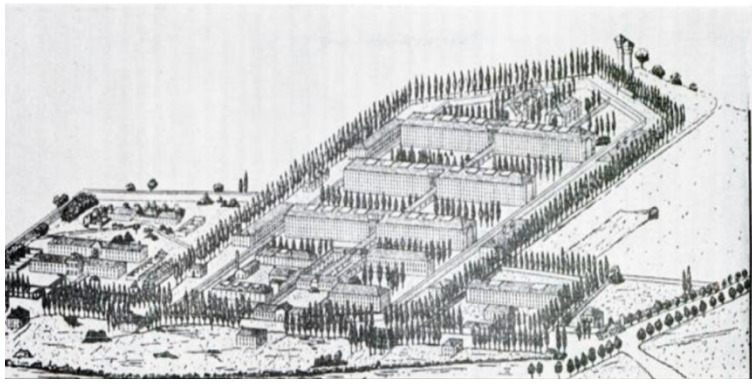
3.4.6. Telefon Direği Modeli (Omurga Sistemi)

Telefon direği modeli ise paralel ünitelerin bir ya da iki koridorla birbirine bağlandığı düzendir. Koridorun sağında ve solunda bulunan bloklarda hizmet ve barınma birimleri bulunmaktadır. Bloklar arasında yer alan açık alanlar mahkûm avluları olarak kullanılmaktadır. Telefon direği modeli olarak anılan bu sisteme "Omurga sistemi" de denilmektedir (Emiroğlu, 2003, s. 64).

Şekil 3. 32. Woormwood Scrubs hapishanesi, Londra 1874
(Johnston, 2000, s. 96)

Telefon direği (ya da Omurga) sisteminin örneklerinden biri de 1898'de Fransa'da inşa edilen Frences cezaevidir. XX. yüzyılda Amerika'da inşa edilen birçok cezaevinde bu model tercih edilmiştir (Roth, 2006, s. 110).

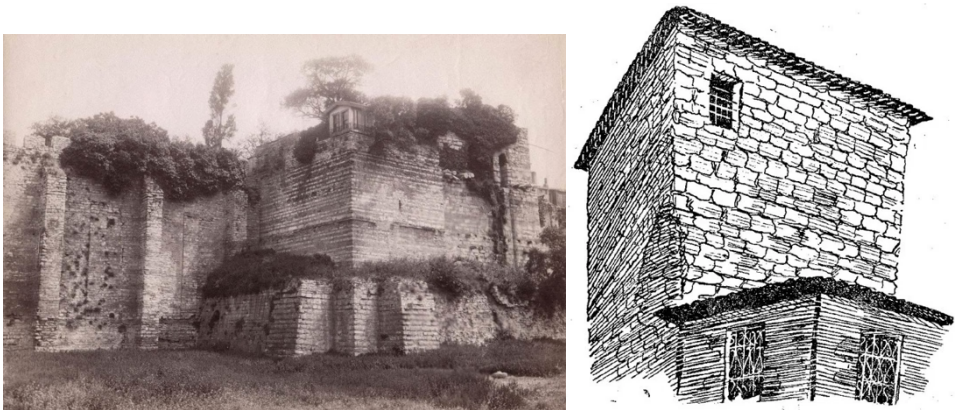

Şekil 3. 33. Frences hapishanesi, 1898
(Clark & Bennett, 1949, s. 35)

3.5. Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyıla Kadar Hapishane Mekânlarının Özellikleri

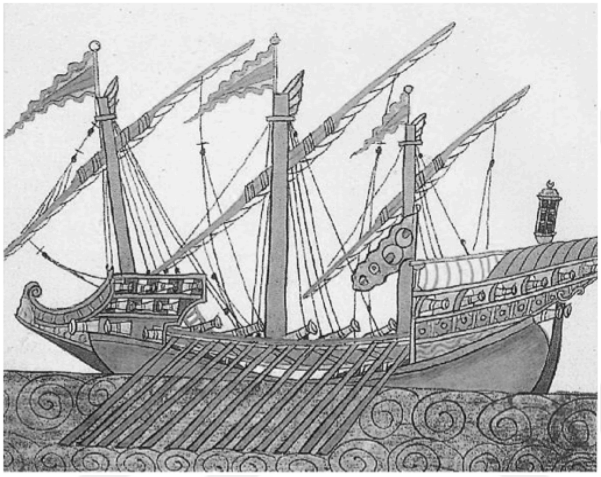
Osmanlı ceza sisteminde en sık başvurulan ceza yöntemleri; dayak, teşhir, sürgün ve idam şeklindedir. Bu cezalar içeresinde en ağır olanı idam cezasıdır. Hapis cezası ise XVIII. yüzyılın sonlarına dek uygulanan bir ceza yöntemi değildir. Genel itibariyle hapsetme bu dönemde bir tür ceza değildir; suçlunun yargılanıp, cezası belli oluncaya dek onu el altında tutmayı ve kaçırmamayı amaçlamaktadır. Osmanlı Devleti'nde bu amaçla kullanılan mekânlar "*mahbes*" olarak anılmaktadır. Mahbes olarak kullanılan mekânlar kale burçları, kuleler, tersaneler, idareye ait binaların bodrum katları başta olmak üzere korunaklı ve suçlunun kaçmasına mâni olacak yerler olmuştur. (Şen, 2007, s. 4-6).

Osmanlı Devleti'nin başkentte zindan olarak kullandığı mekânlar; Baba Cafer, Yedikule, Tersane, Anemas ve Ağakapısı zindanlarıdır. Osmanlı Devleti'nde kapatılma cezaları ile sürgün cezaları adeta bir bütündür. İdare tarafından suç işlediğine kanaat getirilen kişi bir adada, şehirdeki kale surları içerisinde ya da zindanda tutularak cezalandırılabilir. Osmanlı'da verilen adaya sürgün cezaları cezirebent, kaleye veya zindana sürgün cezaları kalebent veya zindanbent olarak isimlendirilmiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere Osmanlı'da kapatılma cezaları yalnızca dört tarafı duvarlarla çevrili bir yere kapamak anlamına gelmeyip kişiyi doğup büyüdüğü yerden sürüp, şartların daha zor olduğu bir kale ya da adaya göndererek kontrolü sağlamak, etkisiz hale getirmek de söz konusudur (Eren, 2014, s. 100-101).

Şekil 3. 34. Baba Cafer ve Anemas zindanları
(Anonim-14; Anonim-15)

Kalebentlik cezası suçluları kale surları içerisinde zorunlu ikamete tabi tutarak, bu kişilerin kale sınırları dışına çıkmasına izin verilmemesi şeklinde uygulanan cezadır. Prangabentlik suçlunun kaçmasını önlemek adına ayaklarına zincir, ağırlık bağlanarak hapsedilmesidir. Kürek cezası[7] ise hapis cezasının daha ağır infazıdır. Osmanlı'da hapishane olarak kısa süreli ve tedbir için kullanılan bir başka mekân ise "*tomrukhane*"lerdi. Tomrukhane ismi daha önceleri bir tür işkence ve sorgu aleti olarak kullanılan ve hükümet konaklarında bulunan tomruklardan almıştır. Bu işkence yöntemi Tanzimat'ın ilanıyla yasaklanmıştır (Avcı, 2004; Eren, 2014, s. 101-113).

Şekil 3. 35. Kadırgalarda kürek çeken forsaların temsili gösterimi
(Focus, 1995, s. 67)

Mustafa Eren XIX. yüzyıla kadar olan ve "mahbes dönemi" şeklinde ifade ettiği dönemi şu şekilde özetlemiştir; bu dönemde esas olan bedene uygulanan acı ve ıstırap verici cezalardır, bunun yanı sıra tazir cezaları arasında yer alan ve suçluların kapatılmasını öngören cezalar da mevcuttur. Suçluların kapatıldığı yerler bu iş için özel olarak inşa edilmiş mekânlar değildir. Korunaklı ve güvenlikli olan her yer bu iş için kullanılabileceği gibi en çok kullanılan yerler kale burçları, kuleler, idareye ait yapıların bodrum katları, tersaneler, sarayda bu iş için ayrılmış yerler hatta şehrin önde gelen güvenilir insanların evleridir. Osmanlı'da kapatılma cezaları ile sürgün cezalarının iç içe geçmesi beraberinde kapatılma cezalarının infazının cezirebentlik, kalebentlik, prangabentlik, kürek ve tomruğa vurmak şeklinde uygulanması ile sonuçlanmıştır. Söz konusu kapama cezaları geçici olduğu gibi tazir cezalarında

[7] Buharlı makinalardan önce gemilerin hareketi için yelkenler kullanılıyordu fakat havanın yelken kullanmaya müsait olmadığı durumlarda ise gemileri hareket ettirmek için insan gücüyle birlikte kürekler kullanılırdı. Bu kürekleri çekmek için esirler, köleler hatta suçlulardan faydalanılmıştır.

görülen ve "tövbe edinceye kadar" şartına bağlanan süresiz cezalar şeklinde de olabilir. Ayrıca aynı suçun karşılığında Müslümanlar ile gayrimüslimlere verilen cezalar da farklılık gösterebilmektedir. Eren'e göre: Osmanlı Devleti'nde mahbesten hapishane geçişi, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde İstanbul'da İbrahim Paşa Sarayı'nda bulunan ve mehterhane olarak kullanılan yerde Hapishane-i Umumi'nin kurulması olarak işaret etmiştir (Eren, 2014, s. 114-119).

İstanbul'da Hapishane-i Umumi açılıncaya kadar suçlular, suçlarının türüne göre farklı zindanlara gönderilmiştir. Askeri ve siyasi suçluların gönderildiği zindanlar Babıali'deki Tomruklar, Tersane, Yedikule ve Rumelihisarı zindanları iken, katiller, hırsızlar, borçlular ve zina suçu işleyenler ise Galata zindanına gönderilmekteydiler (Bozkurt, 2012, s:262).

Benzer bir ayrım kadın mahkûmların kapatıldığı mekânlar için de düşünülmüş; Baba Cafer Zindanı'nda (1730-1830) kadınlar için ayrı bir bölüm ayrılmıştır. Kadın mahkumlar için ayrı mekân ihtiyacını karşılayabilmek için idare zaman zaman çeşitli mekanları kiralama yoluna gitmiştir. Kadın mahkûmların hapsi için kiralanan evler kimi zaman şehrin idarecileri tarafından güvenilir kabul edilen kişilerin evleri, kimi zaman kadın gardiyanların evi ya da imam nezaretindeki imam evleri olmuştur (Kızılkan, 2011, s. 76; Tekin, 2010, s. 91).

4. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE XIX. YÜZYILDA UYGULANAN YENİ CEZA KANUNLARI VE HAPİSHANELER: TANZİMAT İLE GELEN DÖNÜŞÜM

4.1. Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyılda Uygulanan Yeni Ceza Kanunları

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılın sonlarında başlayan sosyal, iktisadi ve askeri alanlardaki sorunların XVIII. yüzyılda devam ettiği ve XIX. yüzyıla gelindiğinde ise şartların daha da ağırlaştığı görülmektedir. Sosyal ve ekonomik bu sorunlar, ülke genelinde asayiş sorununu beraberinde getirmiştir. Bunun neticesi olarak devletin ülke genelinde asayişi sağlayacak birtakım tedbirler alması zorunlu hale gelmiştir. Bunların yanı sıra yabancı devletlerin de baskısı ve ıslahat hareketleri Osmanlı topraklarında hapishane meselesinin sıklıkla gündeme gelmesine sebep olmuştur (Daşcıoğlu, 2008, s. 233).

II. Mahmut döneminde Batılılaşma çabası içerisinde kendine yer bulan hapishane meselesi XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde seri düzenlemeler ile tekrar ortaya çıkmıştır. 1831 yılında İstanbul zindanları kaldırılmış, mehterhane olarak kullanılan İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmına "Hapishane-i Umumi" kurulmuştur. İstanbul dışında bulunan kale burçları zindan olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Hapishane-i Umumi'nin kurulmasından sonra 1838'de üç kanun çıkarılmış, bu kanunlardan ilki kadıların rüşvet almasının önüne geçmek için, hazırlanırken; ikincisi memurlarla ilgili suçlar ve bu suçlar neticesinde alacakları cezaların düzenlenmesiyle alakalı olmuştur. Üçüncüsü ve hapishanelerle ilgili olanı ise Fransa'da 1790'dan itibaren ortaya çıkan emirnamelerin çevirisiyle ortaya çıkmış olan Askeri Ceza Kanunu'dur. Bu kanunla birlikte Osmanlı hukukuna süreli hapis cezası girmiş, 1838'de çıkarılan Askeri Ceza Kanunu ile daha sonra çıkarılacak olan 1840, 1851 ve 1858 kanunlarıyla hapis cezasının etkin ceza olmasında önemli bir yere sahip olmuştur (Avcı, 2002; Eren, 2014, s. 119-120; Şen, 2007, s. 17-18).

Ağır hasta olan mahkûmların düzelinceye kadar kefaletle serbest bırakılmasına, durumu olmayan mahkûmların yiyecek, giyecek gibi ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmasına kanunlarda yer verilmiştir (Demirbaş, 2018, s. 29-30).

Osmanlı'nın Kırım savaşı sonrası içine düştüğü mali sıkıntıları aşmak için yaptığı anlaşmalar reformlar konusunun tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'nda hapishanelerle ilgili mahkûmların şartlarının düzeltilmesi, bedene işkencenin yasaklanması ve bu fiili gerçekleştirenlerin cezalandırılmasını öngören maddeler bulunmaktadır[8] (Ünlü, 2016, s. 143). 1810 Fransa Ceza Kanunu'nun nerdeyse bire bir tercümesiyle oluşturulan 1858 Ceza Yasası özgürlüğü kısıtlayıcı cezalar olarak kalebentlik, kürek cezası ve hapis cezalarını ön görür. Bu ceza yasası, hapis cezasının tali ceza olmaktan çıkması, yaptırımın temeli olması adına önemlidir (Çiçen, 2010, s. 21; Demirbaş, 2018, s. 29-30; Karakaş Doğan, 2009, s. 123).

1858 ceza kanununun hazırlanmasından kısa bir süre sonra, bu kanunda yer alan hapishanelerle alakalı düzenlemelerin hayat geçirilebilmesi ve büyükelçilerin hapishanelerin içerisinde bulunduğu kötü durumu hakkındaki şikayetleri göz önüne alınarak hapishane mekânlarının dönüşümü ile ilgili hazırlıklara girişilmiştir. Bunun yanı sıra hapishanelerde istenilen ıslahı gerçekleştirmek için hapishaneler konusunda uzman Binbaşı Gordon İngiltere'den getirtilerek devlet bünyesinde görevlendirilmiştir. Ayrıca, hapishane ıslahıyla alakalı Meclis-i Tanzimat dairesinde bir Meclis (Meclis-i Mahsus-u Muvakkat) kurulmuştur (Bozkurt, 1996, s. 109).

Meclis-i Tanzimat mazbatasında konuyla alakalı bir kişinin tutuklanıp işlemiş olduğu suç kesinleşinceye kadar tutulduğu yerin bir cezaevi mahalli olmaması gerektiği, kişinin ceza almama ihtimali göz önünde bulundurularak şüphelinin ayrı bir yerde tutulması gerektiği belirtilmiştir. Aynı mazbatada yer verilen diğer bir konu,

[8] Islahat Fermanında hapishanelerle ilgili olarak şunlar söylenmektedir: "İnsan haklarını adaletle bağdaştırmak için, kendilerinden kuşkulanılan kişilerin ya da cezalıların, hükümlü veya tutuklu olarak bulundukları bütün hapishanelerde ve öteki tutukevlerinde, tutukluluk koşullarının olabildiğince kısa bir sürede düzeltilmesine başlanmalıdır ve cezaevlerinde devlet tarafından konulmuş, disiplin kurallarına uygun olan işlemler dışında, bedensel ceza, eziyet ve işkenceye benzer eylemler de tümüyle kaldırılmalıdır; bundan başka uygulanacak sert davranışlar yasak olup, yapanlar, cezalandırılacağı gibi, böyle davranışlarda bulunulmasını emreden görevliler ile bu eylemleri yapan kişilerin de, ceza yasası uyarınca görev yerleri değiştirilip, kendileri cezalandırılmalıdır" (Demirbaş, 2018).

farklı suçlar işlemiş kişilerin bir arada aynı yere konulmasıyla alakalıdır. Farklı türden suç işleyenlerin bir arada bulunmasının olumsuz neticeleri olduğu, basit suç işleyen birinin ağır suçlar işlemiş biriyle bir arada bulundurulması sonucu bu kişinin diğerlerinden olumsuz etkilenebileceği, bunun sonucunda ıslah-ı nefs olacağı yerde, kötü şeyler öğrenebileceğinden bahsedilmiştir. Ceza kanunda yapılan suç ayrımı suçları cünha[9], kabahat ve cinayet şeklinde ayırmaktadır. Suçluların bu suç türlerine göre ayrı yerlerde tutulması gerektiği, kanunda yapılan suç ayrımına göre İstanbul'da tevkifhane ve hapishanelerin inşa ve tertibinin görüşüldüğü, diğer zaptiye merkezlerinde birer küçük tevkifhane ve ikinci derecede ıslah ve tedip hapishanelerinin inşasının gerektiği, tersanede bulunan mahkûmların tutulduğu yerin ıslahına ihtiyaç olduğu, fakat ülkenin tüm hapishaneleri için bu değişimin gerektirdiği 50.000 kese akçe bedelin oldukça fazla olsa dahi, Avrupa hapishanelerinde uygulanan yöntemin yaygınlaşması ve elçilerin yapmış olduğu eleştirileri ortadan kaldırması adına son derece önemli olduğu belirtilmiştir (Bozkurt, 1996, s. 110).

Hapishanelerin ıslahıyla ilgili diğer bir düzenlemeye ise 1859 tarihli Muhakemat Nizamnamesi'nin 27. maddesinde yer verilmiştir. Böylece zaptiye müsteşarı ve divan-ı zaptiye reisinin hapishanelerin sürekli iyi durumda bulunmalarını sağlamak, mahkûmların sefaletten korunmaları, hasta olanların iyileştirilmesinin sağlanması ve konuyla alakalı gerekli gördükleri düzenlemeleri Babıali'ye bildirmeleri istenmiştir (Bozkurt, 1996, s. 110-111).

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıl sonlarına doğru hız kazanan reformların temel eksenini ceza hukuku ve hapishanelere yönelik düzenlemeler oluşturmaya devam etmiştir. 1876'da çıkarılan bir talimat hapishanelerde düzenli kayıt tutma zorunluluğu getirilmiş; böylece, denetimi imkânı sağlanmış, hükümlü ile tutuklu arasında ayrım yapılması ve keyfi tutuklamaların önüne geçilmesi düşünülmüştür (Karakaş Doğan, 2009, s. 127).

1879'da hapishanelerin ıslahı ve düzenlemesi ile ilgili konu Hukuk ve Ceza Usul kanunları hazırlanırken tekrar gündeme gelmiştir. Konuyla alakalı gerekli önlemlerin alınması için Adliye Nezareti bir tasarı hazırlayarak padişaha sunmuştur.

[9] Cünha: Kabahatten ağır ve cinayetten hafif olan suç (Anonim-2).

Meclis-i Tanzimat'ın hazırladığı hapishanelerle alakalı mazbatada "hapishanelerin kötü durumda olduğu, büyük devletlerin suçluları vermemelerinin bu uygunsuzluktan kaynaklandığı, hapishanelerin şu şekilde tanzim ve tefriklerinin devletçe ve insaniyetçe pek mühim olduğu" kabul edilmiştir. Hazırlanan mazbataya göre hapishaneler; tevkifhaneler, kabahat, cünha ve cinayet suçlarına göre dörde ayrılmıştır. Mazbataya göre kadın ve erkek hapishaneleri de ayrı olacaktır (Demirbaş, 2018, s. 31-32).

Tüm bu hazırlıkların sonucu 1880'de çıkarılan "*Tevkifhane ve Hapishanelerin Dahili İdarelerine*" dair nizamname ile devam etmiştir. 97 maddeden oluşan bu yeni düzenlemeyle mahkûmların standartları belirlendiği gibi hapishaneler de "tevkifhane, hapishane ve hapishane-i umumi" olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Yine bu nizamnamede her kaza, liva ve vilayete birer tevkifhane ve hapishane, ayrıca cezası beş yıldan fazla olan kürek mahkûmları için uygun görülen yerlerde "hapishane-i umumi" yapılması kararlaştırılmıştır. Nizamnamede mahkûmların suçlarına göre ayrılması, çocuk ve kadın mahkûmlar için ayrı koğuşlar olması öngörülmüştür. Ayrıca 1880 nizamnamesi hapishane memurlarının görevleri, mahkûmların çalışma alanları, koğuşları, ibadethaneler, hapishane ve yeme-içme kurallarına kadar birçok konuda düzenlemeler içermektedir (Ata, 2016, s. 394; Demirbaş, 2018, s. 32-33; Şenyurt, 2003, s. 76).

II. Abdülhamid Dönemi'nde hapishanelerin ıslahı ve düzenlemesiyle alakalı konu daha da önem kazanmıştır. 1870 ve 1880'lerde hapishanelerin ıslahıyla alakalı çıkarılan kanunların ortaya çıkmasında Osmanlı Devleti'nin katıldığı uluslararası konferanslar da etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin 1890 yılında Petersburg, 1900 yılında Brüksel ve Washington'da yapılan hapishanelerle ilgili kongrelere katılımı, hapishane reformu konusundaki ciddi yaklaşımını ortaya koyması adına önemlidir (Adak, 2017, s. 80). Osmanlı Devleti aralarında İngiltere, İspanya, İsveç, Japonya, İtalya gibi birçok devletin de katıldığı bu kongrede 1876 ile 1890 yılları arasındaki hapishane ıslahıyla alakalı sunumlarda bulunmuştur (Akın, 2011, s. 25; Ünlü, 2007, s. 865-866).

1890 yılında siyasi tutuklamalardaki artış hapishanelerdeki doluluk oranlarının artmasına sebep olmuştur. Hapishanelerin oldukça yoğun olduğu ve bunun sonucunda hapishane sorununun derinleştiğine ait gözlemler bu döneme ait yazışmalarda da yer almaktadır. Aynı şekilde sürgün cezası alan mahkûm sayısındaki artışlar, sürgün yerlerinde de sorunlara neden olmuştur (Karakaş Doğan, 2009, s. 129).

Hapishane ıslahı 1909 yılına gelindiğinde hala gündemde olmasına rağmen devletin içinde olduğu güç koşullar nedeniyle ıslahat konusunda istenilen mesafe bir türlü alınamamaktadır. Bu tarihte Osmanlı Mebuslar Meclisi, "*Hapishaneler İdaresinin*" kurulmasına izin vermiştir. "*Meban-i Emiriye ve Hapishaneler İdaresi*" unvanı verilen bu idare "Dahiliye Nezaretine" (İçişleri Bakanlığı) bağlı kalacak ve Osmanlı topraklarındaki tüm hapishanelerin tamirinden, inşasından, ıslahından, hükümlü ve tutukluların giyecek, yiyecek temininden, memur maaşlarına kadar oldukça geniş bir sorumluluk alanına sahip olacaktır (Eren, 2014, s. 151; Şen, 2007, s. 52-53).

Tıpkı XIX. yüzyılda olduğu gibi XX. yüzyılda da hapishanelerin ıslahı konusu Osmanlı'nın çözmesi gereken bir sorun olarak güncelliğini korumaktadır. II. Meşrutiyet (1908) sonrasında çıkarılan genel afla hapishanelerin yoğunluğu azalsa da bu sefer 31 Mart olayları vuku bulmuş; bu kez de Meşrutiyet karşıtlarının tutuklanmasıyla hapishaneler tekrar eski doluluk oranlarına dönmüştür. Hapishanelerdeki doluluk oranları beraberinde birçok şikâyete konu olmuştur. Hapishane mekânları ile ilgili sorunları çözebilmek adına bulunulan girişimler gerek Balkan Savaşı gerekse de I. Dünya Savaşı'nın getirdiği maddi güçlükler nedeniyle birçok kere ertelenmek zorunda kalınmıştır. (Şen, 2007, s. 53-58; Şenyurt, 2010, s. 60-65).

Hapishane mekânlarının ıslahı ile ilgili elçilerin ve görevlendirilen yabancı uzmanların sundukları raporların etkili olduğu hem Adak'ın hem de Yıldız'ın çalışmalarında ortaya konmuştur (Adak, 2017, s. 76-77; Yıldız, 2012, s. 110-113). Devlet bünyesinde görevlendirilen bu uzmanların hazırladığı raporlar ve tarihleri şu şekilde sıralanabilir; 1841 yılında Monsieur Blanqoui tarafından hazırlanan "*The Forgotten Ones-Les Oublies*" adlı rapor, İngiliz elçi Stratford Canning tarafından 1851 yılında hazırlanan "*Memorandum on Improvemnet of Prison in Turkey*" adlı rapor,

Sultan Abdülmecid tarafından görevlendirilen İngiliz Binbaşı Gordon tarafından 1858 yılında hazırlanan rapor, İngiliz Elçi Henry Bulwer tarafından 1860 yılında hazırlanan rapor, Fransız polis şefi Celestine Bonnin tarafından 1887 yılında hazırlanan rapor ve Alman Dr. Paul Pollitz tarafından 1916 yılında hazırlanan rapor (Adak, 2017, s. 76-77).

Hazırlanan bu raporların, hapishanelerin mekânsal şartlarını belirler nitelikte oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin; 1858'de İngiliz Binbaşı Gordon tarafından hazırlanan raporda, mevcut hapishanelerin modern hapishaneye dönüştürülebilir olup olmadığı incelemiş, bunun yanı sıra hapishanedeki suçluların suç tiplerine göre ayrılması gerektiği, hapishanelerde bulunan erkek, kadın ve çocuk mahkûmların ayrı yerlerde tutulması zorunluluğu ifade edilmiştir. Gerek 1856 Islahat Fermanı, gerekse de Binbaşı Gordon'un raporu sayesinde yukarıda daha önce detaylı bir şekilde bahsedilen "*Ceza Kanunname-i Hümayum*" adındaki kanun çıkarılır. Bu kanunla birlikte kalebentlik, kürek cezası ve hapis cezasının özgürlüğü kısıtlayıcı cezalar olduğu kabul edilmiştir (Eren, 2014, s. 126-127; Karakaş Doğan, 2009, s. 126).

Binbaşı Gordon'un kabul gören raporu doğrultusunda Meclis, ilk önce İstanbul'da bir hapishane ve tevkifhane yapılmasını kararlaştırır. Bu yeni hapishane ve tevkifhane için Binbaşı Gordon tarafından hazırlanan planlar kabul görür. Hapishanelerle ilgili yapılan düzenlemeler, alınan kararlar ve hazırlanan raporlara rağmen, Meclis'in planladığı tipte ilk hapishanenin bazı kaynaklara göre 1870'de bazılarına göre ise 1871'de tamamlandığı belirtilmiştir. Daha önce 1831'de Sultanahmet'te bulunan İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmına kurulan Hapishane-i Umumi'de planlanan tipte ilk modern hapishane faaliyete geçirilir (Uyanık, 2017b, s. 208).

Bu bağlamda Dr. Paul Pollitz'in raporu da ilgi çekicidir. 1916'da "Hapishaneler Umumi Müfettişliği" görevine getirilen Pollitz, ilk olarak hapishanelerin durumunu ve mevcut sorunları anlamak adına ülkedeki hapishanelere cevaplanması talebiyle çeşitli soruları içeren bir form göndermiş, aynı zamanda birçok hapishaneyi denetlemiş ve bu hapishaneler ilgili raporlar düzenleyip, birtakım öneriler sunmuştur. Pollitz, yapmış olduğu çalışmalarda Osmanlı hapishanelerinin mimari olarak yetersizliğine değinmiş mevcut hapishaneler içinden ıslahı mümkün olanlarının

ıslah edilmesi gerektiği, ıslahı mümkün olmayanların yenilenmesi gerektiğine raporunda yer vermiştir. Ayrıca hapishanelerin iyileştirilmesi adına gerekli olan kaynağın mahkûmların çalıştırılmasıyla elde edilebileceğini de belirtmiştir. Mahkûmların çalıştırılmasıyla alakalı 1916'da bir kanun çıkarılmıştır (Çiçen, 2010, s. 141-142; Tekin, 2008, s. 208).

Pollitz'in görev süresinin I. Dünya Savaşı yıllarına denk gelmesi nedeniyle yapılması planlanan projelerin savaş sonrasında hayata geçirilmesi düşünülmüştür. 1916 Nizamnamesi Osmanlı'nın tüm hapishanelerinde geçerli olmuştur. Fakat gerek devletin savaşın içinde olması gerekse de maddi güçlükler nizamnamenin uygulanamamasına neden olmuş, I. Dünya savaşının kaybedilmesiyle devlet bünyesinde görevlendirilen Almanların görevlerine son verilmiştir. Bu durum Pollitz'de etkileyecek ve hapishane ıslahı bir kez daha kesintiye uğrayacaktır (Şen, 2007, s. 84).

4.2. Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyılda Ortaya Çıkan ve Hapishaneler

XIX. yüzyılda Avrupa ve Amerika'da ceza sistemleri ve hapishane mimarisi üzerine yapılan tartışmaların Osmanlı Devleti'nde reform çalışmaları ile neredeyse eş zamanlı olarak gündeme geldiği görülmektedir. Bu dönem tıpkı Batı'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ceza infaz sisteminde, yukarıda özetlendiği gibi yeni kanun ve nizamnamelerin düzenlenmesi ve bunların sonucunda mahkûmların kapatıldığı mahbeslerin yerlerini hapishanelere bırakmaya başlaması ile sonuçlanmıştır (Özçelik, 2011, s. 18). Bu nedenle inşa edilen ilk yapı 1830-31 tarihlerinde Sultanahmet'te bulunan İbrahim Paşa Sarayı'nın kuzey cephesinin önünde yer alan açık alana yeni bölümlerin eklenmesiyle meydana gelen hapishanesidir (Yıldıztaş, 1997, s. 37). Bu ihtiyaca cevaben geliştirilen ilk mekân, Sultanahmet'te 1870-71 yıllarında inşa edilen hapishanedir. Çıkarılan yeni yasaların gerektirdiği şekliyle planlanan ilk modern hapishanede, bir kısmı suçlulara, bir kısmı ise üç yıla kadar hapis cezası almış mahkûmlara ayrılmış iki daireye taksim edilmiş birçok koğuş, hastane, çalışma atölyeleri, hamam, cami ve kilise bulunmaktadır. Hapishane-i Umumi 1939'a kadar hapishane olarak kullanılmıştır. Bu tarihte Sultanahmet Meydanı'nda yapılan düzenlemeler neticesinde yıkılan yapı günümüze dek varlığını sürdürememiştir (Eren, 2012, s. 64; Öten, 2018, s: 301-302; Yıldıztaş, 1997, s. 37).

Şekil 4. 1. Sultanahmet Meydanı, İbrahim Paşa Sarayı ve etrafındaki yapılar (Anonim-16, 2019)

Tanzimat'ın ilanını takip eden süreçte, reform hareketlerinin bir parçası olarak okunabilecek ceza infaz sistemindeki değişiklikler, imparatorluk topraklarının genelinde yoğun bir hapishane inşası faaliyetinin başladığı görülmektedir. Öncelikli olarak, XIX. yüzyılın ilk yarısında, mevcut mahbeslerin yeni yasalara uygun hapishanelere dönüştürülmesine çalışılmış, ya da İbrahim Paşa Sarayı örneğinde olduğu gibi, mevcut yapılara ekler yapılarak sorun çözülmeye çalışılmıştır. Ancak yüzyılın sonuna doğru, bu şekilde kullanılan devşirme mekânların yetersizliği ile bu geçici çözümlerin ceza sistemindeki reformları karşılamadığı anlaşılmış ve özellikle Avrupa'daki hapishane modelleri gözetilerek yeni hapishanelerin yapılması için projeler yapılmaya başlanmıştır (Eren, 2012, s. 6; Eren, 2014, s. 138-139; Yıldız, 2015, s. 95).

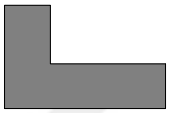
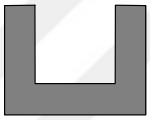
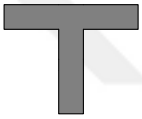
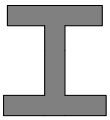
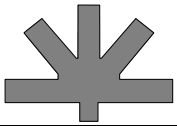
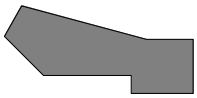
Bu tez kapsamında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden temin edilen, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Reformu sonrasında inşa edilen ya da edilmesi planlanan, fakat kâğıt üzerinde kalan hapishane projeleri detaylı şekilde incelenmektedir. Ek-1'de yer verilen 115 adet hapishane projesi arasında daha önce araştırmacılar tarafından incelenmiş hapishaneler olduğu gibi, literatürde daha önce rastlanmayan çok sayıda hapishane ile ilgili bilgi ilk kez araştırmacıların dikkatine sunulmaktadır. Bu hapishane projelerinin sadece başkenti kapsamadığı, Adana, Ankara, Aydın, Beyrut, Diyarbakır, Edirne, Halep, Hüdavendigar, İşkodra, İzmit, Karasi (Balıkesir), Kastamonu, Konya, Mamüretülaziz (Elâzığ), Manastır, Niş, Rumeli, Selanik, Sivas, Suriye, Trabzon vilayetlerini de içine alan, oldukça geniş kapsamlı bir yapı faaliyeti niyeti taşıdığı tablodan anlaşılabilmektedir.

Temin edilen hapishane planların bir kısmının üzerinde tarih yazılmadığı için Ek-1'de yer verilen tarih sıralaması, varsa proje üzerindeki tarihlere göre, yoksa Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri tarafından verilen belge tarihine göre yapılmıştır. Proje üzerinde ve arşiv belge tarihi kısmında herhangi bir veri olmayan belgelere ise listenin en sonunda yer verilmiştir.

Hapishanelerin plan şemaları üzerinden yapılan okuma çerçevesinde yapılan genel bir değerlendirme sonucunda projelerde en fazla tercih edilen formların dikdörtgen ve kare plana sahip formlar olduğunu gösterir. Bu formların yanı sıra haçvari, ışınsal, T, L, I, U ve düzgün olmayan çokgen planlara sahip yapıların da yer aldığı görülmektedir. Bazı hapishanelerin ise arşivden sadece cephe ya da kesitlerine ulaşıldığı için bu hapishanelerin plan tipleri tespit edilememiştir.

Ek-1'de yer alan 115 hapishaneye ait projelerin planları incelendiğinde bu hapishanelerin 47 tanesinin dikdörtgen, 29 tanesinin kare, 5 tanesinin haçvari, 5 tanesinin T, 6 tanesinin L, 1 tanesinin U, 1 tanesinin I, 9 tanesinin düzgün olmayan çokgen planlı olduğu, bunun dışında 4 tanesinde ise hapishane reformuyla birlikte Batı'da sıkça kullanılan ışınsal plan tipinin tercih edildiği tespit edilmiştir. Planlar üzerinde yapılan bu değerlendirme kapsamında kullanılan formlar Tablo-2'deki gibi sınıflandırılabilinir.

Tablo 2. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden temin edilen planlar ışığında Osmanlı hapishaneleri plan tipleri.

Planlardan Elde Edilen Temel Formlar		
	Form / Tip	**Temel Form**
1.	**Kare Plan**	
2.	**Dikdörtgen Plan**	
3.	**L Plan**	
4.	**U Plan**	
5.	**Haçvari Plan**	
6.	**T Plan**	
7.	**I Plan**	
8.	**Işınsal Plan**	
9.	**Düzgün Olmayan Çokgen**	

Ek-1'de yer alan 115 hapishane içerisinde tespit edilebildiği kadarıyla 54 tanesinde avlu bulunmaktayken 37 tanesi ise avlusuz kapalı bir yapıya sahiptir. Burada avlu olarak tanımlanan alanlar planların üzerinde bulunan "avlu" ibaresi dikkate alınarak veya hapishane planlarında yer alan havuz, çeşme gibi elemanlardan yola çıkarak tespit edilmiştir. Bu sebeple hapishane yapılarında bulunan bu avluların "açık avlu" ya da "kapalı avlu" olmaları noktasında da belirsizlik söz konusudur. Bazı hapishane planlarında koridorlara ya da koridorların açıldığı ufak alanlar için avlu

ibaresinin kullanılması bu belirsizliği doğrular niteliktedir. Ek-1'de yer alan planların bazılarında ise mahkûmların hava almaları için bırakılmış, ortak kullanım alanı olan ve planlardan net bir şekilde okunan avlular bulunmaktadır. Sayıları oldukça az olan bazı hapishane planlarında ise mahkûm koğuşları ya da hücreleri işlemiş oldukları suçlara göre sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu hapishanelerde mahkûmların hava aldıkları avlularda da bir ayrım söz konusudur.

Dikkat çeken bir diğer husus ise; Ek-1'de yer alan "Ferik Blunt" mühürlü hapishane projesinde yer verilen ve "bahçe" olarak tanımlanmış alanlar mahkûmların özellikle çalışmaları, zirai faaliyette bulunmaları için düşünülmüş ve buna istinaden bırakılmış alanlar olduğu düşünülebilir. Hapishane alanı içerisinde bırakılmış bu alanlara yakın depo, demirhane gibi birimlerin olması da bu durumu güçlendirir mahiyettedir. Etrafı duvarlar ile çevrili bu alanların, sadece mahkûmların kaçmasını önlemek için planlanmış boşluklar olmadığı, Osmanlı hapishanelerinde de tıpkı Amerika ve Avrupa'daki örneklerde olduğu gibi, mahkûmların çalıştırılmasının düşünüldüğü görülür. Bu düşünce ışığında Ek-1'de yer alan İstanbul, Ankara için hazırlanan hapishane planlarında, çalışma alanlarına ve atölyelere yer verildiği tespit edilmiştir. Bu düşünce ve planlama Amerika ve Avrupa hapishanelerinde sıkça rastlanan bir düzenleme olup mahkûmların çalıştırılmasıyla gerek hapishane gerekse mahkûmların için gelir amaçlanmaktadır.

İncelenen projelerde üzerinde durulması gereken bir diğer konu mahkûmların bulunduğu alanlardaki mekânsal düzenlemenin hücre veya koğuş sistemi gözetilerek uygulanmış olmasıdır. Blunt Paşa mühürlü hapishane planı tıpkı Amerika ve Avrupa hapishanelerinde uygulanan ve mahkûmların ıslahı için tek başlarına kalmalarını ön gören tek kişilik hücre sistemi mevcuttur. Ayrıca diğer taraftan dönemin ünlü mimarı Kemaleddin Bey'in çalışmalarında da hücre esaslı hapishane çalışmalarının olduğu bilinmektedir. Arşivden temin edilen ve hücre sistemi öngörülerek tasarlanan hapishaneler ışınsal plan düzenine sahiptir. Bu bağlamda Ek-1'de yer alan inşa edilen ya da inşa edilmesi planlanan hapishanelerin tamamına yakını mahkûmların gece ve gündüz bir arada olduğu koğuş düzeni mevcuttur, bunun yanı sıra bazı hapishane planlarında ise koğuş düzeni ağırlıklı olmakla birlikte hücrelere de yer verildiği tespit edilmiştir. Muhtemelen bu hücreler ağır suç işlemiş mahkûmlar için ya da tecrit cezası almış mahkûmların bırakıldığı yerler olarak düşünülmüştür.

Arşivde temin edilen planların çoğunda koğuş sistemini tercih edilmesinin temel sebebi maddi imkansızlıklar olarak gösterilebilir. Devlet'in bu dönemde içerisinde olduğu ekonomik ve siyasi sorunların idarecilerin hemen her alanda olduğu gibi hapishane reformunda da etkisini göstermiştir. Devlet'in içerisinde olduğu bu zor durum idarecilerin tercihlerini inşası daha ekonomik olan koğuş sisteminden yana kullanmalarına neden olmuştur. Ayrıca koğuş esaslı hapishanelerin işletmesindeki birim alana düşen mahkûm sayısının daha fazla olması çalışan gardiyan sayısınınsa daha az olması bu tercihte etkili olduğu söylenebilir.

Bu dönemde Amerika ve Avrupa'da sıkça uygulanan ve mahkûmların ıslahını ön gören kimi zaman sıkı tecrit, kimi zaman sıkı sessizlik ya da her ikisinin bir arada uygulandığı, hücre esasına dayalı sistemlere Osmanlı hapishanelerinde rastlanmamaktadır. Ayrıca mahkûmların çalıştırılmasını, boş zamanlarını ise ibadet ederek geçirmelerini ön gören, sıkı kuralların olduğu bu hapishaneler yerine Osmanlı hapishanelerinde tercih edilen planlama ve bunun mekânsal yansıması Avrupa'dan oldukça uzak noktadadır. Osmanlı hapishanelerinde Batıdakilere nazaran daha esnek kuralların olduğu söylenebilir. Koğuş sistemi neticesinde mahkûmların gece ve gündüz bir arada oldukları Osmanlı hapishanelerinde idarecilerin başta disiplin, firar ve hijyen olmak üzere pek çok sorunla karşı karşıya kaldıkları arşiv belgelerinde rastlanan bir diğer durumdur. Buradan yola çıkarak Osmanlı idarecilerinin yapmaya çalıştıkları hapishane reformu Batı ile benzer dönemlerde başladığı söylenebilir. Fakat devletin içerisinde olduğu güç koşullar hemen her alanda olduğu gibi hapishane reformunun da istenilen düzeyde gerçekleştirilememesine sebep olmuştur.

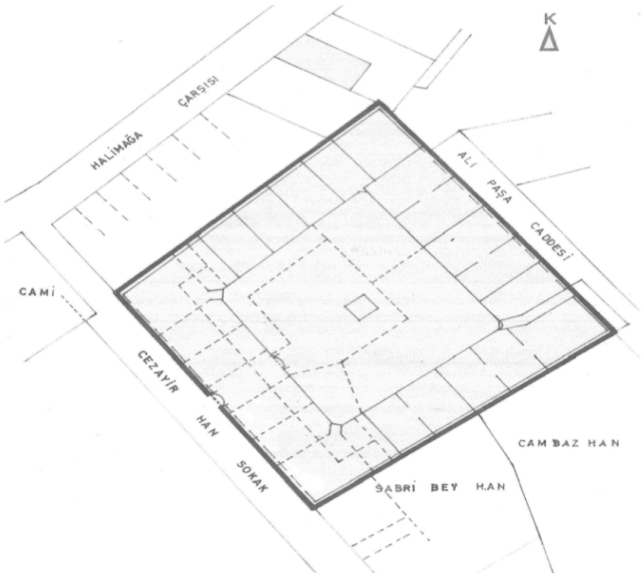
5. BÖLÜM

TANZİMAT SONRASI İNŞA EDİLEN IŞINSAL PLANLI HAPİSHANE ÖRNEKLERİ

Yukarıda temel formları ve genel özellikleri ile incelenen 115 adet mimari projeden İzmir'de yapılan, İstanbul Sultanahmet'te, İstanbul Yedikule'de ve Ankara'da ise yapımı düşünülen projeler, sahip oldukları ışınsal plan tipolojisi ile dikkat çekicidir. Özellikle Avrupa'da inşa edilen hapishane modelleri ile benzerlik gösteren bu plan tipolojisine sahip projelerin mimari ve mekânsal özellikleri, proje müelliflerinin kimlikleri ile birlikte tezin bu bölümünde detaylı olarak incelenecektir.

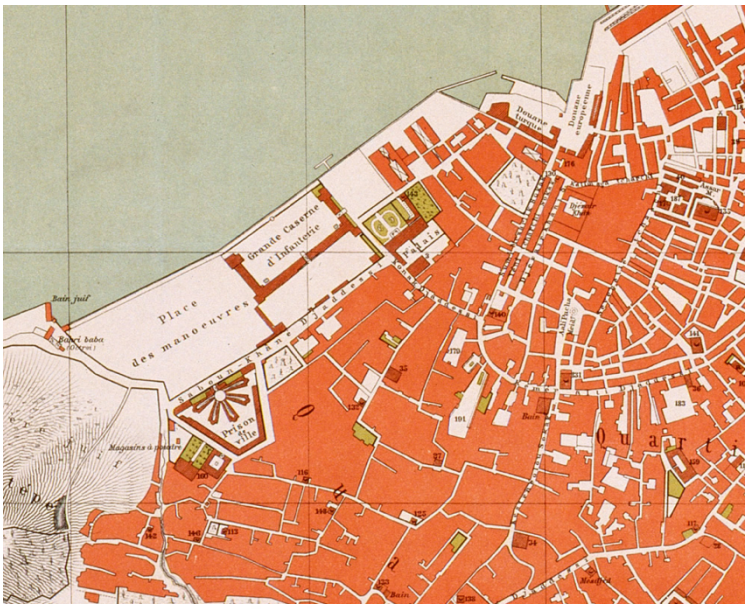
5.1. İzmir'de Yapılan Işınsal Planlı Hapishane Projesi

İzmir'in, Aydın Vilayeti'nin merkezi olmasından sonra 1850'lerde kentte bir vilayet hapishanesi yapılmak istenmiştir. Fakat 1883'de İzmir hapishanesi yapılıncaya kadar kentte mahkûmların tutulduğu ilk yerlerden biri de Cezayir Han'dır. Osmanlı Devleti'nin hapishane olarak kullanıldığı mekânların gelişi güzel yerler olması, bunun kimi zaman ticari işlevi olan bir han olması ya da bir mektebin bodrum katı olması, o dönem için sık rastlanan bir durumdur. Cezayir Hanı olarak bilinen yapı Kemeraltı'ndaki Yemişçiler Çarşısı'nda bulunmaktadır. Han'ın planı incelendiğinde kare forma sahip olan yapının aynı zamanda bir iç avlusu bulunmaktadır. Hanın üst katları mahkûmların kaldığı koğuşlar olarak kullanılmıştır. Hanın haricinde hükümet konağının bodrum katı da hapishane olarak kullanılmıştır. Şehirde nüfusun hızlı bir şekilde artmasıyla birlikte suç oranı da artış göstermiş ve daha önce mahkûmların tutulduğu yerler yetersiz hale gelmiştir (Adak, 2006, s. 42-46; 2015, s. 50-51).

Şekil 5. 1. Cezayir Hanı
(Adak, 2006, s. 44)

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'la başlayan ceza infaz sistemindeki değişim, 1850'lere gelindiğinde suçluların toplumdan izole edilerek cezalarını bu iş için ayrılmış mekânlarda çekmeleri zorunluluğunu doğurmuştur. İzmir'de bu reformun ilk izleri Katipzade Konağı'nın bahçesine bir hapishane yapılması için keşif çalışması ile görülmektedir, ancak bu düşünce hayata geçirilememiştir. Daha sonra kent için tasarlanan yeni hükümet konağının bir bölümüne hapishane ve zaptiye için yer ayrılsa da devletin içerisinde bulunduğu maddi sorunlar nedeniyle 1883'te yeni vilayet hapishanesi yapılıncaya dek bu proje de hayata geçirilememiştir (Avcı, 2016, s. 193). Yapımına 1873 yılında başlanan İzmir Merkez Hapishanesi'nin yapılacağı bölgede XIX. yüzyılda hastane, kışla ve hükümet konağı gibi kamu binaları bulunmaktadır. Hapishane'nin bu yüzyıldaki konumu 1876 yılında Lamec Saad tarafından hazırlanan planda (Şekil-5.3) net bir şekilde görülmektedir (Adak, 2015, s. 50-51; Ballice, 2011, s. 16) İzmir Merkez Hapishanesi, XIX. yüzyılda özellikle Avrupa'da sıkça kullanılan ışınsal plan tipinde tasarlanmıştır.

Şekil 5. 2. İzmir Konak bölgesi haritası, Lamec Saad, 1876
(APİKAM)

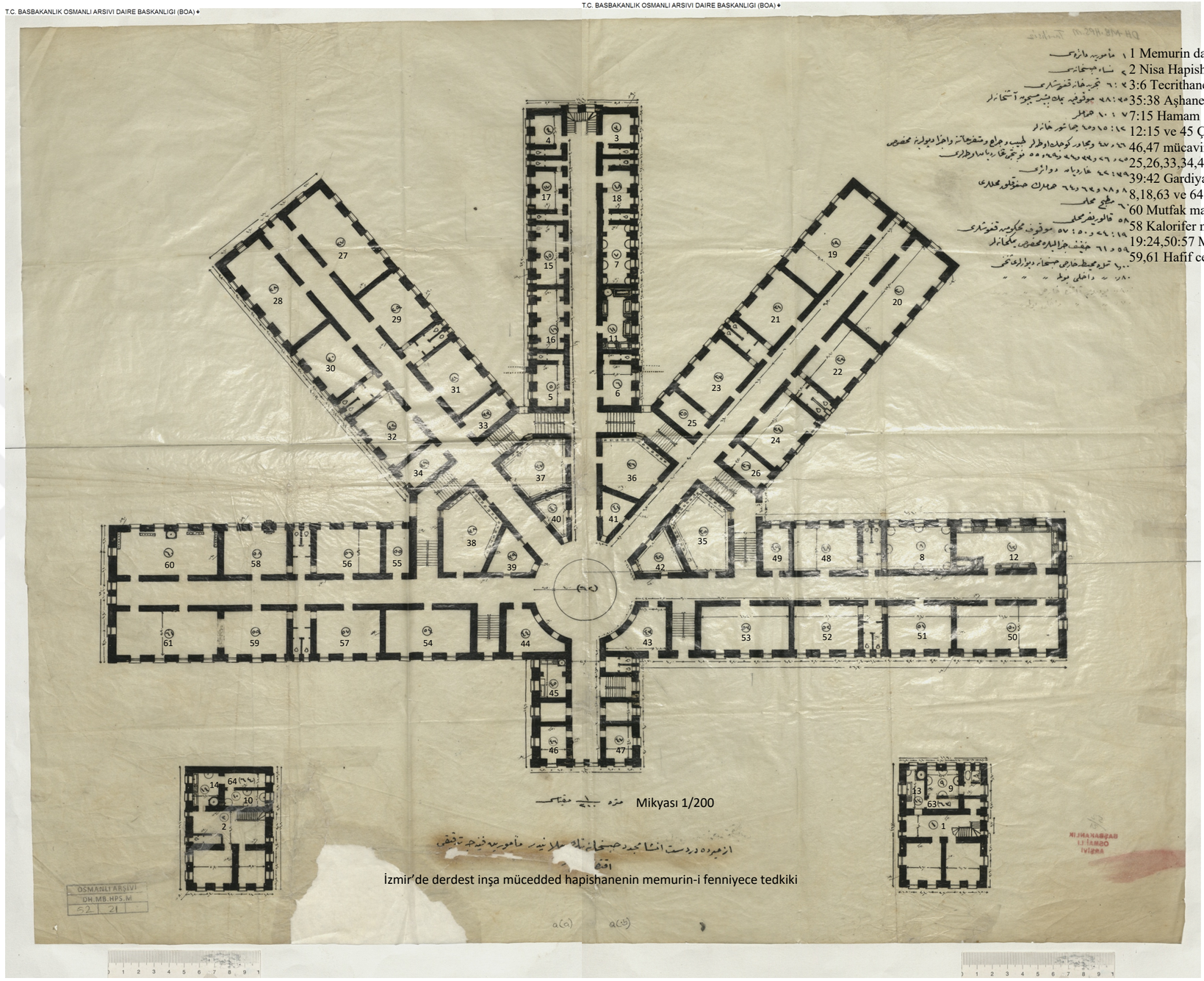
XIX. yüzyılda oluşturulan bu idari merkezin bir parçası niteliğindeki İzmir Merkez Hapishanesi, hükümet konağına sadece 300 metre mesafede ve Sarı Kışla olarak da anılan askeri kışlanın tam karşısındadır. Tramvay caddesinde bulunan yapının oturduğu arazi devlete ait olan 8.687,50 metrekare bir alan içindedir. İzmir Merkez Hapishanesi'nin kapasitesi 400 kişidir. Saad'ın planında da görüldüğü üzere her ne kadar hapishane binası denize yakın (400 metre) bir mesafede olsa dahi kot farklılığından dolayı yapının daha aşağı bir zeminde konumlandığı ve yakınında bulunan kışla nedeniyle hava akımının olmadığı aktarılmaktadır (Adak, 2015, s. 50-51; Demiryürek, 2019, s. 92). Zaman içerisinde İzmir hapishanesinin kent merkezinde kalması kent sakinlerini sürekli rahatsız etmiş, aynı zamanda eski, köhne ve yetersiz hapishane binasının istenmediği, zaman zaman basında çıkan haberlere yansımıştır (Adak, 2015, s. 50-53).

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden temin edilen İzmir Merkez Hapishanesi'ne ait ölçeği 1/200 olarak belirtilen plan incelendiğinde hapishanede mevkuf[10] mahkûm koğuşları, tecrit koğuşlarının yanı sıra hapishanenin önünde yer alan basit dikdörtgen yapı içerisinde nisa (kadın) mahkûmlar için de bir yer ayrıldığı görülmektedir.

[10] Mevkuf: Tutuklanmış olan (kimse), tutuklu (Anonim-1)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

Şekil 5. 3. İzmir hapishanesi planı

(Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri DH.MB.HPS.M/52-21)

Hapishane planın altında yer alan yazı net okunamasa da tespit edile bildiği kadar ile "İzmir'de derdest inşa mücedded hapishanenin memurin-i fenniyece tedkiki" yazmaktadır. Plan üzerinde herhangi bir tarih ve imza bulunmamaktadır. Planda yer verilen mekânlar numaralandırılmış, bu numaralara karşılık gelen mekân isimleri ise planın sağ üst köşesinde sıralanmıştır. Arşivden elde edilen planda giriş-çıkış bulunmamasından ve çizim tekniğinden dolayı mevcut plan normal kat planı olduğu değerlendirilmektedir. Plan üzerinden yapının kaç katlı olduğu okunamasa da İzmir hapishanesine ait fotoğraftan yapının iki katlı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Gerek hapishaneye ait fotoğraflarda, gerekse 1876 tarihli Lamec Saad'ın hazırlamış olduğu haritada, hapishanenin de içerisinde olduğu bir avlu net bir şekilde okunmaktadır. Fakat mevcut hapishane planından bu avlu net bir şekilde okunamamaktadır. Fotoğraflardan hapishaneyi sınırlandıran bu avlunun dış çeperlerinde yapıların olduğu da görülmektedir. Yine plandan anlaşıldığı kadarı ile hapishane içerisinde mahkûm koğuşların yanı sıra memur odaları, revir, aşhane, hamam, çamaşırhane, kalorifer mahalli, hafif cezalılar için yemekhane ve nöbetçi gardiyan odaları bulunmaktadır.

Hapishane binası, merkezden yayılan beş uzun bir de kısa koldan oluşmaktadır. Hapishanenin girişi plandan tam olarak anlaşılamasa da fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla kısa kolun bulunduğu bölüme denk gelmektedir. Ana hapishane binasının giriş (ön) cephesinin sağında ve solunda basit dikdörtgen planlı iki yapı bulunmaktadır. Bu yapılarda memur odaları ve nisa (kadın) mahkûmlar için ayrılmış yerlerin olduğu plan üzerinde verilen numara ve yazılardan anlaşılmaktadır. Ayrıca bu iki yapıda da çamaşırhane, hamam gibi birimler mevcuttur. Dikdörtgen planlı bu iki yapının uzun kenarları ana hapishane binasına dik şekilde konumlanmıştır.

Giriş cephesinde yer alan kısa kolun sağında ve solunda tabip, cerrah ve ecza odalarının yanı sıra küçük depo alanları ve çamaşırhane bulunmaktadır. Plan üzerinde yazmasa da çizimden anlaşıldığı kadarı ile merkezde bir galeri boşluğu bulunmaktadır. Binanın merkezinde bulunan galeri boşluğunun etrafındaki 39 ile 42 arasında numaralandırılmış odalar gardiyanlara ait odalar olarak belirtilmektedir. Bu odaların hemen arkasında yer alan ve 35 ile 38 arasında numaralandırılmış mekânlar mevkufin yemek pişirmesi için bırakılmış aşhanelerdir. Aşhanelerin arkasında ise katlar arası sirkülasyonu sağlayan merdivenler bulunmaktadır. Ana binadan ışınsal olarak çıkan

kollarda merdivenlerin yanında, koridorun hemen başlangıcında yer alan ve 25, 26, 33, 34, 49 ve 55 no'lu odalar nöbetçi gardiyan odalarıdır. Nöbetçi gardiyan odaları koridorların başlangıcında yer aldığı için koğuşların tamamını görememektedir. Ayrıca bu koridorlarda koğuşlar, tuvaletler, hamamlar, kalorifer mahalli ve çamaşırhaneler bulunmaktadır. Mevcut kat planında mevkuf mahkûm koğuşları ve tecrit koğuşları bulunduğu görülmektedir. Ayrıca hapishane içerisinde hafif cezalı mahkûmlar için yemekhane bulunmaktadır. Giriş cephesinin (kısa kolun) karşısında uzanan ve diğer kollara göre daha dar olan kolda 3, 4, 5 ve 6 no'lu mekânlarda tecrit koğuşları bulunmaktadır. Aynı zamanda bu bölümde hamam ve çamaşırhane de mevcuttur. Hapishane planında yer alan kollar içerisinde sadece bu kolda koridor merdivenle sonlanmaktadır. Plan üzerinde numaralandırılmış başka mekânlar olmasına rağmen paftanın sağ üst köşesinde yazan yazılardan bazıları okunamadığı için yorum yapılamamaktadır.

Hapishanedeki düşey sirkülasyon kısa kolda, merkezde, koğuşların bulunduğu kolların başında ve tecrit koğuşlarının bulunduğu kolun sonunda yer alan merdivenlerle sağlanmaktadır. Hapishane planından tespit edilebildiği kadarı ile koridorların genişliğinin 2.00 m'den biraz fazla olduğu anlaşılmaktadır. Koridorların bu şekilde dar olması, normal kat planlarında yer alan kollarda galeri boşluğu bırakmaya imkân vermemiş ya da tasarımda galeri boşluğu düşünülmemiş olabilir. Bu planlamanın katlar arası kontrol ve gözetleme açısından olumsuz bir durum teşkil ettiği söylenebilir. Plan üzerinde işlenen pencere açıklıkları incelendiğinde binanın cephelerinde oldukça fazla pencere olduğu görülmektedir. Böylece başta mahkûmların tutulduğu koğuşlar olmak üzere dış çeperde bulunan birçok birimin aydınlatmasında doğal ışıktan faydalanılmıştır. Hapishane planının merkezinde bulunan birimlerin avlunun üzerinde bir ışıklık olmadığı durumda karanlıkta kaldığı söylenebilir. Elimizde çizime ait kesit ya da cephe olmadığı için bu durumla ilgili kesin bir tespit söz konusu değildir.

İzmir APİKAM'dan alınan İzmir hapishanesine ait fotoğraflarla Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden temin edilen plan arasında farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır.

Şekil 5. 4. İzmir hapishanesi genel görünüş
(APİKAM)

Fotoğrafa bakıldığında inşa edilen hapishane binasının sağında ve solunda yer alan dikdörtgen binaların ve giriş kütlesinin boyutları ve konumlarında farklılıklar olduğu görülmektedir. Aynı şekilde fotoğrafta tek katlı görünen bu yapıların mevcut çizimde anlaşıldığı kadarı ile normal kat planları bulunmaktadır. Bu da yapıların bir kattan daha fazla tasarlandığını göstermektedir. Fotoğraflarda hapishane binasından çapraz uzanan kollar, doğrusal kollara göre daha az katlı görünmesine rağmen plana ait çizim bu şekilde değildir. Planda kolları birbirine bağlayan koridorlar hapishane ait fotoğrafta okunamamakla birlikte fotoğraftan anlaşılan, merkezden yayılan blokların her birinin açık avluda bağımsız girişleri olduğu şeklindedir. Arşivden alınan plan ile hapishaneye ait fotoğrafta gözüken cephede de oldukça farklılıklar bulunmaktadır. Gerek hapishanenin genel görünüşünün yer aldığı fotoğraf, gerekse de hapishaneye ait diğer fotoğraflarda merkezde yer alan avlu, açık avlu olarak görülürken, planda burası merkezde galeri boşluğu bulunan çevresinde ise aşhane, gardiyan odaları ve merdivenlerin bulunduğu bir alan olarak görülmektedir. Fotoğrafta merkezden yayılan ışınsal kollar oval biçimde sonlanırken, hapishane planında yapının kollarının düz bir şekilde sonlandığı görülmektedir. Ayrıca plana işlenen pencere sayısı oldukça fazla olmasına rağmen fotoğraflarda bu sayının daha az olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların sebebi; Avrupa'daki örneklerin incelenmesiyle oluşturulan plan şeması ile Osmanlı'da o dönem bilinen yapım tekniklerinin uyumsuzluğu ya da yapım

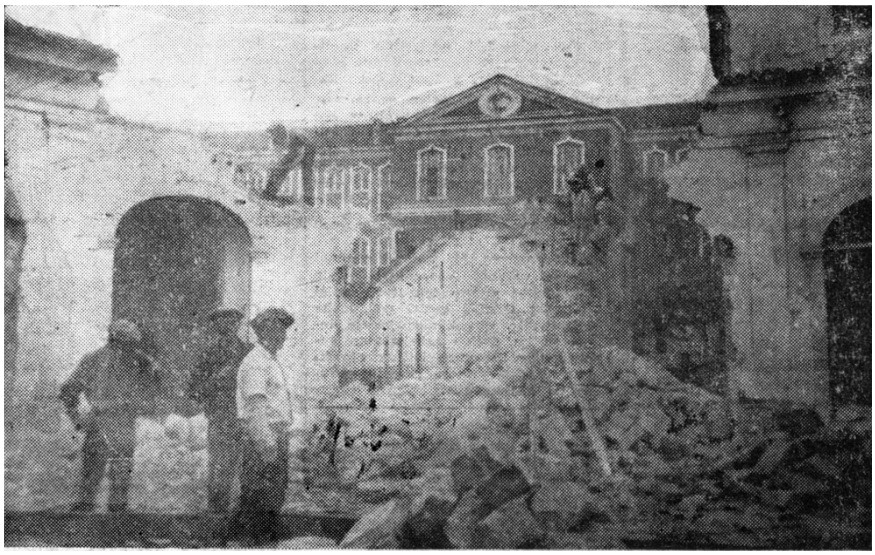
aşamasında ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda yapılan birtakım değişiklikler olarak yorumlanabileceği gibi farklılıkların bir kısmının yapının zaman içerisinde geçirdiği tadilatlardan kaynaklanmış olabileceği de ihtimal dahilindedir.

Yapı üzerine en kapsamlı araştırmayı yapan Ufuk Adak hapishane ile ilgili çalışmasında, Yunan işgali sırasında (1920-21) hapishane içerisinde birtakım düzenlemeler yapıldığına dair bilgi vermişse de yukarıda belirtildiği gibi plan ile mevcut yapı arasında var olan bazı büyük farklılıklara değinmemiş, literatürde de yapıyı inceleyen başka kaynağa rastlanmamıştır[11]. Zamanla mahkûm sayısının kapasitenin üzerinde artması ve hapishanesinin şehrin merkezinde kalması gibi sebepler İzmir hapishanenin yıkılarak başka bir yere taşınması tartışmalarına yol açmış ve yapı 1959 yılında yıkılmıştır (Adak, 2006, s. 48-52).

Şekil 5. 5. İzmir hapishanesi avlusundaki mahkûmları gösterir fotoğraf
(Anonim-17)

[11] Yunanlıların hapishanenin kontrolünü ele almalarının ardından ilk iş olarak hücreleri yıktırdıkları belirtilmektedir. Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi, hapishane yönetimini ele geçiren Yunan makamlarının, hapishanenin tabanının temizlenmesi, pek çok duvarın yıkılarak mahkûmlara daha geniş açık alanlar yaratılması, çamur ve pislik içinde olan hapishane avlusuna beton dökülmesi gibi faaliyetlerde bulunduklarını kaydetmektedir (Adak, 2006, s. 51).

Şekil 5. 6. İzmir hapishanesi yıkımına dair ait fotoğraf
(APİKAM)

5.2. İstanbul Sultanahmet'te Yapımı Düşünülen Hapishaneye Ait Proje

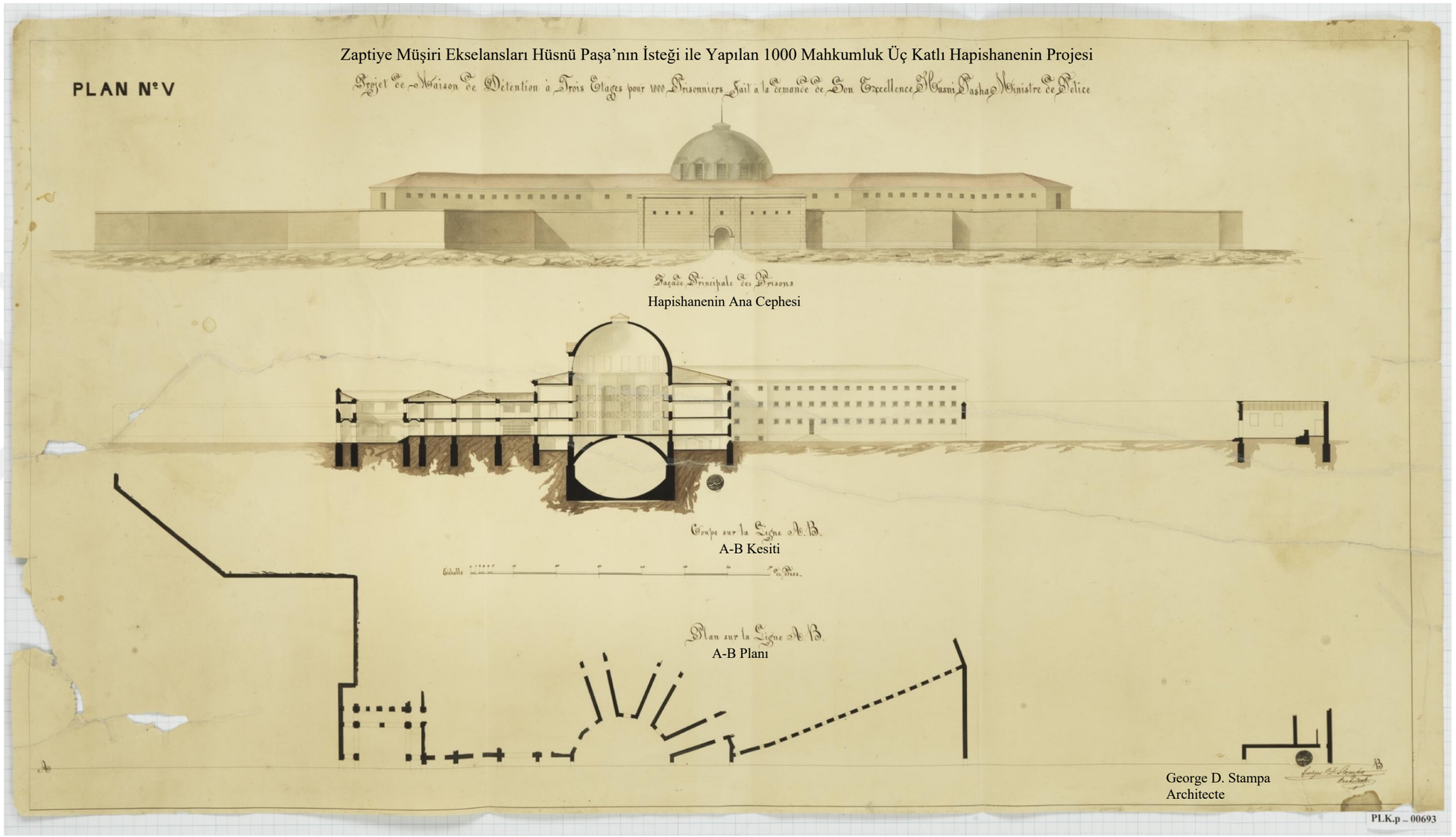
Bu tez kapsamında detaylı olarak incelenecek bir diğer ışınsal planlı hapishane projesi, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden temin edilen, Sultanahmet'te yapılması düşünülen hapishanedir. 1870-71 yılında yapılanda İbrahim Paşa Sarayı'na yakın konumda inşa edilen Hapishane-i Umumi binasının faaliyete geçirilmesiyle birlikte, reform hareketleri ile uyumlu olduğu düşünülen ilk modern hapishane açılmış olur. Sultanahmet'te kurulan bu modern hapishane, dönemin idarecileri için son derece önemli bir yapı olmuştur. Hapishane, açılışını takip eden üç gün süreyle başta yabancı elçiler olmak üzere halkın ziyaretine açılmış, böylece özellikle elçiler tarafından ağır eleştirilere konu olan ceza evi konusunun bu yapı ile çözüldüğü mesajı verilmeye çalışılmıştır.

Ancak tez kapsamında incelenen projeler arasında, yukarıda bahsi geçen hapishanenin yapımından 2 yıl önce, 1869 yılına tarihlenen, "Ahmediye meydanına inşa olunacak hapishaneler" ifadesinin bulunduğu ışınsal planlı bir hapishane projesine rastlanmıştır. Sultanahmet Meydanı'nda yapılması planlanan bu projeye ait paftalarının sağ altında kısmında yer alan mührün hemen altında yapının müellifi olarak ismi görülen kişi mimar George D. Stampa[12]'dır. Arşivden temin edilen proje

[12] Mimar Giorgio Domenico Stampa, (İtalyan asıllı Levanten) 1836'da doğmuş, İtalya'da eğitim görmüş, XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da çalışmıştır (Kuruyazıcı, 2001, s. 57).

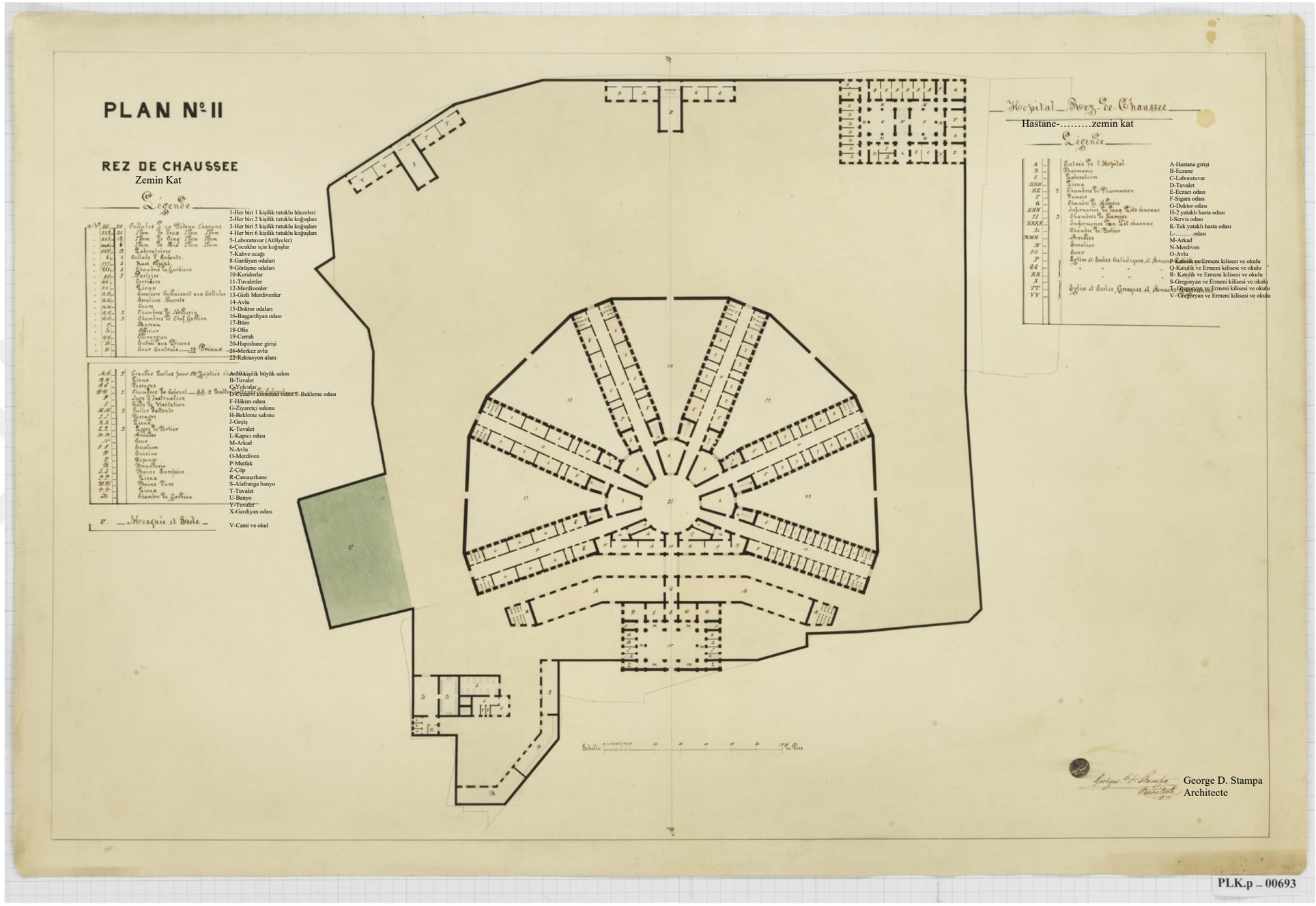
paftalarından birinin üzerinde tespit edilebildiği kadarı ile "*Projet de Maison de Detention a Trois Etages pour 1000 Prisonniers fait a la demande de Son Excellence Husni Pasha Ministre de Police*" (Zaptiye Müşiri Ekselansları Hüsnü Paşa'nın isteği ile yapılan 1000 mahkûmluk üç katlı hapishane projesi) yazmaktadır. Arşiv dosyası içerisinde hapishaneye ait 4 adet kat planı (bodrum-temel, zemin, birinci ve ikinci kat planları) ile 1 adet cephe ve kesitin yer aldığı görülmüştür.

Planlar üzerinde ölçek belirtilmemişse de hapishaneyi daha önce çalışmış olan Hasan Kuruyazıcı; planların metre cinsinden çizildiğini fakat planlara eklediği eşel yardımıyla istendiği taktirde o dönem Osmanlı'da kullanılan arşın cinsinden de karşılığının okunabileceğinden bahseder. Kuruyazıcı buradan yola çıkarak plan paftalarının ölçeğini 1/400, görünüş ve kesitin yer aldığı paftanın ise 1/200 olduğunu bildirmiştir (Kuruyazıcı, 2001, s. 57).

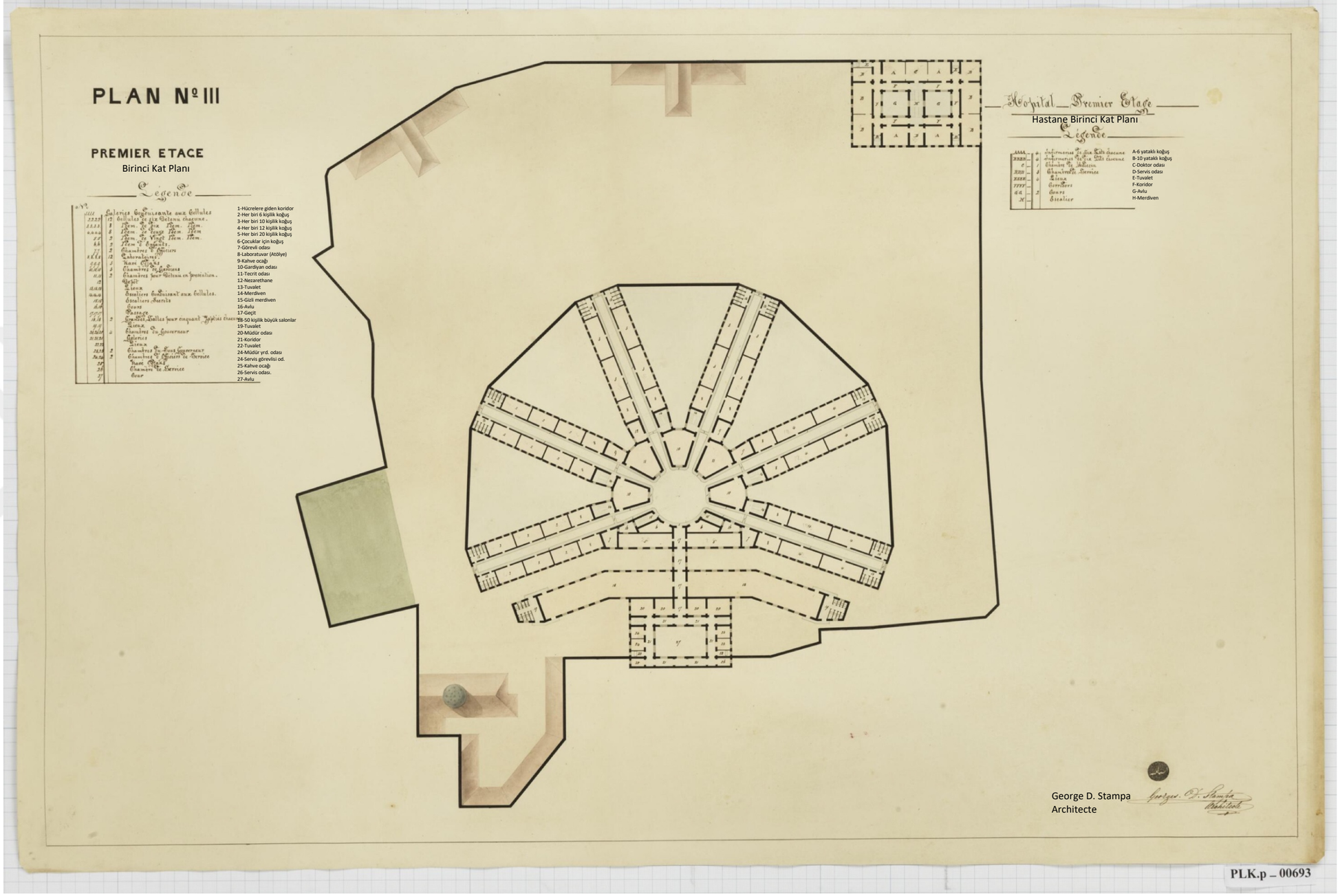
Şekil 5. 7. Mimar George Stampa taraından hazırlanan, Sultanahmet'te yapımı düşünülün hapishane projesine ait görünüş ve kesit.

(Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri PLK.p/693)

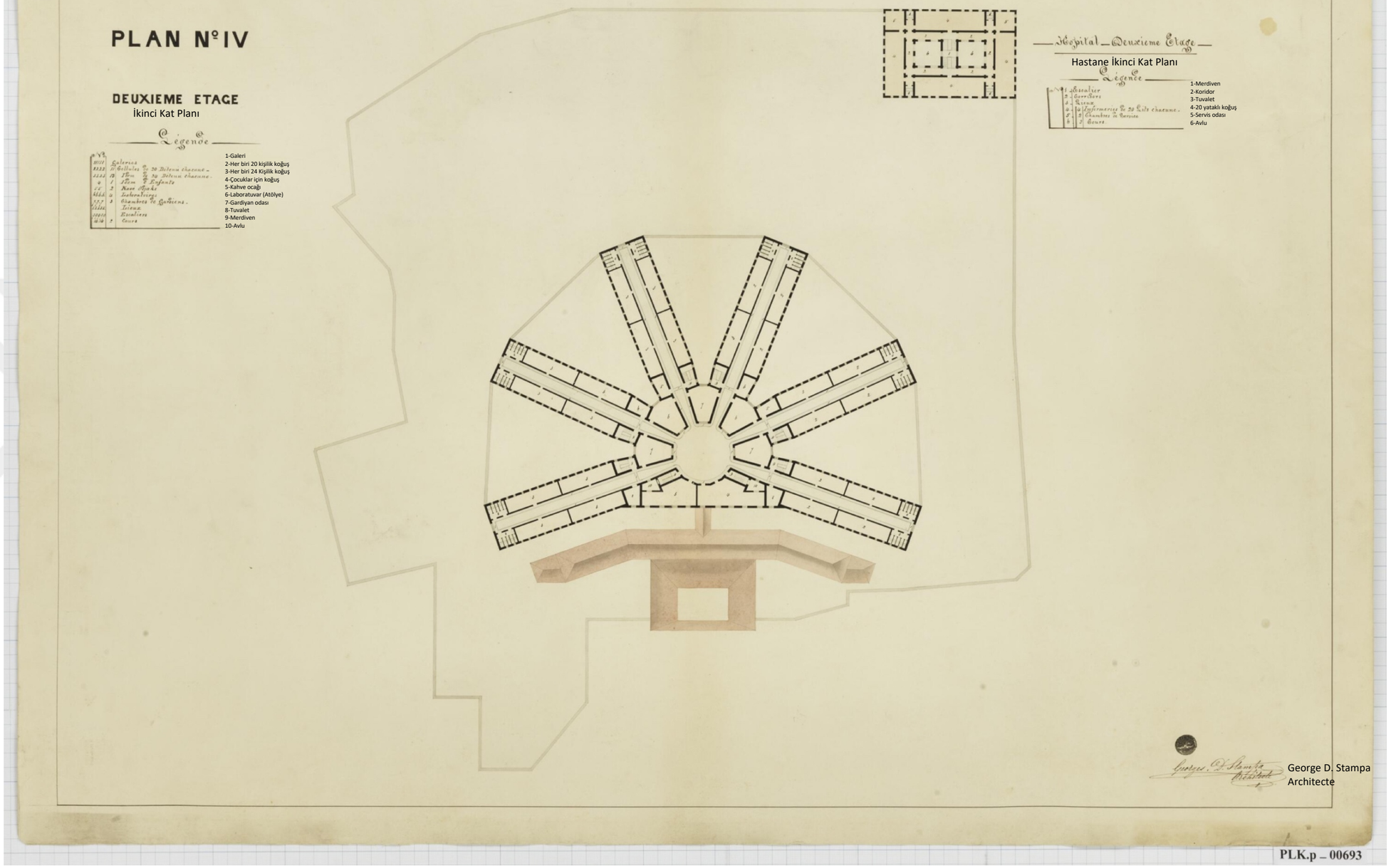
Şekil 5. 8. Mimar George Stampa tarafından hazırlanan, Sultanahmet'de yapımı düşünülün hapishane projesine ait zemin kat planı.

(Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri PLK.p/693)

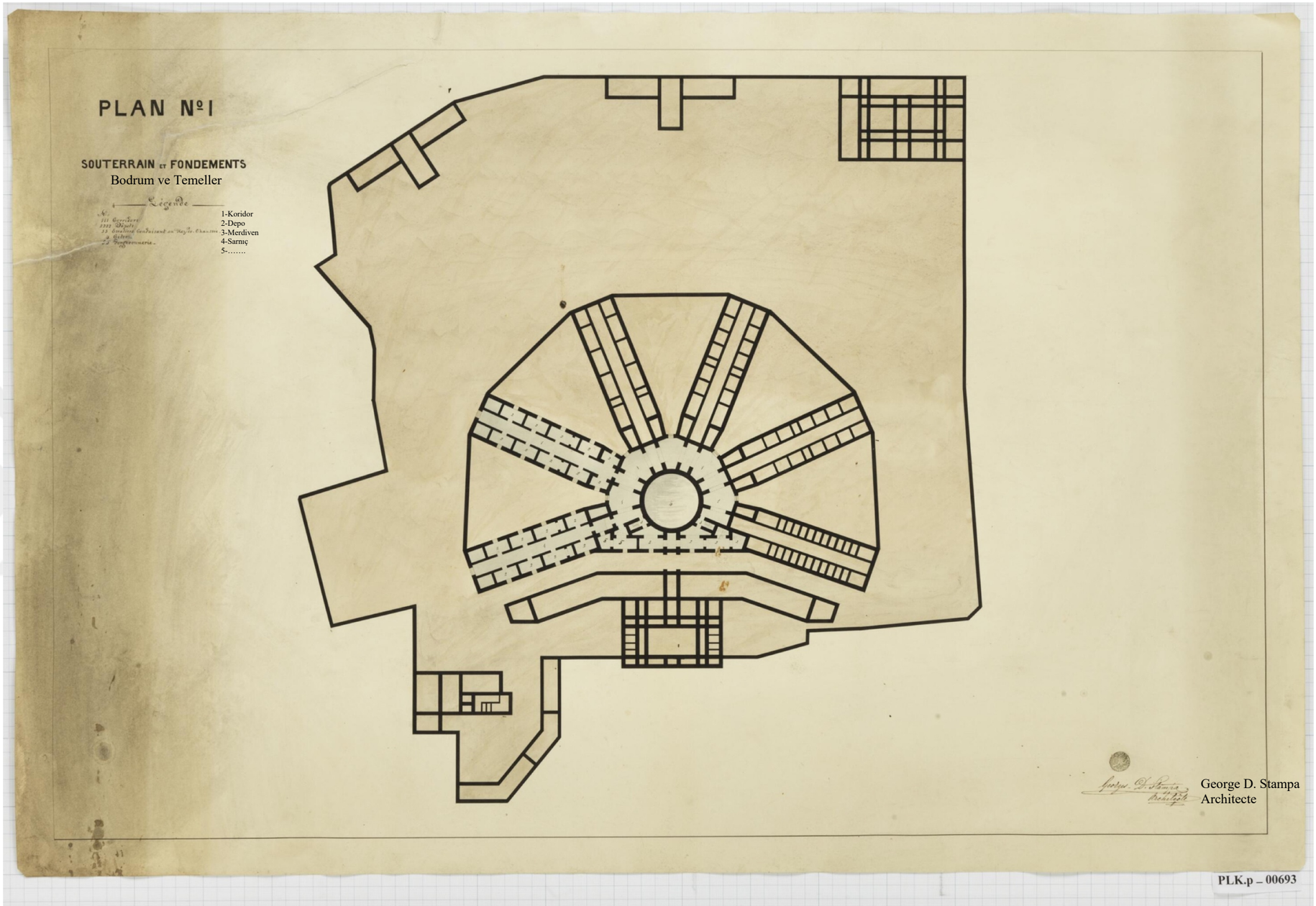
Şekil 5. 9. Mimar George Stampa tarafından hazırlanan, Sultanahmet'te yapımı düşünülün hapishane projesine ait birinci kat planı.

(Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri PLK.p/693)

Şekil 5. 10. Mimar George Stampa tarafından hazırlanan, Sultanahmet'te yapımı düşünülün hapishane projesine ait ikinci kat planı.

(Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri PLK.p/693)

Şekil 5. 11. Mimar George Stampa tarafından hazırlanan, Sultanahmet'te yapımı düşünülün hapishane projesine ait bodrum kat ve temel planı.

(Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri PLK.p/693)

Hapishane ana binasının ve diğer birimlerin yer aldığı alan düzgün olmayan bir geometriye sahiptir. Bu alanda hapishane ana binası haricinde hastane, gayrimüslimler için kiliseler ve okullar, Müslümanlar için cami ve okul alanı (boş bırakılmış), hamam, mutfak, çamaşırhane ve depo gibi servis birimlerinin yer aldığı yapılar bulunmaktadır. Ana hapishane binası hariç tüm yapılar hapishane alanının sınırını belirleyen çeperde dağılmış durumdadır. Hapishane ana binası ise idari binanın hemen ardında yer almaktadır. Hapishane alanı içerisinde bulunan tüm yapılarda harf ya da rakam verilmek suretiyle işaretlenmiş ve bu işaretlemelerin açıklamaları ise paftaların yanlarında verilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden temin edilen hapishane alanına giriş hapishane idaresinin de olduğu iki katlı yapıdan sağlanmaktadır. Hapishane binasına ve diğer yapılara geçiş burada yer alan girişten yapılmaktadır. Bu bölümden gerek mahkûmların bulunduğu alana gerekse diğer yapılara açılan geçişler bulunmaktadır. Binaya girdikten hemen sonra planlarda arkad olarak belirtilmiş yapı elemanları bulunmakta, daha sonra avlu olarak belirtilmiş alana ulaşılmaktadır. Avlunun sağında, solunda ve girişin karşısında hizmetli odaları, bekleme odaları, ziyaretçi odası, cezaevi komutanına ait oda, hâkim odası, görevli odaları, tuvaletler ve üst kata ulaşmak için bırakılmış merdivenler bulunmaktadır. Ayrıca bu alanda bırakılan iki adet geçiş sayesinde hapishane alanını duvarla çepe çevre saran açık alana ulaşılmakta. Üst katta ise müdür odaları, müdür yardımcısı odaları, görevli odası, kahve ocağı, servis odası ve tuvaletler bulunmaktadır. Birinci katta bulunan galeri boşluğu sayesinde hapishane girişinin bulunduğu avlu bu alandan görülebilmektedir. Avlunun üzerinin açık olması ve buradan ışık alması zemindeki ve birinci katta bulunan birimlerin girişlerinin doğal ışıkla aydınlatılmasını sağlamaktadır. Giriş cephesinde ise sadece ikinci katta pencerelerin bulunması, bu cephedeki dolu boş oranı yapıyı adeta kale görünümüne büründürmüştür. Sağda ve solda yer alan cephelerde ise her iki katta da pencereler bulunmaktadır.

Zemin katta bulunan idari kısımdaki ziyaretçi odası ile cezaevi komutanına ait odanın arasında bulunan ve ana hapishane girişine açılan koridorun sağında ve solunda “50 kişilik büyük salon” olarak isimlendirilen mekânlar bulunmaktadır. İki katlı bu blok; idari birim ile bitişik tasarlanmıştır. Kuruyazıcı çalışmasında burada cezaevinin

güvenliğinden sorumlu zaptiye birliğine ait yatakhanelerin bulunduğundan bahseder[13]. İki katta dört bölüm olarak planlanan yatakhanelerin bulunduğu kolların sonunda tuvaletler bulunmakta fakat tuvaletlere direkt bir geçiş bulunmamaktadır. Tuvaletlere erişim, zemin katta da birinci katta da yatakhanelerin bulunduğu kolların sonundan açık alana çıkıp tekrar farklı bir kapıdan içeri girmekle sağlanmaktadır.

Zemin katta; idari birimden yatakhanelere geçişi sağlayan koridorun devamında ise önce açık alana oradan da hapishane ana binasının girişine ulaşılmaktadır. İdari ve zaptiye koğuşundan ayrı olarak tasarlanan hapishane binası üç kattan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra yapı; giriş, merkez ve bu merkezden çıkan altı adet ışınsal koldan oluşmaktadır. Yapının giriş koridorunun sağında ve solunda baş gardiyan odası, ofis, doktor odası, cerrah odası gibi birimler bulunmaktadır. Buradan sonra merkezde yer alan ve üzeri sadece çatıda kubbe ile kapatılmış bir avluya ulaşılmaktadır. Kubbenin çatı katında yükseltilmesiyle bırakılan pencereler sayesinde doğal ışığı içeri girmektedir.

Hapishane merkezinde bulunan avlunun etrafında yer alan birimler gardiyan odaları ve görüşme odalarıdır. Yine bu bölümden; baş gardiyana ait odanın ve ofisin girişi için kapı bırakılmıştır. Ayrıca planlarda gizli merdiven olarak isimlendirilen, düşey sirkülasyonu sağlayan iki adet merdiven de avluya açılmaktadır. Merkezden yayılan kollarda mahkûmlara ait hücre ve koğuşlar bulunmaktadır. Zemin katta bulunan bu birimler şu şekildedir; 1 kişilik hücreler, 2 kişilik, 5 kişilik, 6 kişilik ve çocuk mahkûmlar için koğuşlar olarak belirtilmiştir. Hücrelerin yer aldığı kolların arasında kalan ve bir duvarla sınırlandırılan bu alanlar mahkûmlar için bırakılmış açık alanlardır. Mahkûm hücre ve koğuşlarının yer aldığı koridorların başında kahve ocağı ve "*laboratoire*" sonunda ise tuvaletler bulunmaktadır.

[13] Dördüncü yanda cezaevinin ana girişi var. Bu bloka arkadan bitişik, iki katlı, ince uzun, iki ucu yanlara taşan blok, cezaevinin güvenliğini sağlayan zaptiye birliğinin yatakhanelerini içeriyor (Kuruyazıcı, 2001, s. 57).

Kuruyazıcı, "*laboratoire*" olarak belirtilen alanların aslında mahkûmlar için çalışma atölyeleri olduğundan bahseder[14]. Ayrıca koridorların başında yer alan merdivenler sayesinde katlar arası düşey sirkülasyon sağlanmaktadır.

Ana hapishane binasının birinci katında galeri boşluğu etrafında bulunan yapılar; gardiyan odası, duruşması devam eden tutuklular için koğuşlar, çocuklar için hücre ve iki adet gizli merdiven bulunmaktadır. Sadece bu katta yer verilen ve çocuk mahkûmlara ait koğuşların arasında bulunan geçit zaptiye koğuşlarına daha sonra da idari kısma direkt ulaşmayı mümkün kılmıştır. Merkezden yayılan kollarda yer alan mahkûm koğuşları şu şekildedir; 6 kişilik, 10 kişilik ve 12 kişilik koğuşlar bulunmaktadır. Ayrıca çocuk mahkûmların bulunduğu koğuşların arka tarafında yirmi kişilik koğuşlar bulunmaktadır. Bu katta da koğuşların yer aldığı koridorların başında; kahve ocağı, atölyeler ve görevli odası sonunda ise tuvaletler bulunmaktadır. Zemin katta bulunan tuvalet sayısına göre bu katta daha fazla tuvalet konulsa da birinci katta bulunan mahkûm sayısındaki artış karşısında bu tuvaletlerin yetersiz kalması muhtemeldir. Koğuşların bulunduğu kollarda döşemede yırtık olduğu için sirkülasyon dar koridorlar ve yer yer bırakılan köprüler ile sağlanmaktadır. Döşemede yer alan bu yırtık sayesinde hapishane için son derece önemli olan katlar arası denetim ve gözetim sağlanabilmektedir.

Ana hapishane binasının ikinci ve son katında galeri boşluğu etrafında bulunan birimler; gardiyan odaları, atölyeler, çocuk mahkûmlar için koğuşlar, yirmi dört kişilik koğuş ve merdiven bulunmaktadır. Bu katta merkezden yayılan kollarda yer alan mahkûm koğuşları şu şekildedir; 20 kişilik koğuşlar ve 24 kişilik koğuşlar bulunmaktadır. Bu katta da koğuşların yer aldığı koridorların başında kahve ocağı ve düşey sirkülasyonu sağlayan merdivenler sonunda ise tuvaletler bulunmaktadır. Neredeyse koridorun tamamı koğuşlara ayrılan bu kat, mahkûm sayısı itibariyle hapishanenin en kalabalık katıdır. Son olarak hapishane bodrum katında ise merkezde yer alan avlunun hemen altında bir sarnıç ve depo alanları bırakılmıştır.

[14] Bu koridorun çekirdeğe birleştiği uçta, bir yanda katları birbirine bağlayan bir merdivenle bunun karşısında yer alan bir kahve ocağı, onların yanında da karşılıklı birer tane atölye bulunuyor. Bu sonuncular her ne kadar paftalardaki Fransızca lejantlarda "laboratoire" tanımıyla gösterilmişse de, bütün koridorlardaki hücre ve koğuşlar için eşit olarak dağıtılmalarına ve sayılarının toplam 26'yı bulmasına bakarak bu mekânların, sözcüğün Türkçede taşıdığı anlamda birer laboratuvar değil, mahkûmların çeşitli el işleri yapması için düşünülmüş atölyeler olması daha akla yakın (Kuruyazıcı, 2001, s. 58).

Hapishane binasının giriş cephesinin solunda çıkıntı şeklinde bulunan alanda servis birimleri bulunmaktadır. Burada yer alan birimler; banyolar, depolar, mutfak, çamaşırhane, gardiyan odası ve tuvaletler bulunmaktadır. Bu birimlerin hapishane binasına yakın olması hapishanenin buradan servis alması, mahkûmların burayı kullanması adına önemlidir.

Hapishane alanında yer alan bir diğer yapı ise hastane binasıdır. Planlarda hapishanenin sağ üstünde yer alan yapı üç katlı dikdörtgen bir plana sahiptir. Yapıya uzun kenarın tam ortasından girilmektedir. Giriş koridorunun sağında ve solunda servis odası, eczane ve tuvaletler bulunmaktadır. Hastane giriş koridorunun tam karşısında düşey sirkülasyonu sağlayan merdiven bulunmaktadır. Merdivenin sağında ve solunda avlu, avlunun etrafında ise sıralanmış birimler bulunmaktadır. Bu katta bulunan diğer birimler; tek yataklı hasta koğuşları, iki yataklı hasta koğuşları, doktor odası, servis odası, sigara odası ve tuvaletler bulunmaktadır. Hastanenin birinci katında bulunan galeri boşluğunun etrafında sıralanan birimler altı yataklı hasta koğuşları, on yataklı hasta koğuşları, servis odaları, doktor adası ve tuvaletler bulunmaktadır. Hastanenin son katında bulunan birimler ise yirmişer yataklı hasta koğuşları, servis odaları ve tuvaletler şeklindedir.

Hastane yapısının solunda bulunan tek katlı "T" planlı iki yapı içerisinde kilise ve okul bulunmaktadır. Planlar üzerinde yer alan açıklamalara göre bunlardan ilki Katolik ve Ermeni-Katolikler için kilise ve okul, diğeri ise Gregoryan ve Ermeni-Gregoryanlar için kilise ve okul olarak tarif edilmiştir. Hapishanenin solunda kalan alanın cami ve okul olarak belirtilmesine rağmen burada herhangi bir yapı bulunmamaktadır.

Sultanahmet'de yapılacağı belirtilen bu hapishane projesine dair en kapsamlı çalışmayı yapan Kuruyazıcı, hapishane projesinin önemine değinirken aynı zamanda eksik gördüğü noktaları da belirtir. Kuruyazıcı'ya göre hapishanenin aksayan yönlerini; ziyaretçi yerlerinin uygunsuzluğu, avluya çıkışlarda yoğunluk nedeniyle oluşabilecek yığılmalar ve mahkûmların kullandığı tuvaletlerin yetersizliği olarak belirtmiştir. Kuruyazıcı'nın değinmediği noktalar da bulunmaktadır. Bunların en başında firarlara sebep olabilecek güvenlik zafiyet verilebilir. Her ne kadar hapishane alanı çevreleyen yüksek duvarlar bulunsa da 3 kat olarak planlanmış hastanenin dış

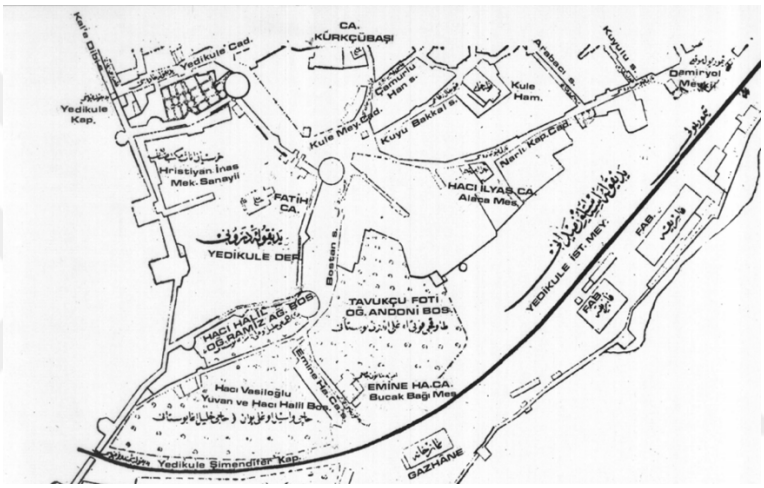
duvara bitişik tasarlanması ve bu cephede pencerelerin bulunması risk teşkil etmektedir. Hapishane planlarında sadece zemin katta az sayıda tek kişilik hücrelere yer verilmesi, diğer tüm kanatlarda ve katlarda koğuş esaslı birimlerin bulunması mahkûmların ıslahı noktasında olumsuz sonuçlar neden olabilir. Ayrıca Amerika ve Avrupa'da inşa edilen hapishaneler için önemli bir diğer husus olan mahkûmların çalıştırılması. Hapishane planlarında yer alan "laboratoire" olarak isimlendirilen ve Kuruyazıcı'nın ise atölye olarak tariflediği birimler yine çalışmasında belirttiği üzere 26 tanedir. Modern bir hapishane yapma gayretinde olan Osmanlı'nın, bu hapishaneyi 1000 mahkûm için tasarlattığı düşünüldüğünde bu sayının oldukça az olduğu görülmektedir. Ayrıca bu atölyelerin büyüklüğünün mahkûm koğuşları kadar olması bu mekânların yetersiz olduğunu ispatlamaktadır. Aynı şekilde Batı'daki hapishanelerde mahkûmların zirai faaliyetlerde bulunması için bırakılan açık çalışma alanları (bahçeler) projede belirtilmediği için tespiti yapılamamıştır. Diğer taraftan hapishanede yer alan mahkûmların sayısı üst katlara çıktıkça artmakta olduğu görülmektedir. Buna rağmen üst katlara çıktıkça azalan çalışma alanları ve servis birimlerinin bu katlarda yoğunluğa sebep olması muhtemeldir. Hapishane planlarında rastlanmayan bir diğer husus ise ayrı bir yapı olarak ya da hapishane içerisinde ayrı bir bölüm olarak kadın mahkûmlara mahsus bir yerin olmamasıdır.

Bunun yanı sıra cezaevi reformlarının uygulanması açısından planlarda olumlu karşılanacak pek çok nokta bulunmaktadır. İncelenen diğer planlarda rastlanmayan çocuk mahkûmlar için ayrı koğuşların düzenlenmesi daha önce yaşanmış kötü deneyimlerin tekrar yaşanmaması adına son derece önemlidir. Hapishane alanı içerisinde farklı dinden mahkûmlar için ibadethanelere yer verilmesi ve mahkûmları ziyarete gelenler için ziyaretçi odalarına yer verilmesi de önemli bir diğer hususdur. Bu tarihe kadar henüz modern bir hapishane hayata geçirememiş olan Osmanlı Devleti'nin, hazırlanan bu hapishane projesine ile bu hedefe ulaşmayı amaçladığı açıktır.

5.3. İstanbul Yedikule'de Yapımı Düşünülen Hapishaneye Ait Projeler

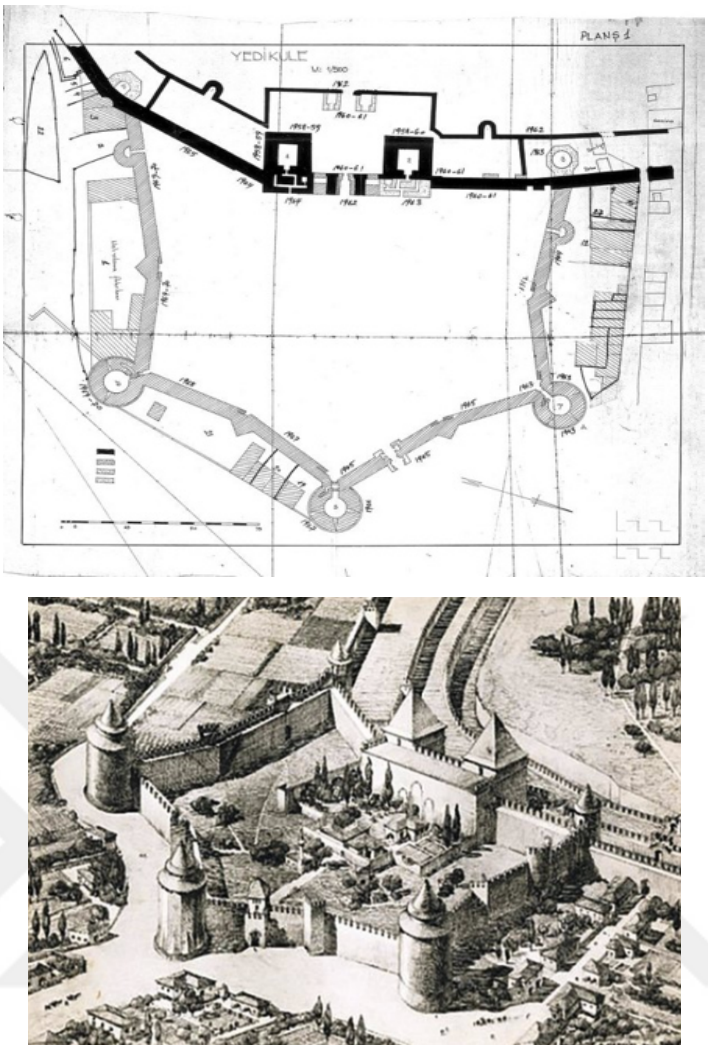
Osmanlı Devleti'nde kullanılan kapatılma mekânları genel olarak kale burçlarıdır. Bu yerler son derece karanlık, havasız ve nemli mekânlardır. Bu yüzden bu mekânlar Farsçada karanlık ve sıkıntı verici yer manasına gelen "zindan" adı ile

İstanbul kara surlarının güneyinde yer alan ve bulunduğu semte adını veren "Yedikule Hisarı" bir diğer adıyla Yedikule, Doğu Roma İmparatoru II. Theodosios (408-450) döneminde inşa edilmiştir. Bizans Dönemi'nde yapılan dört kuleye Fatih Dönemi'nde eklenen üç kule ile yapı beşgen şeklinde ve yedi kuleye sahip Bizans ve Osmanlı Dönemi yapılarının bulunduğu bir alan olarak bugünkü şeklini almıştır. Hisarda bulunan ve buraya ismini veren kuleler; Hazine Kulesi, Top Kulesi, III. Ahmet Kulesi, Bayrak Kulesi, Zindan Kulesi, Güney ve Kuzey Pylon Kuleleridir. Zindan kulesi ya da diğer adıyla Kitabeler kulesi olarak anılan kule prizma şeklindedir (Bayraktar & Yenisoğancı, 1994, s. 36-38).

Şekil 5. 12. Yedikule bölge haritası
(Ayverdi, 1958, s. 43)

Zindan kulesinin aynı zamanda Kitabeler Kulesi denmesinin sebebi burada tutulan mahkûmlar tarafından duvarlara farklı birçok dilde yazılmış yazılardan kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin savaş halinde olduğu ülkelerin elçilerinin yanı sıra siyasi ya da ticari sebeplerden dolayı yabancı elçi ve diplomatlarında burada hapis edildiği bilinmektedir. Bu mahkûmlar hisar içerisinde serbestçe dolaşabilir hatta bazılarının hisar içerisindeki evleri kiralayarak buralarda kaldıkları kaynaklarda belirtilmektedir (Ünal, 2018, s. 546). Yedikule Hisarı'nın zindan olarak kullanılmasına Sultan II. Mahmut Dönemi'nde (1808-1839) son verilir (Bayraktar & Yenisoğancı, 1994, s. 43).

Şekil 5. 13. Yedikule Hisarı genel görünüş
(Anonim-18)

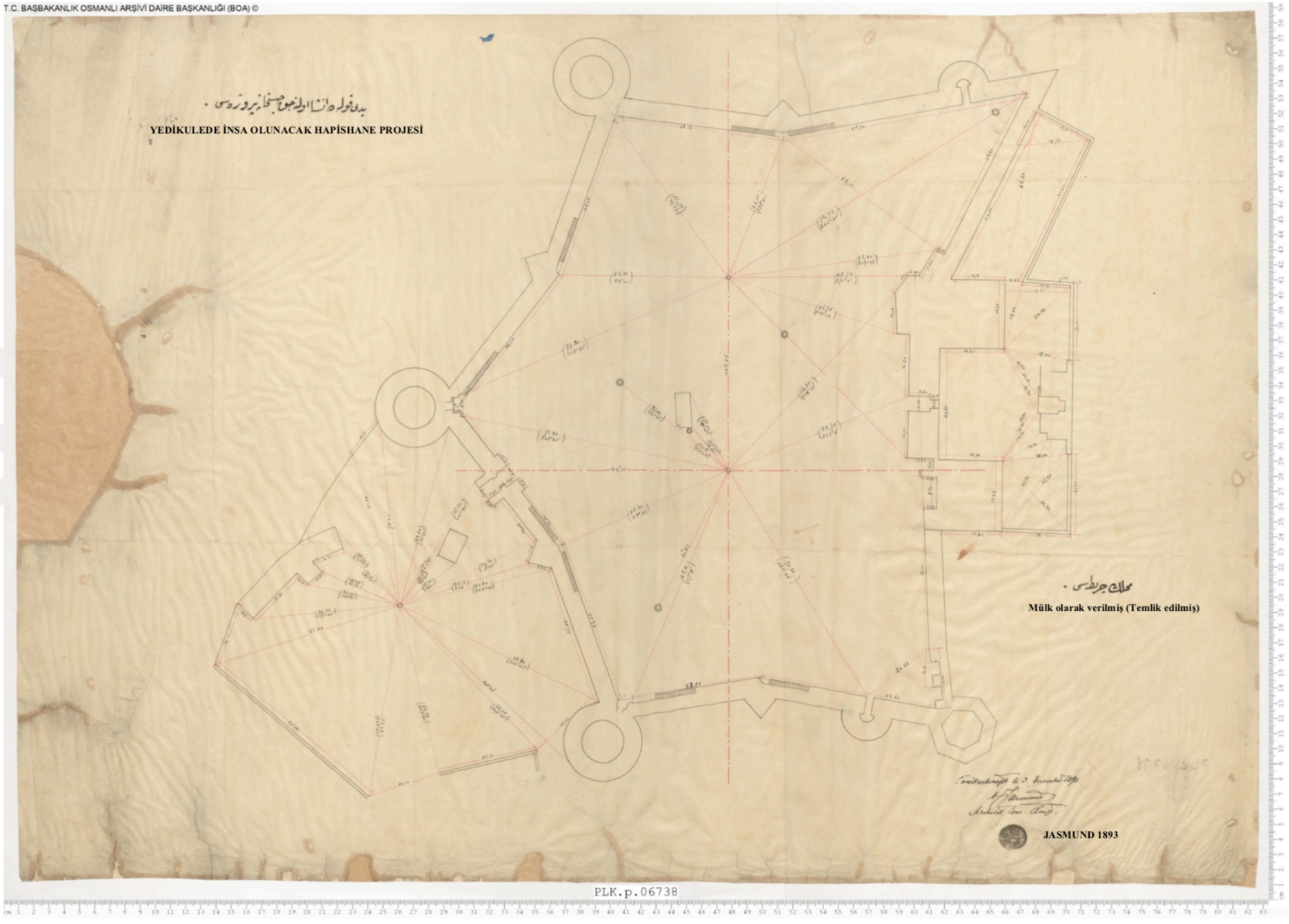
Bu tez kapsamında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde Yedikule'de yapılması düşünülen hapishaneye dair birden fazla proje bulunmuştur. Bunlardan ilki Mimar August Jasmund tarafından tasarlanmış, kampüsü andıran hapishane yerleşkesidir. Bir diğer proje, Ferik Blunt Paşa'nın mührünün olduğu ışınsal plana sahip ana hapishane binasının yanı sıra içerisinde birçok birimi barındıran hapishane kompleksidir. Bunun dışında Mimar Kemaleddin'e ve öğrencisine ait olduğu düşünülen ve VGM TİMEM arşivlerinde olduğu belirtilen ışınsal planlı hapishane projeleri bulunmaktadır.

5.3.1. August Jasmund Tarafından Hazırlanan Yedikule Umumi Hapishane Projesi

Özellikle 1876 Islahat Fermanı'nı takip eden süreçte hem ceza sistemi hem de hapishane koşulları ile ilgili yabancı elçi ve konsoloslar tarafından yapılan sözel ve yazılı şikayetlerin artması, II. Abdülhamid'in 2 Mart 1893 tarihli hususi iradesi ile İstanbul'da yapımı elzem hale gelen Umumi Hapishane'yi tekrar gündeme getirmiştir. İrade, hapishanenin '*Avrupa'daki hapishaneler gibi mükemmel ve muntazam bir hale*' getirilmesi ve '*süret-i mükemmele*' üzere yeni bir binanın inşasını emretmektedir. Yedikule'de inşa edilmesi düşünülen hapishane projesi için Prusyalı mimar August Jasmund görevlendirilmiştir. Jasmund'un hazırladığı hapishane projesi; 450 hücreden oluşan, merkezi ısıtması olan ayrıca mahkûmların zirai faaliyetleri için alanlar bulunmaktadır. Fakat devletin bu dönemde içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar nedeniyle proje hayata geçirilememiştir (Yıldız 2012, s.424-430). Gültekin Yıldız'ın "Mapushâne" adlı eserinde Osmanlı idarecilerinin farklı tarihlerde Yedikule'de modern hapishane inşa etme girişimleri oldukça dikkat çekicidir (Yıldız, 2012, s. 430-470). Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde yapılan çalışmalarda Jasmund'un tasarladığı hücre esaslı modern hapishane projesine rastlanmamıştır.

Ancak bu iradeyi takip eden süreçte, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde yapılan çalışmada, 3 Aralık 1893 tarihli "*Projet D'une Prison Centrale a Yedi-Koule*" (Yedikule'de İnşa Olunacak Hapishane Projesi) olarak isimlendirilen dosyada 1 adet kroki 2 adet kat planından (zemin kat ve ikinci kat) oluşan hapishane projesine rastlanmıştır. Tasarlanan bu projenin daha önce bahsedildiği üzere idarecilerin modern hapishane inşa etmek için düşündükleri Yedikule'de olması oldukça dikkat çekicidir. Hapishane tasarımda yer alan yapıların bir kısmı sur içerisinde bir kısmı ise sur dışında planlanmıştır. Hapishane ait kat planlarının yer aldığı paftalar üzerinde ölçek olarak 1/400 yazmaktadır.

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Şekil 5. 14. Yedikule'de yapılması düşünülen, Mimar August Jasmund imzalı projeye ait kroki.
(Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri PLK.p/6738)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

YEDİKULEDE İNSA OLUNACAK HAPİSHANE PROJESİ

PROJET D'UNE PRISON CENTRALE

A YEDI- KOULE.

HAMAM

İBADETHANE

HAPİSHANE

MEMURİN DAİRESİ

HASTANE

MUTFAK VE ÇAMAŞIRHANE

ASKERİ NİZAMİYE DAİRESİ

H= Matbah ve camasırhane
29-Hapishane matbahı
30-Hapishane cameşuyhanesi
31-Jandarma cameşuyhanesi
32-Asker-i nizamiye cameşuyhanesi
33-Enbar
V= Hamam
34-
35-Sıcaklık
36-Külhan
37-Camaşırlık
Z= İbadethane
38-Cami
39-Klise
40-Havra

ZEMİN KAT
A: Hapishane
1-Amele mahbusları için iş mahalleri
2-Enbar
3-Askerler ve gardiyanlar için iki oda
4-Münferid mahbuslar için oda
B= Hastane
5-Hasta koğuşu
6-Münferid hastalar için odalar
7-Enbar
8-Hasta hademeleri için oda
9-ihtiyat mahall
10-Banyo
C= Memurin Dairesi
11-Havlu(avlu)
12-Bir tane miri hatır mahkum odası
13-Jandarma zabıtı odası
14-Jandarma zabıtının yatak odası
15-Polis koğuşu
16-Mahkum ve mevkufların isticvablarına mahsus oda
17-Kahve ocağı
18-Münferid mevkuflar için dört küçük oda
19-Otuz kişi istiabına koğuş
R= Asker-i Nizamiye Dairesi
20-Bir zabıt için oda
21-Bir zabıt için yatak odası
22-Beş zabıt için oda
23-Beş zabıt için yatak odası
24-Enbar
25-Yirmi iki nefer istiabına kafi asakir-i nizamiye koğuşu
26-Yirmi dört nefer istiabına kafi asker-i nizamiye koğuşu
27-Matbah(mutfak)
28-Enbar

Echelle de 1:400

JASMUND 1893

PLK.p.06738

Şekil 5. 15. Yedikule'de yapılması düşünülen, Mimar August Jasmund imzalı projeye ait zemin kat planı.

(Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri PLK.p/6738)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Şekil 5. 16. Yedikule'de yapılması düşünülen, Mimar August Jasmund imzalı projeye ait ikinci kat planı.

(Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri PLK.p/6738)

Tespit edilebildiği kadarıyla şimdiye kadar hiçbir araştırmacı tarafından yayınlanmamış olan bu planlar tez kapsamında detaylı olarak incelenmektedir. Arşivden elde edilen bu paftaların altında Mimar August Jasmund'un[15] imzası bulunmaktadır. Krokinin üzerinde "mümellek" (mülk olarak verilmiş, temlik edilmiş), diğer iki projede ise "zemin kat ve ikinci kat" yazmaktadır. Projede yer alan binalar A hapishane, B hastane, C memurin dairesi, R asker-i nizamiye dairesi, H matbah ve çameşuyhane (mutfak ve çamaşırhane), V hamam ve Z ibadethane şeklinde ayrılmıştır.

Hapishanenin bulunduğu hisar içerisinde birbirinden bağımsız üniteler halinde hastane, hamam ve ibadethane gibi yapılar bulunmaktadır. Hisar duvarları tüm bu yapıların etrafını sarmakla birlikte muhtemelen gözetleme yerleri olarak da kullanılmaktadır. Hisar içerisinde bu duvarlarının üzerine ulaşmayı sağlayan 8 adet merdiven mevcuttur. İdari personelin, askerlerin ve servis birimlerinin (mutfak-çamaşırhane) sur dışında bulunması son derece ilginçtir. Zemin kat planlarında görüldüğü üzere hisar içerisinde yer alan hapishane, hastane, hamam ve ibadethaneden oluşan dört binanın yer aldığı ve muntazam bir peyzaj düzenlemesinin olduğu alanda binalardan birbirine geçilebilmektedir. Hisar duvarları içerisinde yer alan açık alanlarda mahkûmlar için ayrıca bir sınırlandırma bulunmamaktadır. Bunun iki temel sebebi olabilir; ilki mahkûmların hapishane ana binası dışında yer alan hamam, ibadet ve hastane binalarını kullanımları toplu halde ve asker kontrolünde gerçekleşmesi düşünülmüş olabilir veya mahkûmlar için daha esnek bir dolaşım düşünülmüş, asıl denetim ve gözetimin hisar duvarları içerisindeki alanda yapılması öngörülmüş olabilir. Hisar dışında bulunan birimlere ulaşım ise hapishanenin solunda bulunan geçişten sağlanmaktadır.

Projeye ait kesit ve cephe olmadığı için hapishane kaç katlı olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte arşivden edinilen planlar (zemin kat ve ikinci kat) dahilin de yapı en az üç katlı olarak tasarlanmıştır. Hisarın ortasına konumlandırılan hapishane

[15] Sirkeci Gar'ının tasarımcı ve uygulayıcı mimarı olan August Carl Friedrich Jasmund 19. yüzyılın sonunda İstanbul'da önemli çalışmalar yapmış, önemli görevlerde bulunmuş Alman mimar ve mühendistir. İsmi bir çok kaynakta Jachmund olarak geçse de Osmanlıca yazışmalarında sadece soyadı kullanılmış kendisi de yazılarını sadece "A.Jasmund" olarak imzalamıştır (Özdener, 2010, s:61)

binası “T” şeklinde, iki ana kütleden oluşmaktadır. Hapishane ana binasının girişi “Kitabeler Kulesi” olarak isimlendirilen kulenin tam karşısında yer alan ve çıkıntı yapan kısmın merkezinde yapılmaktadır. Girişin sağında ve solunda asker ve gardiyanlar için ayrılmış odalar bulunmaktadır. Görevli odalarından sonra avlu olarak nitelendirilebilecek geniş bir alana ulaşılmaktadır. Girişin karşısında bulunan koridor hapishaneyi oluşturan iki bloğu birbirine bağlar. Bu koridorun sağında ve solunda münferit mahkûmlar için hücreler (tek kişilik hücreler) ve tuvaletler bulunmaktadır. Bunu haricinde zemin katta yer alan kollarda mahkûmların çalışması için ayrılmış mahaller ve ambar odaları (depolar) bulunmaktadır. Zemin katta koğuşlar bulunmazken az sayıda da olsa tek kişilik hücreler bulunması bu katı daha çok mahkûmlar çalışma katı haline getirmiştir. Zemin kat planına işlenmese de ikinci kat planında oldukça net görünen iki adet merdiven avluda, iş mahalli ile tuvaletlerin arasında kalan alanda bulunmaktadır. Binada düşey sirkülasyon bu üç kollu orta sahanlıklı iki merdivenlerle sağlanmaktadır.

Hapishanenin ikinci kat planlarında ise on kişilik mahkûm koğuşları, tek kişilik hücreler, gardiyan odaları ve ıslak hacimler bulunmaktadır. Yatay sirkülasyon döşemede yırtık bulunan bu katta dar koridorlarla (balkon) sağlanmaktadır. Döşemede bulunan bu yırtıklar sayesinde katlar arası kontrol ve gözetleme açısından önemlidir. Hapishane planlarında yer alan birimlerde mahkûm ibaresi kullanıldığından hapishane binası içerisinde kadınlara ya da çocuklara ait ayrı bir yerin olup olmadığı tespit edilememiştir.

Yine hisar içerisinde yer alan ve planlarda hapishanenin altında bulunan yapı hastanedir. Hastanenin zemin katında hasta koğuşları, tek kalan hastalar için odalar, ambar (depo), hasta hademeleri için odalar, banyo, tuvaletler ve ihtiyat mahalli bulunmaktadır. Hastane içerisinde düşey sirkülasyon hasta odası ile hademe odaları arasında bulunan merdiven ile sağlanmakta, yatay sirkülasyon ise yapı içerisinde bulunan koridorla sağlanmaktadır. Hastanenin ikinci kat planlarından tespit edilen birimler ise hasta koğuşları, münferit hastalar için odalar, tabip (doktor) odaları, eczane, hasta hüdamaları (hizmetliler) için odalar, banyo ve tuvaletlerdir. Hisar içerisinde, hapishane binasıyla aynı alanda bulunan diğer yapılarsa hamam ve ibadethanedir. Planlarda hapishanenin üstünde yer alan bu iki binadan ilki hapishane giriş cephesiyle aynı hizada bulunan hamamdır. Zemin kat planlarından anlaşıldığına

göre hamam içerisinde bulunan birimler sıcaklık, külhan ve çamaşırlıktır. Hamamın hemen ardında yer alan ibadethanede ise cami, kilise ve havra bulunmaktadır.

Hisar dışında bulunan yapılarsa memur dairesi, askeri nizamiye dairesi ve servis birimlerine (mutfak ve çamaşırhaneye) ait binalardır. Memurun dairesi zemin katında yer alan birimler avlu, bir tane miri hatır mahkûm odası, jandarma zabıtı odası, jandarma zabıtı yatak odası, polis koğuşu, mahkûm ve mevkufların isticvablarına (tutuklu sorgusuna) mahsus oda, kahve ocağı, münferit mahkûmlar için 4 küçük oda, 30 kişi istiabına koğuş ve tuvaletler bulunmaktadır. Memurun dairesine ait ikinci kat planında yer alan birimler; müdür odası, polis komiseri odaları, kaim odası, etıbba (doktor) odası, hizmetçi ve odacılara mahsus oda, 20 kişilik gardiyan odası, 2 kişi için sergardiyan odası, vekilcerh odası, ihtiyat bırakılan mahal ve tuvaletler bulunmaktadır.

Memurin dairesinin hemen yanında yer alan yapı "Asker-i Nizamiye dairesi" dir. Asker-i nizamiye dairesinin zemin katında; 1 zabıt için oda, 1 zabıt için yatak odası, 5 zabıt için oda, 5 zabıt için yatak odası, ambar (depo), yirmi iki nefer istiabına kâfi asakir-i nizamiye koğuşu, yirmi dört nefer istiabına kâfi asker-i nizamiye koğuşu, matbah (mutfak) ve tuvaletler bulunmaktadır. İkinci kat planında ise 32 nefer istiabına kâfi asker-i nizamiye koğuşu, 24 nefer istiabına asker-i nizamiye koğuşu ve tuvaletler bulunmaktadır.

Hisar dışında bulunan diğer bir bina ise servis birimlerinin yer aldığı "matbah ve çameşuyhane" (mutfak ve çamaşırhane) olarak isimlendirilen binadır. Bu binanın zemin kat planlarında yer alan birimler hapishane mutfağı, hapishane çamaşırhanesi, jandarma çamaşırhanesi, asker-i nizamiye çamaşırhanesi ve ambar (depo) şeklindedir.

Jasmund'un 3 Aralık 1893 tarihli tasarımına ait planlar incelendiğinde Ek-1'de yer alan hapishane projeleri ile pek çok açıdan farklılık gösterir. Ek-1'de yer verilen hapishane projeleri genelde tek bir yapı ya da bir arada bulunan yapı gruplarıyken bu hapishane planlarında mahkûmların kullandığı hastane, ibadethane, hamam yapıları hisar içerisinde idari bina, askeri bina ve servis birimleri (mutfak ve çamaşırhane) hisar dışında tasarlanmıştır. Bu haliyle hisar içerisindeki ve dışarısındaki yapıların bütünü bir kampüs niteliğindedir. Planlardan dikkat çeken bir diğer detayda hisar içerisinde yer alan hapishanenin bulunduğu alanın Avrupavari bir peyzajla düzenlemiş olmasıdır.

Osmanlı arşivinden temin edilen diğer planların hiçbirinde bu şekilde bir düzenlemeye rastlanmamıştır. Jasmund'un planında, hapishane ıslahatının bir parçası olarak görülen, Avrupa hapishanelerinde olduğu gibi mahkûmların çalıştırılması fikrinin uygulanması için alanların tasarlandığı ve iş mahallerinin ayrıldığı görülür. Bunun dışında Avrupa ve Amerika'da dönemin hapishanelerinde uygulanan ve ıslah amacı taşıyan tek kişilik hücre tipi hapis cezası yerine Jasmund hapishane projesinde koğuşların ağırlıkta olduğu az da olsa hücrelerin bulunduğu bir planlama anlayışına başvurmuştur. Tasarımın bu şekilde düşünülmesinde kuşkusuz Batı'daki gibi modern bir hapishane inşa etmek isteyen Osmanlı'nın içerisinde bulunduğu maddi sıkıntıların etkisi önemli bir etkendir. Tüm bunlara rağmen hapishane binasının da yer aldığı hisar içerisin de hastane, hamam ve ibadethanelerin olması, devletin hapishane ıslahatına ait önlemleri almaktaki ciddiyetini göstermesi açısından son derece önemlidir. Önceleri kapatılma mekânları olarak kullanılan alanların korunaklı ve mahkûmların kaçmasını engelleyecek herhangi bir yer iken tasarlanan projelerde mahkûmların sağlığı, hijyeni ve diğer ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik adımlar atıldığı açıkça görülmektedir. İbadethane içerisinde cami, kilise ve havranın bulunması gayrimüslim mahkûmların düşünülmesi ve onlara yönelik ibadet mekânlarına yer verilmesi açısından dikkat çekici bir durumdur.

5.3.2. Ferik Blunt Paşa Mühürlü Umumi Hapishane Projesi

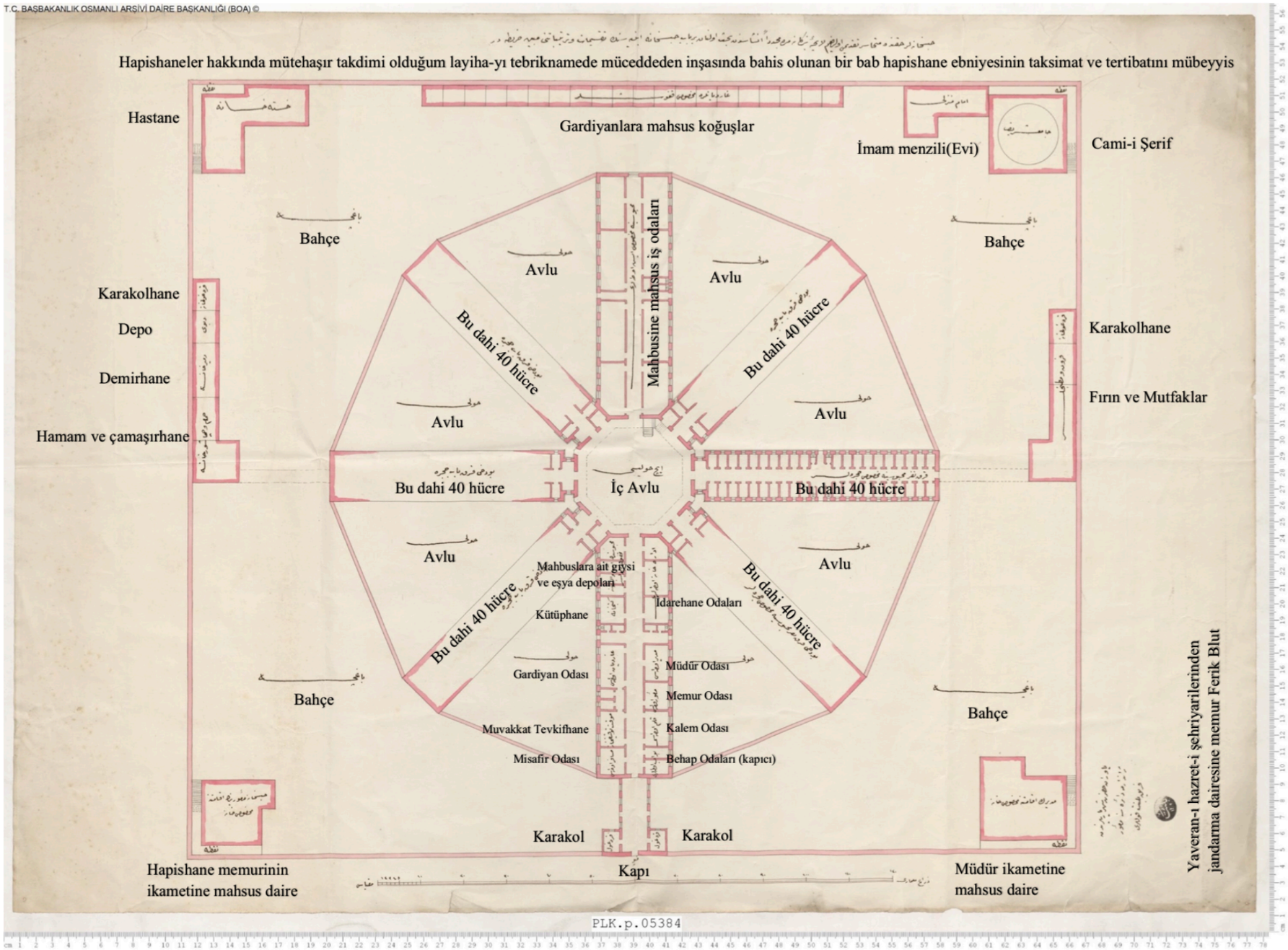
Yedikule'de yapılması planlanan bu "modern" hapishane projesi Osmanlı Devleti'nde ceza sistemi ve hapishane ıslahatına karşılık gelen köklü bir reformun yapısal karşılığı olarak tanımlanabilir. Ancak bu reformun mimari karşılığı olan yeni hapishanenin bir ceza infaz müessesi olarak nasıl işletilmesi gerektiğine dair bilgisi ve Avrupa'daki uygulamalarda haberdar olan padişahın yaverliğini yapan aynı zamanda Jandarma Dairesinde görevli Ferik Blunt Paşa'dır[16]. Blunt modern hapishane projesini duyar duymaz bir rapor hazırlar ve Sultan'a sunar (Yıldız, 2012, s. 431). Gültekin Yıldız tarafından tarihsiz bir belge olarak sunulan raporda 1880 tarihli hapishane nizamnamesi sonrasında eksiklikler hakkında bilgi verildiği ve rapora ek olarak bir harita sunulduğu belirtilmiştir (Yıldız, 2012, s. 431-432). Ancak Yıldız bu raporun

[16] Ferik Blunt Paşa teğmen iken Kırım Savaşı'na katılmış ve ilk olarak 1877'de Jandarma Islah Meclisi'ne atanmıştı. 1890'da yaverlik silkine alınmıştı, ancak esas olarak Jandarma Dairesinde görevliydi (Yıldız, 2012, s: 431).

ekinde sunulan haritanın tıpkı Jasmund'un projesine ait çizimler gibi, arşivde ilgili dosyalarda bulunamadığını yazmaktadır (Yıldız, 2012, s. 432).

Bu tez kapsamında yapılan araştırma sonucunda, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde, Ferik Blunt Paşa'nın mührü olan bir hapishane planı tespit edilmiştir. Hücre esaslı bu hapishane projesi tarihlendirilememekle birlikte üzerinde "*Hapishaneler hakkında mütehasır takdimi olduğum layiha-yı tebrikanemde müceddeden inşasından bahis olunan bir bab hapishane ebniyesinin taksimat ve tertibatını mübeyyin haritadır*" yazmaktadır. Blunt Paşa'ya ait mührün olduğu alanın üzerinde ise "*Yaveran-ı hazret-i şehriyarilerinden Jandarma dairesine memur Ferik Blunt kulları*" imzası bulunmaktadır. Plan üzerinde yer alan yazıdan Blunt Paşa'nın Jandarma Dairesinde görevli olduğu döneme ait bu planın Yıldız'ın bahsettiği raporun ekinde sunulan belge olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Şekil 5. 17. Ferik Blunt Paşa imzalı hücre esaslı, ışınsal planlı hapishane örneği.

(Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri PLK.p/5384)

Ortaya çıkarılan bu planın, Yıldız'ın "Mapushane" adlı eserinde bahsettiği ve Blunt'un, Sultan'a sunduğunu söylediği raporun ekinde bulunan modern hapishaneye ait harita mı olduğu yoksa üzerinde çalıştığı başka bir hapishane mi olduğu tespit edilememektedir. Fakat plan üzerinde yer alan mühürden anlaşıldığı üzere Blunt Paşa'nın Jandarma dairesinde görev aldığı döneme ait olan bu hapishane projesi Jasmund'un planıyla alakalı hazırladığı raporla aynı döneme denk gelmektedir. Ayrıca Yıldız'ın kitabında bahsettiği Blunt Paşa raporunun ekinde yer alan harita Jasmund'un hazırladığı hapishaneyle alakalı olabileceği gibi, raporu destekleyecek örnek bir hapishane de olabilir. Ama her halükârda Yedikule'de yapımı planlanan modern hapishanenin Sultan'a sunulan bu ve buna benzer rapor ve planlar ışığında ilerlediği bir gerçektir ve bu açıdan Blunt Paşa'nın raporu ve ekinde yer alan harita son derece önemlidir.

Blunt Paşa mührü ile ortaya çıkan bu hapishane planı yukarıda daha önce bahsedilen sur içerisinde yer alan, adeta kampüs niteliğindeki, altında Jasmund'un imzası olan "Projet D'une Prison Centrale a Yedi-Koule" isimli hapishane projesinden oldukça farklıdır. Tıpkı Avrupa ve Amerika'daki hapishanelerde olduğu gibi hücre esaslı olan hapishane ve eklentilerinin yer aldığı projede en dışta dörtgen bir avlu bulunmaktadır. Bu avlunun içerisinde merkezde ayrı bir avlusu daha bulunan ana hapishane binası olmak üzere hastane, karakol hane, gardiyanlara mahsus koğuşlar, ibadethane, fırın, mutfak, hamam, depo, hapishane personeline ait yapılar ve bahçeler bulunmaktadır. Dörtgen avlunun merkezinde yer alan ana hapishane binasını çevreleyen sekizgen şeklinde başka bir avlu bulunmaktadır ve bu avlu mahkûmları sınırlamaktadır. Ana hapishane binasının merkezinde ise sekizgen bir iç avlu bulunmakta ve bu iç avludan yayılan sekiz adet kol bulunmaktadır.

Hapishane kompleksine giriş tek bir yerden verilmiştir. Bu girişten gerek hapishane ana binasına gerek hapishanenin diğer ek binalarına geçiş sağlanmaktadır. Hapishane kompleksinin girişinde sağda ve solda karakol bulunmaktadır. Karakolların bulunduğu bu alandan en dışta yer alan dörtgen avlu içerisindeki birimlere ve bahçelere geçile bildiği gibi yine bu girişten bir koridor yardımıyla ana hapishane binasına ulaşılmaktadır. Ana hapishane binasının girişinin yer alan kolda bevvap (kapıcı) odası, kalem odası, müdür odası, idareye ait odalar, misafir odası, muvakkat

(geçici) tevkifhane, gardiyan odaları, kütüphane, mahkûmların eşya ve elbiselerine mahsus depolar bulunmaktadır. Bu koldan geçilerek ana hapishanenin merkezinde bulunan iç avluya ulaşılmaktadır. İç avluda düşey sirkülasyonu sağlayan merdiven bulunmaktadır. Arşivden bulunan plan giriş katına ait olsa da projede yer alan merdiven yapının tek katlı olmadığını göstermektedir.

Ana hapishane girişinden iç avluya ulaşılan kolun tam karşında yer alan bir diğer kolda ise mahkûmların çalışmaları için iş odaları bulunmaktadır. Batı dünyasında ortaya çıkan ve mahkûmların ıslahında önemli bir yere sahip olan gündüzleri mahkûmların çalıştırılması, akşamları ise hücrelerinde tutulması mevcut hapishane projesinde mimari olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı ceza kanunlarında giren mahkûmların çalıştırılmasını içeren kanunların uygulanmasına yönelik bir plan olması adına son derece önemlidir.

İç avludan yayılan diğer altı adet kolda ise mahkûm hücreleri bulunmaktadır. Her kolda 40 adet mahkûm odası bulunmakla birlikte giriş kata ait plandan anlaşıldığı üzere hapishane binasının bu katında toplam 240 adet mahkûm hücresi tespit edilmiştir. Kollarda ana hapishane binasını çevreleyen sekizgen avluya çıkışlar bulunmaktadır. Burada mahkûmların açık alanda vakit geçirmeleri için bırakılmış avlular bulunmaktadır. Bu avlular merkezden yayılan kollar ile ayrılmaktadır.

Amerika ve Avrupa'da hafif suçlular ile ağır suçluların olumsuz anlamda birbirinden etkilenmesinin önüne geçebilmek, ıslahı tam anlamıyla gerçekleştirebilmek adına mahkûmların suçlarına göre ayrılması modern hapishane yapma çabasında olan Osmanlı Devleti'nin hazırlattığı hapishane planlarına yansıması muhtemeldir. Bu hapishane planından anlaşılamamakla birlikte mahkûm hücrelerinin yer aldığı kollar mahkûmların işlemiş olduğu suçların büyüklüğüne göre ayrılmış olabilir, hatta bu kollar arasında yer alan avlularda da bu ayrımın yapılmış olduğu düşünülebilir.

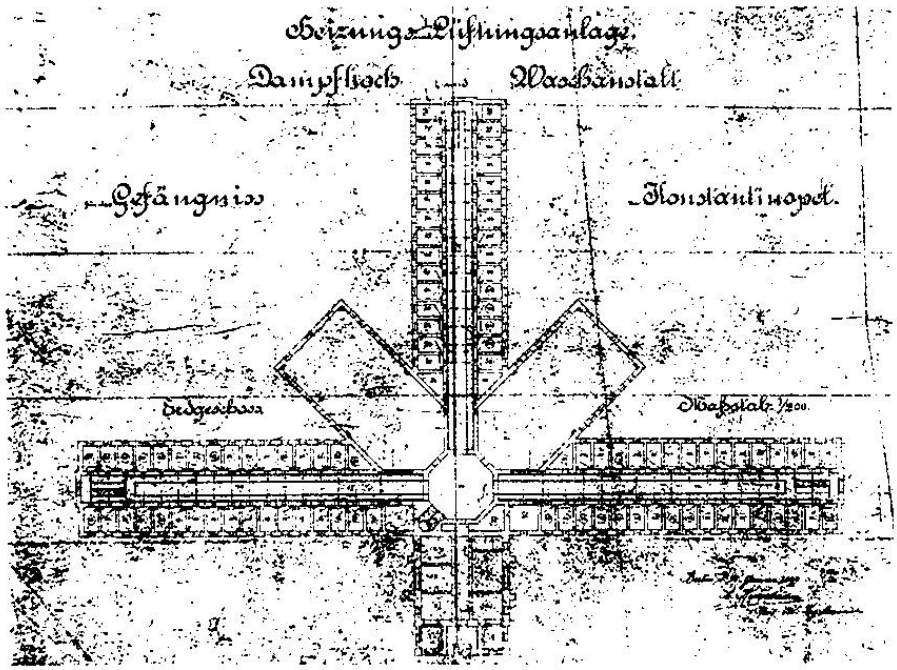
5.3.3. Mimar Kemaleddin ve Öğrencileri Tarafından Hazırlanan Umumi Hapishane Projeleri

Jasmund'un Yedikule'deki umumi hapishane için hazırladığı plan ve Ferik Blunt Paşa'nın raporu, dönemin ekonomik ve siyasi koşulları nedeniyle rafa kaldırılmış ve Yedikule'de istenilen umumi hapishane hayata geçirilememiştir. Bu projenin gündeme geldiği 1893 yılından 5 yıl sonra, 10 Mart 1898 tarihinde hapishanelerin ıslahı ve hükümsüz tutukluların uzun süre hapishane ve tevkifhanelerde tutulmaması için çıkan irade ile Yedikule'de yapılması istenen umumi hapishane projesinin keşif evrakının yeniden incelenmesi istenmiştir (Yıldız, 2012, s. 467). Yıldız, bu talep doğrultusunda ortaya çıkan yeni plan ve bu plana ait keşif bedelinin Jasmund ve yardımcılığına atanan Mimar Kemaleddin tarafından hazırlandığını söylemektedir (Yıldız, 2012, s. 469). Yeni hapishane projesinde zirai üretimin yapılabileceği alanların yanı sıra mahkûmlar için gezinti alanlarına yer verilmiştir. Ayrıca projede mahkûmlar için görüşme ve ceza odalarının olması ve her hücre içerisinde tuvalet olması yeni hapishane projesini modern bir hapishane görüntüsü vermektedir. Jasmund'un tarif ettiği haliyle yeni hapishanede hücre sayısı 609'a çıkarılmış, Auburn modeli esas alınarak mahkûmların gündüzleri bir arada atölyelerde çalışmaları, akşamları ise tek kişilik hücrelerde geçirmeleri düşünülmüştür. Bunun yanında hapishane içerisinde gece-gündüz tecrit ve kesin sessizlik kurallarının uygulandığı bir bölümde bulunmaktadır (Yıldız, 2012, s. 469-470).

Bu bilgiye paralel olarak Mimar Kemaleddin'in Berlin'de bulunduğu zaman aralığına denk gelen, "15 Ocak 1899, Berlin" olarak tarih ve yer bilgisi içeren ve "İstanbul Cezaevi, yer katı planı" olarak adlandırılan bir planı bulunmaktadır (Yavuz, 2009, s. 345-346).

Bu dönemde planlanan hücre tipi modern hapishane yapma çabalarını anlamak adına Yıldırım Yavuz'un "*İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin 1870-1927*" adlı eserinde yer verdiği ve VGM TİMEM'den edindiği 1898-1899 tarihli Mimar Kemaleddin'in çalışmaları arasında yer alan cezaevi projesi son derece önemlidir. 1/200 ölçekli projenin altında yer alan damgadan Kemaleddin Bey'in devlet mimarı unvanıyla çalıştığı dönemde tasarlandığı anlaşılmaktadır. Fakat söz konusu projenin Jasmund'un yardımcısı olarak görevlendirildiği dönemde ikinci kez çizilen

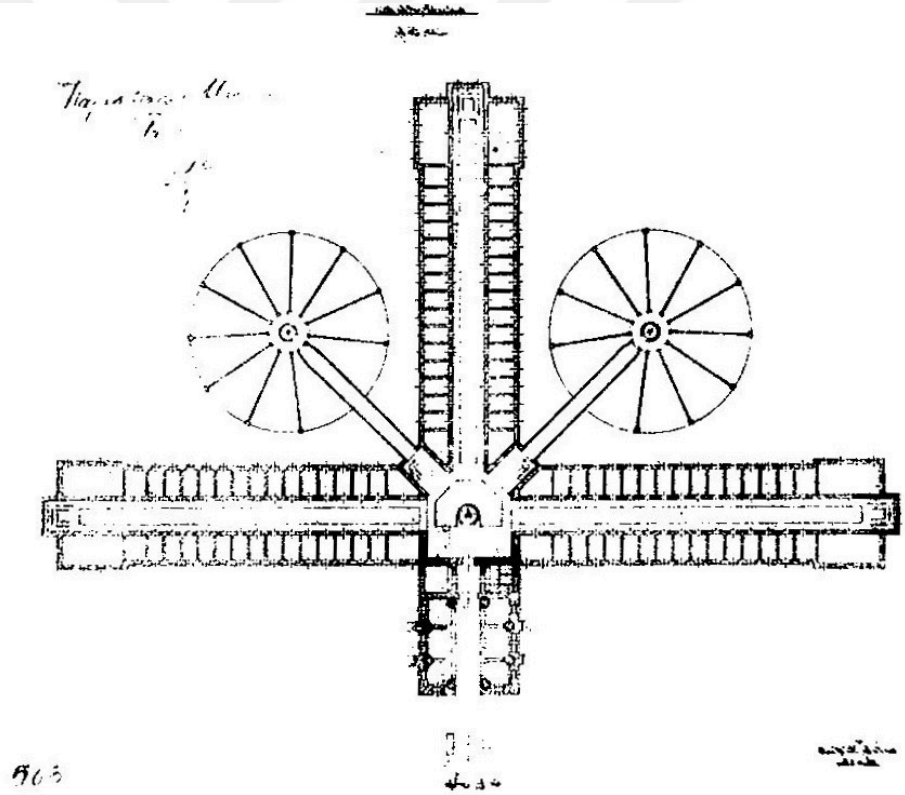
Yedikule projesi mi yoksa Kemaleddin Bey'in kendisine ait bir projemi olduğu muallaktır.

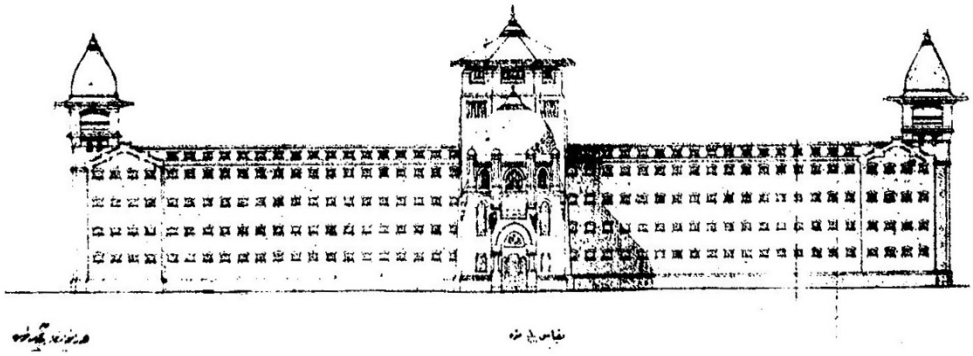
Şekil 5. 18. İstanbul cezaevi zemin kat planı
(Yavuz, 2009, s. 346)

1899 tarihli hapishane planı ışınsal plan şemasına sahip olup üç uzun üç kısa olmak üzere toplam altı kol bulunmaktadır. Yapıya ait cepheler ve kesitlere ulaşılamamasından dolayı yapının kaç kat olarak planlandığı tespit edilememekle birlikte yapıya ait zemin ve üçüncü kat planları bulunmaktadır. Hapishane binasına giriş, hücrelerin olduğu uzun kollara dik olan kısa kolun ortasından sağlanmaktadır. Bu kısa kolda bulunan koridorun sağında ve solunda hapishane idaresine ait odalar bulunmaktadır. Girişin yapıldığı kısa koldan hapishane merkezinde bulunan sekizgen planlı orta hole ulaşılmaktadır. Diğer tüm kollara bu holde bulunan koridorlar ile geçilebilmektedir. Katlar arası düşey sirkülasyon ise sekizgen avluda ve uzun kolların uçlarında bulunan merdivenler ile sağlanmaktadır. Sekizgen holden ulaşılan iki kısa kolda kapalı geniş alanlar bulunmaktadır. Bu alanlar mahkûmların bir arada bulunup çalıştıkları atölyeler olarak planlanması muhtemeldir. Yine sekizgen holden ulaşılan üç adet uzun kolda ise katta toplam 100 adet mahkûm hücresi bulunmaktadır. Üst kattalar da döşemede yırtıklar bulunmaktadır ve hücrelere ulaşım dar koridorlarla (balkon) ile sağlanmaktadır. Döşemede bulunan bu yırtıklar katlar arası kontrol ve gözetleme açısından önemlidir (Yavuz, 2009, s. 345).

Jasmund'un hapishane için belirttiği yüksek keşif bedeli bir kere daha projenin uygulanmasına önünde engel olmuştur. Ancak 1903 yılında konu son kez gündeme getirilmiş ve bu sefer projenin planlarının oluşturulması ve keşif bedelinin belirlenmesi görevi, o dönem Mühendishane-i Berri-i Hümayun hocalarından olan Kemaleddin Bey'e verilmiştir (Yıldız, 2012, s. 472). Kemaleddin'in "İstanbul Cezaevi, yer katı planı" olarak isimlendirilen projesi ile birlikte bulunan "Hapishane-i Umumi Öğrenci Projesi" tarih içermeyen, ikinci kat planı ve ön cephe çiziminden oluşan iki adet çizim içermektedir. Plan paftasının üzerinde "İnşası Mutasavver Hapishane-i Umumi Projesinde İkinci Kat Planı" yazmaktadır. Altında ise "Hendese-i Mülkiye-i Şahane Yedinci Sınıf Talebesinden" yazmaktadır. Pafta üzerinde Çatalcalı Fehmi yazmaktadır. Planların ölçeği 1/200 metre olarak belirtilmiştir (Yavuz, 2009, s. 347).

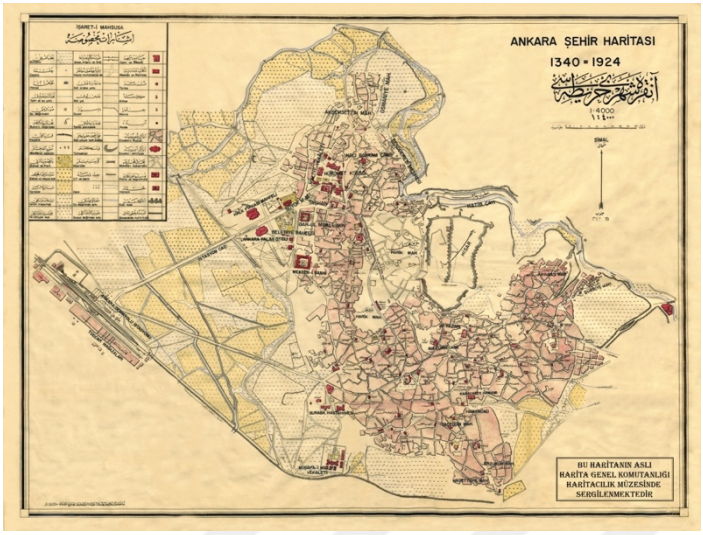
Şekil 5. 19. Hapishane-i Umumi öğrenci projesi plan
(Yavuz, 2009, s. 347)

Şekil 5. 20. Hapishane-i Umumi öğrenci projesi cephe
(Yavuz, 2009, s. 347)

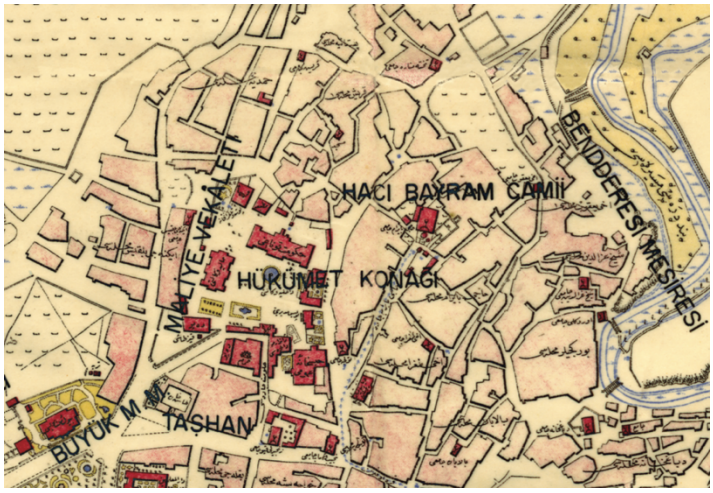
Planlardan anlaşıldığı kadarı ile hapishane projesi hücre esasına göre tasarlanmıştır. Öğrenci projesi ile yukarıda bahsi geçen Kemaleddin Bey imzalı İstanbul Cezaevi projesi oldukça benzerlik gösterse de bazı farklılıklarda mevcuttur. Kemaleddin Bey'in tasarımında ışınsal kısa kollarda yer alan çalışma atölyeleri yerine öğrenci projesinde dışarıya açılan ve mahkûmların hava almaları, egzersiz yapmaları için bırakılan alanlar bulunmaktadır. Öğrenci projesinde hücrelerin yer aldığı kolların sonunda geniş mekanlar bulunmaktadır. Çizimlerden tespit edilemese de karşılıklı yerleştirilmiş bu geniş mekanlar mahkûmların çalıştırılması için bırakılan iş mahalleri olabilir. Ayrıca tıpkı Kemaleddin Bey'in tasarımında olduğu gibi bu projede de üst katlarda döşemede yırtık bulunmaktadır. Üst katlarda hücrelere ulaşım dar koridorlarla (balkon) ile sağlanmaktadır. Döşemede bulunan bu yırtıklar katlar arası kontrol ve gözetleme açısından önemlidir. Hapishane girişinin üzerinde ise tek kubbeli bir mescit bulunmaktadır. Cephe çizimlerinden anlaşıldığı kadarı ile yapının ortasında yer alan kütle diğer kollarda yer alan birimlere göre daha yüksek olduğu ve buranın üzerinin sekizgen bir çatı örtüsü ile kapatıldığı görülmektedir. Ayrıca hücrelerin sıralandığı uzun kolların uçlarında gözetleme kuleleri bulunmaktadır. Üzeri kubbe ile örtülen bu kulelerin yüksekliği yaklaşık hapishanenin ortasında yer alan sekizgen kubbeli yapı kadardır (Yavuz, 2009, s. 346). Bu öğrenci projesi, yukarıda bahsi geçen proje ile olan ilişkisi belirsiz olmakla birlikte, hapishane projelerinin, dönemin devlet eli ile oluşturulan mimari ortamını belirleyen başat figürlerinden biri olan Kemaleddin Bey'in gündeminde önemli bir yeri olduğunun kanıtı olarak okunabilir.

5.4. Ankara'da Yapımı Düşünülen Hapishaneye Ait Proje

Şekil 5. 21. Ankara şehir haritası 1924
(Günel & Kılcı, 2015, s. 80)

Ankara hapishanesi ile ilgili en erken tespit edilen belgen 1858 tarihli olup mevcut hapishanenin tamiriyle alakalıdır. XIX. yüzyılda, hapishanelerin kimi zaman hükümet konağının bir parçası olarak kurgulandığı kimi zamansa hemen bitişiğinde yer alan ayrı bir bina olduğu yeni bir kent düzeninden bahsetmek mümkündür. Tanzimat ile ortaya çıkan ve pek çok kamusal birimin bir arada bulunduğu planlamalar tıpkı diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Ankara içinde söz konusudur (Avcı, 2016, s. 130). Bu duruma şekil 5.27'de yer alan Ankara'ya ait planında rastlanmaktadır.

Şekil 5. 22. Ankara Ulus çevresi (kamusal alan)
(Avcı, 2016, s. 299)

İngiltere'nin İstanbul elçisi Canning'ten sonra göreve gelen Henry Bulver de tıpkı selefi gibi Osmanlı hapishanelerini mercek altına almıştır. Bulver'in 30 Mart 1860 tarihinde Hariciye Nezareti'ne ilettiği muhtırada Osmanlı hapishanelerini özellikle de İstanbul'daki hapishanelerin durumunu, "insaniyete külliyen münaf"' olarak ifade etmektedir. Yabancı devletler için hapishane sorununu, Osmanlı hapishanelerinde bulunan vatandaşlarının durumunu öne sürerek Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale edildiği bir durum olarak sıklıkla gündeme gelmektedir. Bulver'in hapishaneler için talep ettiği birtakım düzenlemeler Osmanlı idarecilerinin konuyu ağırdan alması ile neticelenmiş ve bu kez 5 Ocak 1861'de İngiliz elçiliği Hariciye Nezaretine, yargıç Edmund Stanley tarafından hazırlanan yeni bir proje sunmuştur. Stanley imzalı projede ağır suç işlemiş mahkûmlar için açık havada zorunlu çalışma önerilmektedir. Stanley'in teklifi kabul edilmekle birlikte aynı zamanda taşra hapishanelerinde yapılması planlanan ıslahat çerçevesinde mahalli idarecilere uyarılarda bulunulması konusunda da Sadaret'e tavsiyede bulunulur. Nitekim Osmanlı vilayetlerine gönderilen 1861 tarihli yönetmelikle ülke sınırlarında bulunan hapishanelerin genişletilmesi ve ıslahının konusunda çalışma yapılıncaya dek mevcut hapishanelerin ve mahkûmların durumu hakkında bilgi verilmesi istenmiştir (Yıldız, 2012, s. 197-201).

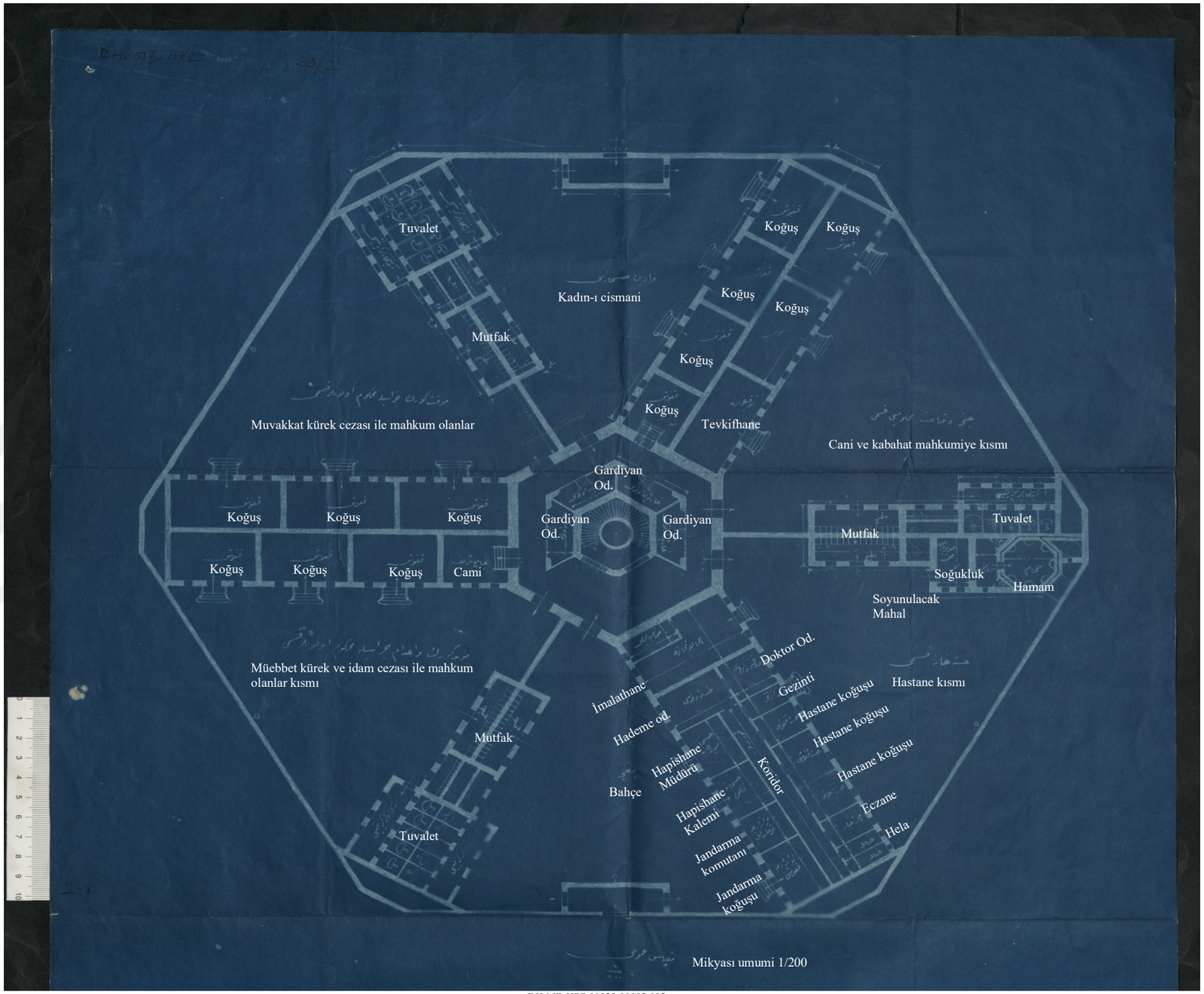
Ankara'dan gelen bilgiler şu şekildedir; hapishanede bulunan pranga mahkûmu ağır suçlular gündüzleri 'hıdemat-ı süfliyye' de (çöpçülük, süpürücülük) çalıştırılıp akşamları ise hapishaneye tekrar dönüyorlardı. Ankara hapishanesinde tutulan mahkûmlardan sorgusu ve yargılaması devam edenler dışında hırsızlık ve ağır suçlardan hüküm giymiş mahkûmlar da bulunmaktadır. Kerpiç duvarları bulunan Ankara hapishanesinin kapıları da ahşaptır. Bu haliyle son derece korunaksız olan hapishanede birçok firar olayı gerçekleşmişti. Bu tür firar olaylarının önünü kesmek ve güvenliği sağlamak için kâgir hapishane binaları ve demir kapıların gerekliliği istenilen bilgilere cevaben gönderilen belgede yer almıştır (Yıldız, 2012, s. 201).

1897 tarihli başka bir belgede ise mevcut hapishanenin durumunun oldukça kötü olduğu, buna istinaden yeni bir hapishane binasının lüzumundan bahsedilmektedir. Bu süreçte yerel yönetim tarafından bir hapishane planı hazırlanıp merkezi idareye sunulmuştur. Fakat yine bu dönemde gerek Tanzimat yönetiminin Osmanlı topraklarında inşa edilecek yeni hapishaneler için model bir mimari plan

belirleyip yeni hapishanelerin bu plana göre inşa edilmesini istemesi gerek yavaş işleyen bürokrasi gerekse de mali sorunlar yeni hapishane inşasının hayata geçirilmesine mâni olmuştur (Avcı, 2016, s. 130-132).

Halim Demiryürek "Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)" adlı eserinde Ankara hapishanesiyle ilgili şu bilgilere yer vermektedir; Ankara'da kadın ve erkek mahkûmların tutulduğu mekânlar bulunmaktaydı. Kadın mahkûmlar hükümet konağının içerisinde geçici olarak ayrılmış yerlerde tutulurken, erkek mahkûmların tutulduğu hapishane ise hükümet konağı avlusunda, şehrin önemli bir yerinde bulunmaktaydı. Bu hapishane alt katta 8 üst katta da 4 olmak üzere toplam 12 koğuştan oluşmakta ve olabildiğince hükümlü ve tutuklular ayrı tutulmaya çalışılmaktadır. Fakat gerek eski olan binadaki güvenlik sorunları gerekse de alt katta bulunan koğuşların son derece karanlık ve havasız oluşu bu binanın hapishane olarak kullanılması için oldukça elverişsiz olduğunu göstermektedir (Demiryürek, 2019, s. 135-136).

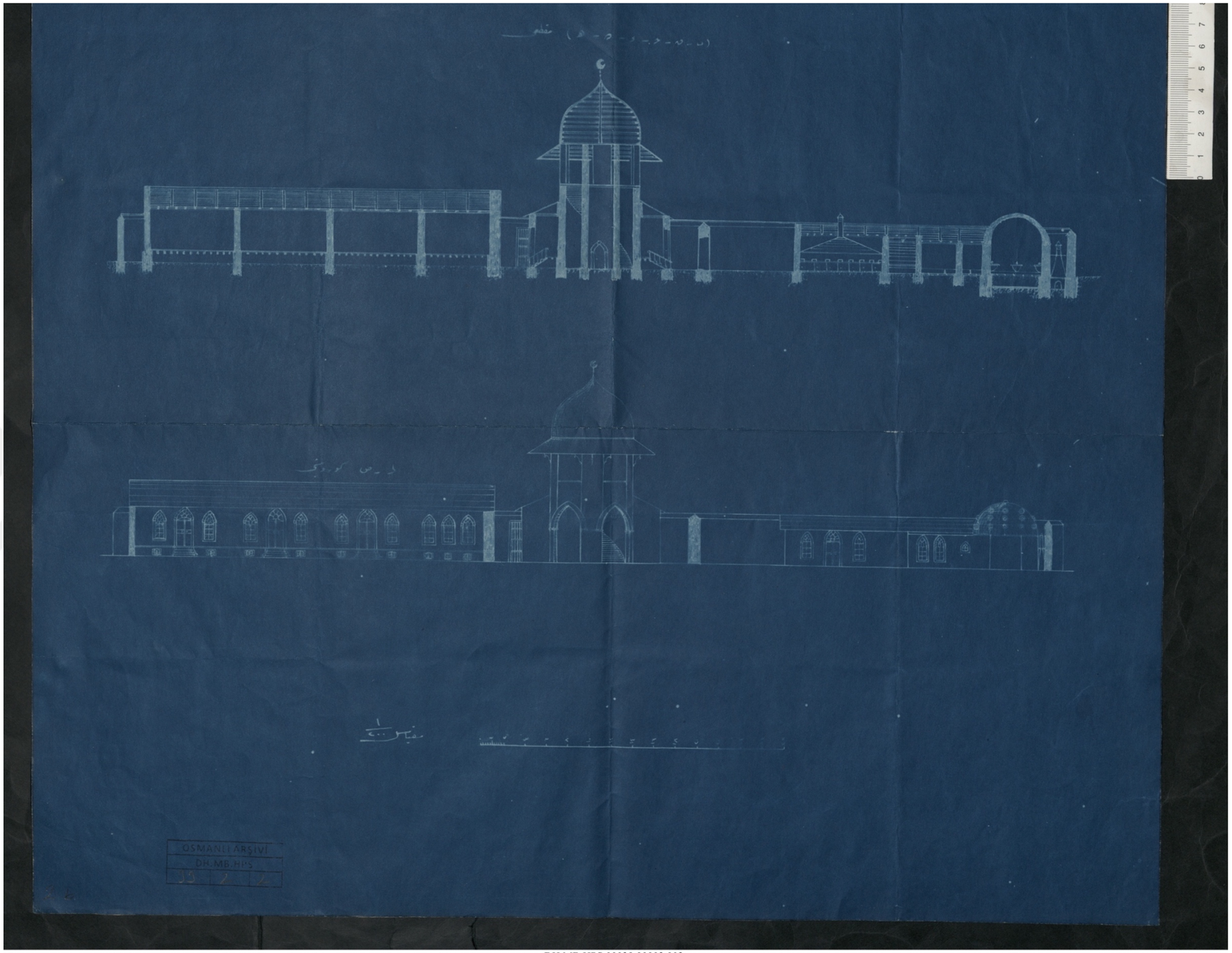
Bu tez kapsamında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden elde edilen "Eskisi çok harap olan Ankara hapishanesinin yeniden inşası zaruri olduğundan, hapishane inşası için bir plan suretinin gönderildiği" adlı dosya içerisinde yerel idare ile merkezi idare arasındaki yazışmaların yanı sıra bir adet plan ve kesitlerin yer aldığı bir hapishane projesi bulunmaktadır. Plan üzerinde herhangi bir tarih ve imzaya rastlanamamıştır.

DH.MB.HPS.00039.00002.002

Şekil 5. 23. Ankara için yapılması düşünülen hapishane projesi, kat planı.

(Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri DH.MB.HP./39-2)

DH.MB.HPS.00039.00002.002

Şekil 5. 24. Ankara için yapılması düşünülen hapishane projesi, kesitler.

(Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri DH.MB.HP./39-2)

Yazışmalarda Ankara hapishanesinin köhne, havasız ve karanlık olduğu, harap ve işlevini yerine getiremeyecek hatta tamir edilemez durumda olduğu, bu sebeple hapishanenin yerine kaidelere uygun, hijyenik ve mahkûkların sığabileceği yeni bir hapishane inşa edilmek istenmektedir.

Arşivde yer alan hapishane planı altıgen bir avlu içerisinde yer almaktadır. Ana hapishane binası da aynı şekilde altıgen bir merkezden ve bu merkezden yayılan altı adet koldan oluşmaktadır. Bu kollar altıgen avlu duvarları boyunca uzanmaktadır. Avlu içerisindeki yer alan her iki kol arasında açık alanlar (avlular) bulunmaktadır. Hapishane planının mikyası (ölçeği) 1/200 olarak verilmiştir. Hapishanede iki adet giriş bulunmaktadır. Bu girişlerden önce açık alanlara (bahçe-avlu) ulaşılmakta, oradan da hapishane ana binasına ulaşılmaktadır. Planın üstünde bulunan ana girişte yer alan avluda "kadın-ı cismani" yazması hapishanenin bu kısmının kadın mahkûmlar için kullanıldığını göstermekte. Hapishanedeki mahkûmlar suçlarına göre ayrıldıkları hatta bu ayrımın sadece koğuşlarda değil aynı zamanda mahkûmların kullandıkları açık alanlarda (avlularda) da yapıldığı görülmektedir. Mahkûmlar suçlarına göre; geçici kürek cezalıları, cani ve kabahat suçluları, müebbet kürek ve idam cezası alan mahkûmlar şeklinde bir ayrım söz konusudur.

Planın altında yer alan ana girişin sağında; idari ve çalışma mahallerinin yer aldığı kol bulunmaktadır. Hapishane içerisinde bulunan kollar içerisinde sadece bu kolda koridor bulunmaktadır. Bu kolda yer alan birimler; jandarma komutanına ait oda, jandarma koğuşları, hapishane müdürü, hapishane kalemi, doktor odası, eczane, hasta koğuşları, hademe odası, imalathane ve tuvaletler bulunmaktadır. Diğer kollarda ise hapishane içerisinde erkek ve kadın mahkûmlar için koğuşların yanı sıra tevkifhane, ibadethane (cami), hamam, mutfak, tuvaletler, gardiyan odaları bulunmaktadır.

Planın altında ve üstünde bulunan ana girişlerden hapishanenin altıgen formundaki merkezine ulaşılmaktadır. Altıgen merkez içerisinde dört adet gardiyan odası, bir tane gözetleme kulesi ve hapishane içerisinde mahkûmların kullandığı avlulara açılan demir parmaklıklı kapılar bulunmaktadır. Hapishane kolları ve avlular arası geçiş yalnızca bu altıgen merkezden yapılabilmektedir. Yine bu bölümde gardiyan odaları tarafından sarılan alanda ise kuleye ulaşımı sağlayan döner bir

merdiven bulunmaktadır. Hapishanenin merkezinde bulunan bu kule tek katlı hapishane yapısından daha yüksek olarak planlanmıştır.

Kuleye çıkmak için bırakılmış merdivene ulaşmak için iki adet giriş bulunmaktadır. Bu girişlerin üzerinde ağırlığı yan duvarlara vermek için at nalı kemer kullanılmıştır. Merdiven ile ulaşılan kule muhtemelen mahkûmların gözetlenmesi ve denetlenmesi düşüncesiyle bırakılmıştır. Bu manada koğuşların içerisinde mahkûmlar bu kuleden gözetlenemese de avludaki mahkûmları gözetlenebilmektedir. Bu düşünce tıpkı Panoptikon'un mantığında olduğu gibi gözetleme, gözlendiğini bilme mantığı içermektedir. Kule sayesinde mahkûmlar gün içerinde avluda vakit geçirirken kendilerini gözetleyen birinin olabileceğini bilemeleri adına önemlidir. Planlanan hapishane Bentham'ın Panoptikon'undan tasarımsal olarak ciddi farklılıklar içerse de 'gözetleme, izlenme' anlamında benzerlik göstermektedir.

Merkezde bulunan bu kule tamamen kapalı bir yapı olmamakla birlikte üstü kubbeyle örtülüdür. Kulenin üzerini örten kubbenin altında çıkma payandaları bulunmaktadır. Yine kesit çizimlerinde anlaşıldı üzere hapishane içerisinde yer alan hamamın üzerini örten bir kubbe bulunmakta ve bu kubbe üzerinde çok sayıda ışıklık bulunmaktadır. Koğuşların ve diğer birimlerin üzerini ise beşik çatı ile kapatılmıştır.

Hapishanede yer alan birimlere altıgen merkezden ulaşılan (cami, gardiyan odaları, kule ve bir tane koğuş) hariç tamamının girişi önlerinde yer alan avlulardan sağlanmaktadır. Girişleri avluda bulunan koğuşlar, tevkifhane ve idari kısma ait bazı birimlere erişim kot farkından dolayı merdivenlerle sağlanmaktadır. Yine girişleri avluda bulunan tuvalet, hamam, abdesthane ve mutfak gibi birimlerin girişleriyse düz ayak olarak yapılmaktadır.

Tasarlanan hapishanede mahkûmların bir arada kaldığı koğuşlar bulunmaktadır. Modern hapishane anlayışının önemli bir unsuru olan tek kişilik hücre sistemine bu hapishane planlarında rastlanamamıştır. Koğuşlardaki mahkûm sayıları tespit edilemese de mahkûmların çalışması için bırakılan imalathane oldukça yetersiz gözükmektedir. Bu da ıslahın bir diğer unsuru olan mahkûmların gün içerisinde çalıştırılmasını düşüncesinin bu planlarda pek yer verilmediğinin göstergesidir. Daha önce incelenen bazı planların aksine, Ankara için hazırlanan planda ibadethane olarak

sadece camiye yer verilmiştir. Planlarda kadınlar için ayrı girişi olan koğuşlara yer verilmesi son derece dikkat çekicidir.

Birçoğunun girişi avluda bulunan koğuşlara giriş, çift kanatlı bir kapı ile yapılmaktadır. Koğuş kapıların üzerinde gözpencere bulunmaktadır. Ayrıca giriş kapısının sağında ve solunda bulunan gün ışığının içeri girmesini sağlayan en az iki, en çok dört adet kemerli pencereler bulunmaktadır. Tanzimat ile başlayan ve Osmanlı'nın son dönemlerine kadar uzanan dönüşüm sürecinde hapishanelerin en büyük sorunlarından biri olan havasız, nemli ve ışık almamaları Ankara için hazırlanan bu hapishane projesinde sorunların çözümü ve zihinlerdeki yapılmak istenen ıslahı anlamamız adına son derece önemlidir.

6. BÖLÜM

SONUÇ

İnsanlık tarihi kadar eski olan suç beraberinde suç işleyene yaptırım olarak uygulanan cezaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Suçlulara uygulanan bu yaptırımlar önceleri suç işleyeni toplumdan uzaklaştırmak, haklarını elinden almak ve yalnızlaştırmak şeklinde uygulanmıştır. Bu cezaların yanı sıra bedene şiddet içeren cezalar da uygulanmıştır.

İlk Çağlar'da intikam amacıyla uygulanan orantısız cezalar, Orta Çağ ile birlikte vahşi bir hal almış ve böylece cezaların infazı şiddet içeren bir törene dönüşmüştür. Zaman içerinde ceza infazında uygulanan bu törensel mahiyet ortadan kalmış fakat beden cezaların uygulanmasına devam edilmiştir. Bu dönemde uygulanan hapis cezaları ise mahkûmun cezası belli olup infaz edilinceye dek onu muhafaza etmek, elden kaçırmamak için uygulanmakla birlikte hapis cezasının asli bir ceza değildi. Orta Çağ'da Roma sonrası artan kiliselerin etkisi ceza uygulamalarında da görülmektedir. Bu dönemde ahlaksızlıkla suçlanan rahip ve rahibeler manastırlara kapatılarak ıslah edilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde hapis cezasının batı hukukuna girdiği söylenebilir. Aydınlanma Çağı ile İlk ve Orta Çağ boyunca insan onurunu kırıcı, bedene uygulanan cezaların yerine hürriyeti kısıtlayıcı cezaların uygulanması düşüncesi ön plana çıkmıştır.

Hapishanelerin ilk olarak nerede ortaya çıktığıyla alakalı literatürde farklı bilgiler bulunmaktadır. Bunun temel sebebi bu yapıların işlev farklılığından kaynaklanmaktadır. Fakat bu konuda ortak düşünce Avrupa'da dilenci, serseri ve genç suçluların ıslah edilip topluma kazandırılması düşüncesiyle kurulan ve özgürlüğün kısıtlandığı ıslah evlerini işaret etmektedir. Özgürlüğün kısıtlandığı bu yapılarda, mahkûmların bir arada tutulduğu topluluk sistemi uygulanması beraberinde istenmeyen sonuçlara sebep olmuştur.

Dünyanın hiçbir yerinde XVIII. yüzyılın sonlarına dek modern manada hapishanelerin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bugünkü anlamda ceza infaz kurumu olarak hapishanelerin ortaya çıkması XVIII. yüzyıl sonlarına denk gelmektedir. Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkan ve bedene uygulanan cezaların yerini ıslah etmeye yönelik uygulamaların alması ceza infaz sisteminde ve hapis mekânlarında değişimi beraberinde getirmiştir. Amerika ve Avrupa'da ortaya çıkan ceza infaz sistemleri kimi zaman sıkı tecrit, kimi zaman katı sessizlik ya da her ikisinin bir arada uygulandığı sistemler olarak ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu sistemler ceza mimarisinin şekillenmesinde de etkili olmuştur.

XVIII. yüzyıl sonlarına dek Osmanlı Devleti'nde de durum pek farklı değildi. Osmanlı'da uygulanan asli cezalar beden cezaları iken, hapsedilme suç işleyen kişinin cezası infaz edilinceye kadar tutulması olarak tanımlanabilir. Osmanlı'da suçluların kapatıldığı bu mekânlar zindan (mahbes) olarak nitelendirilen karanlık, dar, nemli ve hijyenden yoksun mekânlardır. Hapishanelerin ıslahı konusunun Osmanlı topraklarına gelişi yabancı devletlerinde baskısıyla ve ıslahat hareketlerinin sonucu olmuştur. Daha önce mahbes olarak kullanılan, kimi zaman bir kale hisarı, kimi zaman bir yapının bodrum katı olan mekânların Tanzimat'la birlikte yerini hapishanelere bıraktığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat sonrası ceza infaz hukukunda yapılan düzenlemeler neticesinde devlet pek çok yerde modern manada hapishaneler yapılması için plan ve projeler çizdirmiş, konusunda uzman kişileri devlet bünyesinde görevlendirilmiştir. Fakat gerek siyasi ve ekonomik sorunlar gerekse de savaşlar hapishane ıslahının istenilen düzeyde yapılmasına engel olmuştur. Bu tez kapsamında incelenen; İzmir hapishanesi hayata geçirilirmiş, Ankara ve İstanbul için tasarlanan planlar ise yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden ötürü kâğıt üzerinde kalmıştır.

Bu tez kapsamında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden temin edilen ve bir kısmı ilk kez yayınlanan, Anadolu'daki pek çok vilayette uygulanmak üzere hazırlanmış, kimi hayata geçirilmiş kimi kâğıt üzerinde kalmış hapishane projeleri, Osmanlı idarecilerinin gerçekleştirmek istediği ıslahatlara ışık tutması ve hapishane mekânlarının dönüşümünün irdelenmesi adına son derece önemlidir.

Ceza sistemi için öngörülen değişikliklere paralel olarak ortaya çıkan hapishane mekânlarının dönüşümü, Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda pek çok alanda başlattığı ıslahat hareketleri içinde önemli bir çaba olarak okunabilmektedir.

Özellikle II. Abdülhamid Dönemi'nde Anadolu'nun tüm vilayetlerinde yapılması için hazırlanan yeni ve modern hapishane planları, Devlet'in Avrupa'daki modernleşme hareketlerinden hiçbir alanda geri kalmama politikası bağlamında düşünülmelidir.

Bu dönemde Amerika ve Avrupa'da inşa edilen hapishaneler bir kurala bağlanmıştır. Mahkûmları ıslahı için uygulanan bu kural sıkı tecrit, katı sessizlik ya da her ikisinin bir arada uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahkûmların iyileşmesi bu kurallar çerçevesinde gün içerisinde yaptıkları çalışma ve ibadet ile geceleri ise tek kişilik hücrelerde kalmaları ile sağlanacağı düşüncesi hakimdir. İncelenen planlar içerisinde sadece İstanbul'da yer verilen Ferik Blunt Paşa mühürlü plan, Mimar Kemaleddin imzalı plan ve öğrenci projesi hücre esasına göre planlanmış, arşivden temin edilen Jasmund imzalı Yedikule hapishane projesi de dahil diğer hapishane planları ise koğuş esasına göre planlanmıştır. Bu manada gerek teze konu olan hapishaneler gerekse Ek-1'de yer verilen Osmanlı hapishanelerin tamamına yakını, mahkûmların gece ve gündüz bir arada oldukları yapılar olarak tasarlanmışlardır.

Amerika ve Avrupa hapishanelerinde uygulanan hücre sistemin yerine Osmanlı hapishanelerinde koğuş sistemi uygulanmakla birlikte incelenen planlarda ışınsal planlı hapishanelerin bir kısmında mahkûmlar işlemiş oldukları suçlara göre ayrıldığı böylece hafif suçlularla, ağır suçluların bir arada tutulmak istenmediği görülmektedir. Böylelikle farklı suç işlemiş insanların bir arada bulunması sonucu oluşabilecek olumsuz etkileşimin önüne geçilmek istenmiş olabilir. Buna rağmen hapishane planlarında mahkûmlar için tercih edilen sistemin koğuş esaslı olması mahkûmların ıslahı önünde en büyük engel olarak görülebilir. Hücre sistemi yerine koğuş esaslı planlara yer verilmesi, bu planlamanın yapım ve işletmesindeki maliyet avantajı olarak düşünülebilir.

Ayrıca İzmir ve Ankara hapishane planlarında kadın ve erkek mahkûmlar için ayrı bölümler oluşturulduğu görülmektedir. Daha önce kadın mahkûmlar için hapishanelerin olmaması, kadınların tutulduğu yerlerin daha çok şehrin güvenilir kişilerine ait evlerin kiralanması söz konusu iken hapishane reformu ile bu yapılarında kadınlar için ayrı bölümleri oluşturulması hatta Ek-1'de yer alan ve "nisa (kadın)

hapishanesi" olarak geçen tamamen kadınlara özel hapishane planların olduğu tespit edilmiştir. Yine Stampa'nın tasarladığı Sultanahmet cezaevinde çocuk mahkûmlar ve mahkemesi devam eden tutuklular için ayrı koğuşların bulunması dikkat çekicidir.

Hapishane planlarının bazılarında, tıpkı Batı'da olduğu gibi çalışma ve üretim faaliyetlerine yer verildiği görülmektedir. Hapishanelerde yer alan çalışma alanları ve atölyeler hapishane ıslahı konusunda görevlendirilen konusunda uzman kişilerin üzerinde durduğu hususlardan biri olması ve planlara işlenmesi oldukça dikkat çekicidir. Arşivden temin edilen planlarda Ankara ve İstanbul için hazırlanan hapishane planlarında, hapishanenin ihtiyaçlarının karşılanması, mahkûmların beceri kazanmaları, boş vakitlerini değerlendirmeleri ve para kazanmaları için bu şekilde bir planlama yapılmış olması muhtemeldir. İzmir hapishane planında iş mahallerine rastlanmasa da hapishaneye ait başka kat planlarında çalışma atölyelere yer verilmiş olabilir. Aynı zamanda hapishane alanı içerisinde yer verilen bahçelerde mahkûmların zirai faaliyetlerde bulunmaları ve üretim yapmaları için bırakılmış olabilir.

Yine hapishane reformu kapsamında arşivden temin edilen bazı hapishane planlarında tıpkı Batı'da yer alan hapishanelerde olduğu gibi mahkûmlar için ibadethane, hastane, okul, hamam, fırın, mutfak gibi birimlere bulunması, mahkûmların hava alması için avlulara yer verilmesi yapılmak istenen reform kapsamında son derece önemlidir. Osmanlı Devleti'nde kapatılma mekânı olarak kullanılan dar, karanlık, havasız ve nemli zindanlardan doğal ışığın ve havalandırmanın olduğu hapishanelere geçiş son derece dikkat çekicidir. Bazı hapishane planlarında yer verilen ibadet yerleri sadece Müslümanlar için düşünülmediği kilise, havra gibi ibadet yerlerine projelerde yer verilmesi gayrimüslim mahkûmlar için de bir takım hak ve imkân sağlanması adına dikkat değer bir durumdur. Arşivden elde edilen hapishane planları kadim zindan kavramından modern hapishaneye geçişin bir göstergesidir. Fakat arşivlerden elde edilen ve tezde işlenen hapishanelerden İzmir hapishanesi hariç diğerleri kâğıt üzerinde kalmıştır. İnşa edilen İzmir hapishanesi başta olmak üzere bu dönem inşa edilen pek çok hapishane günümüze dek varlığını sürdürememiştir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin hapishane reformlarını hayata geçirmek için çabaladığı dönem devletin içeresinde bulunduğu zor zamanlara denk gelmesi hapishane ıslahının sekteye uğramasına, gecikmesine neden olmuştur.

Bu çerçevede, bu çalışma kapsamında ele alınan planları sadece Batılı bir bina tipolojisinin ithal edilmesi olarak görmek, bu alana dair eksik bir okuma olacaktır. Hapishane planlarının göstermiş olduğu durum, Osmanlı Devleti'nin modernleşmenin her unsurunu ne kadar derinden önemsemiş olduğunu ve bu bağlamda son derece kayda değer bir çaba ve kaynak seferberliğinin yapılmış olduğunun da göstergesidir.

KAYNAKLAR

Birincil Kaynak: Arşiv belgeleri.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri;

İzmir'de yeniden yapılacak olan hapishanenin planı (DH.MB..HPS.M…/ 52-21--)

Zaptiye Müşiri Ekselansları Hüsnü Paşa'nın isteği ile yapılan 1000 mahkûmluk üç katlı hapishane projesi (PLK.p…/ 693 --)

Yedikule'de inşa olunacak hapishane projesi (PLK.p../ 6738--)

Hapishane planı (Blunt Paşa) (PLK.p../5384--)

Eskisi çok harap olan Ankara hapishanesinin yeniden inşası zaruri olduğundan, hapishane inşası için bir plan suretinin gönderildiği (DH.MB..HP./ 39-2-)

APİKAM (Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi İzmir); İzmir hapishanesi genel görünüşü ve hapishane yıkımına ait fotoğraflar

İkincil Kaynak: Tezler, Makaleler, Kitaplar, İnternet Kaynakları.

-Tezler:

Adak, U. (2006). *XIX. Yüzyılın Sonları XX. Yüzyılın Başlarında Aydın Vilayeti'ndeki Hapishaneler.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Ağcakale, S. (2010). *Ceza Mimarlığı, Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Çiçen, A. (2010). *II. Meşrutiyet Dönemi Cezaevi Islahı*, *Yüksek Lisans Tezi,* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Tarih Anabilim Dalı, Afyon.

Dokgöz, G. D. (2002). *Prison Architecture A Typological Analysis Of Spatial Organizations In Respect To Punishment Systems.* İzmir Institute of Technology, İzmir.

Emiroğlu, D. (2003). *Cezaevi Mimarisi Üzerine Bir Araştırma Yüksek Lisans Tezi.* Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir.

Eren, M. (2012). *İyileştirme kavramı ışığında kimlik mücadelesinin sürdüğü alan olarak hapishaneler.* İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.

Karakaş Doğan, F. (2009). *Cezanın Amacı ve Hapis Cezası, Doktora Tezi.* Marmara Üniversitesi İstanbul.

Kızılkan, A. Ö. (2011). *Osmanlı'da Kadın Hapishaneleri ve Kadın Mahkûmlar (1839-1922), Basılmamış Doktora Tezi.* Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Kumbasar, E. (2006). *Türk Hukukunda Cezanın Belirlenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Kurt, M. (2006). *Türkiye'de Ceza infaz Kurumlarının Sorunları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Ankara Üniversitesi, Ankara.

Meral, S. (2015). *Cezaevi Yapılarının Mekansal Analizi Ve Bu Bağlamda Yeniden Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi*, Yıldık Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Özdener, Z. H. (2010). *Sirkeci Garının İstanbul'daki Geç Dönem Eklektik Anlayışıyla İnşa Edilen Oryantalist Üsluptaki Yapılar İçindeki Yeri*, Yüksek Lisasns Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Üresinler, R. (2005). *Sosyo-Kültürel Yapı ve Suç (Kırıkkale Örneği), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale

Yıldıztaş, M. (1997). *Mütareke Dönemi'nde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri Basılmamış Yüksek Lisans.* İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

-Makaleler:

Acun, H., & İnci, U. (2016). Ankara Ahi Şerafettin Zaviyesi. *Vakıflar Dergisi, Haziran 2016, 45*.

Adak, U. (2015). İzmir Hapishanesi ve Başgardiyan İsmail Hakkı Sakızlı. *Toplumsal Tarih, 261*.

Adak, U. (2017). Central Prisons (Hapishane-i Umumi) in Istanbul and Izmir in the Late Ottoman Empire: In-Between Ideal and Reality. *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association, 4*(1).

Akın, H. (2011). Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi. *History Studies, 3*.

Aksoy Retornaz, E. E. (2014). Beccaria'nın Hapis Cezasına Bakışı Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 112*.

Artuk, M. E., & Alşahin, M. E. (2015). Hapis cezalarının ve cezaevlerinin tarihi gelişimi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 21(2)*.

Ata, F. (2016). Osmanlı Döneminde Bozkır Hapishaneleri, Uluslararası Sempozyum: *Geçmişten Günümüze Bozkır.*

Avcı, M. (2002). Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek Ve Prangabentlik. *Yeni Türkiye Dergisi S:45.*

Avcı, M. (2004). Osmanlı İnfaz Hukukundaki Gelişmelere Genel Bir Bakış. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12*(3-4).

Aydın, R. (2018). Mühendis Mehmet Ali Bey'in hapishane projeleri. İstem, 32.

Aytaç, Ö. (2005). Modern Bürokrasiler ve Yabancılaşma Ethosu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 320*.

Bakanlığı, T. K. (1993). *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi 7.Cilt*: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Ballice, G. (2011). Konak Atatürk Meydanı'nın Mekânsal Dönüşümü. *Ege Mimarlık, 4(79)*.

Bayraktar, N., & Yenisoğancı, H. V. (1994). Tarihsel Olaylarıyla Yedikule Hisarı. *Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi, 72*.

Bozkaya, K. (2014). Osmanlı'da Mahbesten Modern Hapishanelere Geçiş Süreci. *Akademik Araştırmalar*.

Bozkurt, N. (2012). XX. Yüzyıl Başlarında Kütahya Hapishanesinin Genel Durumu. *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(21).

Burkay, S. (2008). Teorik çerçevede suç. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 2/4*.

Daşcıoğlu, K. (2008). Arşiv Belgelerine Göre Çorum Hapishanesi, Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu. *Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 1 (5)*.

Demirkasımoğlu, N. (2015). Toplum Yaşamında Kurallar: Birey-Kural İlişkisi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(1).

Focus. (1995). *Focus Dergisi* (12).

Fowler, M. (2015). The Human Factor in Prison Design: Contrasting Prison Architecture in the United States and Scandinavia. *103rd ACSA Annual Meeting Proceedings, The Expanding Periphery and the Migrating Center*.

Günel, G., & Kılcı, A. (2015). Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Haritada Ankara'yı Tanımak. *Ankara Araştırmaları Dergisi, 3*(1).

Kuruyazıcı, H. (2001). Uygulanmamış Bir Mapushane Projesi. *İstanbul Dergisi* (37).

Küçüktaşdemir, Ö. (2014). Aydınlanma ve Ceza Hukuku. *TBB Dergisi, 113*.

Meskell, M. W. (1998). An American Resolution: The History Of Prisons In The United States From 1777 to 1877. *Stanford Law Review, 51*.

Öten, A. (2018). Sultan Ahmed Külliyesi İnşâsında Yeniden Yapılan Vakıf: İbrahim Paşa Sarayı. *Akdeniz Üniversitesi İnsani Bilimler Dergisi*, 8(1).

Özçelik, M. (2011). Mütareke Dönemi'nde Osmanlı Hapishanelerinin Durumu. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl, 7*.

Sağlam, M. Y. (2003). Ceza İnfaz Kurumları Mimarisi ve Türk İnfaz Sisteminde Mimari Özellikler. *Adalet Dergisi, 14*.

Sunay, S. (2018). Son Dönem Osmanlı Taşra Hapishanelerine Bir Örnek: Bolvadin Hapishanesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(1).

Şenyurt, O. (2003). 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Anadolu ve İstanbul'da Bazı Hapishane İnşaatları". *Arredamento Mimarlık: Tasarım Kültür Dergisi, 9*.

Şenyurt, O. (2010). "Projeleri ve Belgeleriyle 20. Yüzyıl Başında İzmit Hapishanesi'nin Tasarımı", *Mimarlık Dergisi*, 352.

Şimşek, E. (2017). XX. Yüzyıl Başlarında Trabzon Hapishanesi (1900-1914). *Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 12*(23).

Tekin, S. (2008). Dr. Polliç Bey'in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 24*(24).

Tekin, S. (2010). Osmanlı'da Kadın Ve Kadın Hapishaneleri. *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, 29*(47).

Temel, M. (2009). XX. Yüzyıl Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(26).

Uyanık, M. Z. (2017a). Batı ve Doğu Kültüründe Hapishane. *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*(4).

Ünal, F. (2018). Vladimir Petroviç Davidov'un Seyahat Notlarına Göre 1835'de İstanbul. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8*(3).

Ünlü, M. (2007). Hapishane Reformu Sürecinde Canik Hapishanesini Islah Çalışmaları (1876- 1918), *Karadeniz Tarihi Sempozyumu* (25-26 Mayıs 2005), C:II, Trabzon.

Yakut, E. (2006). Tanzimat Dönemi'ne Kadar Osmanlı Hukuku'nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, 2*.

Yıldız, Ö. (2015). Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği. *Gazi Akademik Bakış, 9*(17).

-Kitaplar:

Ajansı, A. K. (2018). *Ankara El Kitabı*. Ankara: Ankara Kalkınma Ajansı.

Akpolat, M. S., & Eser, E. (2004). *Ankara Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.

Aktan, C. C., & Vural, T. (2006). *Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme: Terminoloji ve Tipoloji*. Ankara: SPK Yayınevi.

Alacakaptan, U. (1975). *Suçun Unsurları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları

And, M. (2019). *16. Yüzyılda İstanbul (Kent-Saray-Günlük Yaşam), (4.Baskı)*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.

Avcı, Y. (2016). *Osmanlı Hükümet Konakları:Tanzimat döneminde kent mekanında devletin erki ve temsili.* İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Aydın, R. (2019). *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Sivas Hapishanesi ve Mimarisi*, Sivas Uluslararası Sempozyumu, C:3.

Aydın, R. (2019). *Mimar Kemaleddin Bey'in Hapishane Projeleri*, Ed. Ayşe Budak ve Muzaffer Yılmaz, Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm. Konya

Ayverdi, E. H. (1958). *19. Asırda İstanbul haritası*, İstanbul Fethi Derneği, İstanbul Enstitüsü Yayınları: İstanbul Şehir Matbaası.

Bardakoğlu, A. (1997). Hapis. *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, Cilt 16, İstanbul.*

Beccaria, C. (2004). *Suçlar ve Cezalar Hakkında, (Çev: Sami Selçuk)*. Ankara: İmge Kitabevi.

Bozkurt, G. (1996). *Batı hukukunun Türkiye'de benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne resepsiyon süreci, 1839-1939* (Vol. 164): Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Clark, T. C., & Bennett, J. V. B. (1949). *Handbook of Correctional Institution Design and Construction*. Washington: United States Bureau Of Prisons.

Demir, G. (2015). *Ceza İnfaz Kurumu Kütüphaneleri:Dünyada ve Türkiye'de Durum*. İstanbul: Hiperlink Yayınevi.

Demirbaş, T. (2018). *Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi, Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun Altun, Hapishane Kitabı 3. Baskı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Demiryürek, H. (2019). *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı

Eren, M. (2014). *Kapatılmanın Patolojisi: Osmanlı'dan Günümüze Hapishanelerin Tarihi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Fairweather, L. (1975). The Evolution of The Prison, Prison Architecture An International Survey of Representative Closed Institutions and Analysis of Current Trends in Prison Design. *Architectural Press,*

Foucault, M. (2017). *Hapishanenin Doğuşu, (Yedinci Baskı Çev: Mehmet Ali Kılıçbay)*. Ankara: İmge Kitapevi.

Furlong, G. (2015). *Treasures from UCL*: UCL Press.

Johnston, N. B. (2000). *Forms Of Constraint: A History Of Prison Architecture*. Chicago: University of Illinois Press

Kurt, M. (2007). *Cezaların İnfazı Ve Ceza İnfaz Kurumlarının Sorunları*. İstanbul: Adalet Yayınevi.

Özbek, V. Ö. (2007). *İnfaz Hukuku: İnfaz Hukuku (İnfaz Hukuku İle İlgili Güncel Mevzuat)*. Ankara: Orion Yayınevi.

Roth, M. P. (2006). *Prisons And Prison Systems: A Global Encyclopedia*. Westport: Greenwood Press.

Şen, Ö. (2007). *Osmanlı'da Mahkûm Olmak: Avrupalılaşma Sürecinde Hapishaneler*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Uyanık, M. Z. (2017a). Batı ve Doğu Kültüründe Hapishane. *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*(4).

Uyanık, M. Z. (2017b). *İslam Hukukunda Hapis Cezası Ve Hapishane*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.

Ünlü, M. (2016). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Tirebolu Hapishanesi ve Mahkûmlar, Tirebolu Tarihi Yazıları 1. Basım. *Arı Sanat Yayınevi*.

Yavuz, Y. (2009). *İmparatorluktan Cumhuriyete Mimar Kemalettin (1870-1927)*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası ve Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Yıldız, G. (2012). *Mapushane: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*. İstanbul: Kitapevi Yayınevi.

Yıldıztaş, M. (1997). *Mütareke Dönemi'nde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri Basılmamış Yüksek Lisans.* İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

-İnternet Kaynakları:

Anonim-1. (02.01.2019). Erişim Adresi: http://www.lugatim.com/s/mahbes

Anonim-2. (03.01.2019). Erişim Adresi: http://sozluk.gov.tr/

Anonim-3. (05.02.2019). Erişim Adresi: https://www.spiegel.de/fotostrecke/photo-gallery-torture-in-the-dark-ages-fotostrecke-60978.html

Anonim-4. (04.04.2019). Erişim Adresi: https://www.sciencephoto.com/search?q=torture&media_type=images

Anonim-5. (04.04.2019). Erişim Adresi: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/16/TR1_image_01.png

Anonim-6. (30.04.2019). Erişim Adresi: https://www.youtube.com/watch?v=915YzEQnWac

Anonim-7. (04.04.2019). Erişim Adresi: https://www.cnnturk.com/yasam/osmanlida-cinsel-suclar-nasil-tanimlanir-ve-cezalandirilirdi?page=4

Anonim-8. (03.05.2019). Erişim Adresi: https://www.europeana.eu/portal/en/record/9200579/yavgqk7n.html

Anonim-9. (03.05.2019). Erişim Adresi: https://www.gutenberg.org/files/46649/46649-h/46649-h.htm

Anonim-10. (03.07.2019). Erişim Adresi: https://www.revolvy.com/page/Bridewell-Palace

Anonim-11. (03.07.2019). Erişim Adresi: https://philadelphiaencyclopedia.org/esp-2-2/

Anonim-12. (13.07.2019). Erişim Adresi: http://www.singsingprisonmuseum.org/the-1825-cellblock.html

Anonim-13. (20.07.2019). Erişim Adresi: https://patch.com/illinois/joliet/worlds-toughest-prison-several-rare-stateville-photos

Anonim-14. (25.07.2019). Erişim Adresi:
http://ozhanozturk.com/tag/baba-cafer-zindani-tarihi/

Anonim-15. (03.08.2019). Erişim Adresi:
http://www.eskiistanbul.net/tag/anemas-zindanlar%C4%B1/

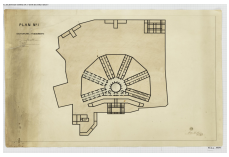
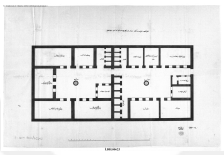
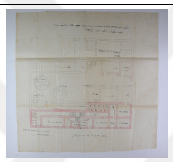
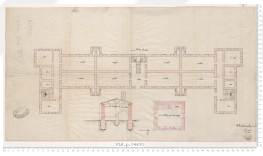
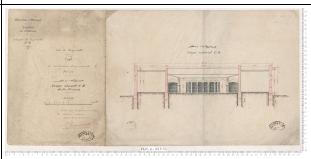
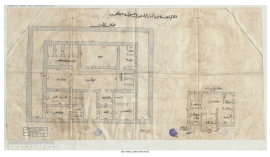
Anonim-16. (03.08.2019). Erişim Adresi:
https://www.degisti.com/index.php/archives/6366

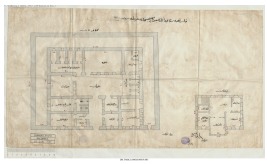
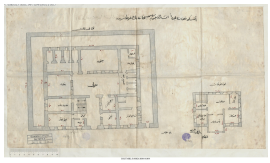
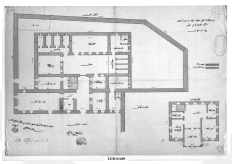
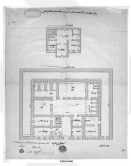
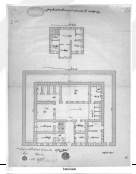
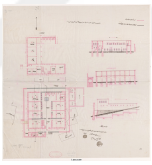
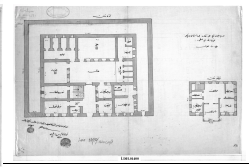
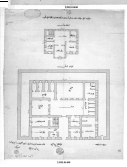
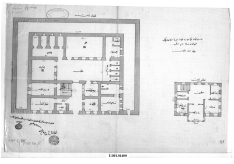
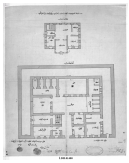
Anonim-17. (01.09.2019). Erişim Adresi:
https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205249212

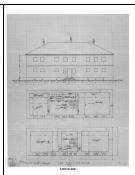
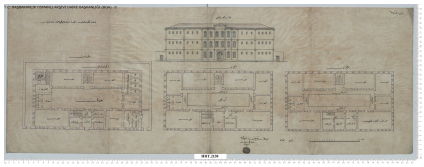
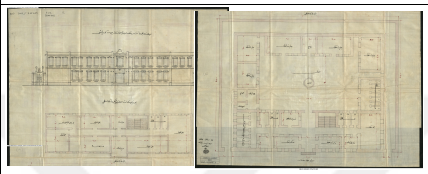
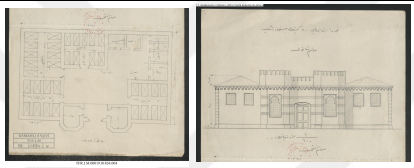
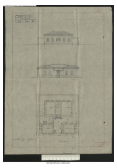
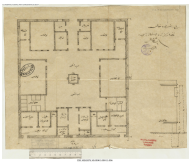
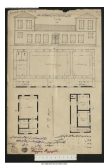
Anonim-18. (10.09.2017). Erişim Adresi:
http://kentmimarliksanat.com/yedikule-zindanlari/#content

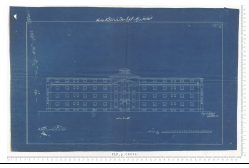
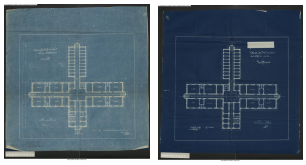
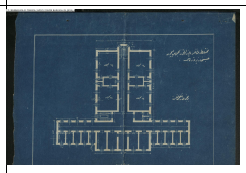
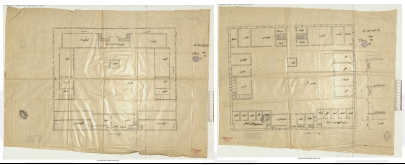
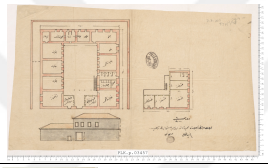
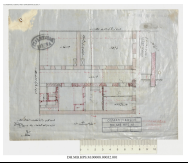
EKLER

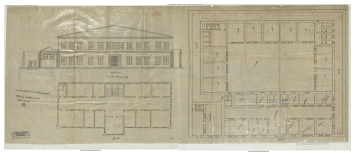
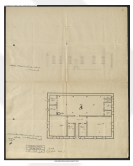
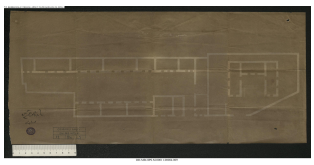
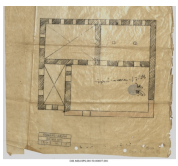
EK-1 Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivlerinden temin edilen Osmanlı hapishaneleri.

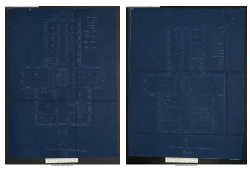
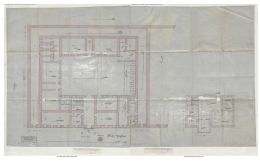
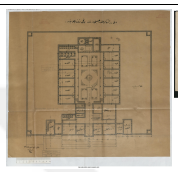
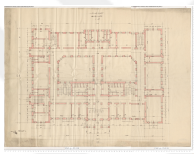
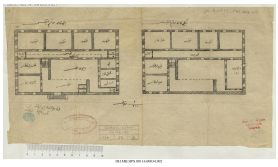
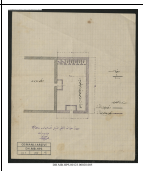
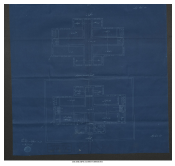
	Plan-Kesit-Cephe	Vilayet / Sancak(Liva)	Belge Üzerindeki Tarih	Arşiv Belge Tarih	Plan Tipi	Evrak-Dosya Yer Bilgisi	Belge Özeti
1.		İstanbul Vilayeti	1869(H.1286)	H- - -	Işınsal Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	PLK.p.. / 693 - -	Project de maison de detention trois etages pour 1.000 prisonniers fait a la de manole de sen Excellence Husni Pasha ministre de police. (İstanbul)
2		Konya Vilayeti	1870(R.1286)	1870 (H.1287)	Dikdörtgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	İ..DH.. / 623 - 43343 -	Konya'da hapishane inşası.
3		Hicaz Vilayeti / Mekke Sancağı	1886(H.1301)	1885 (H.1302)	Kare Plan / - - - /Koğuş Tipi	SD. / 2255 - 14 -	Mekke'de inşa edilmekte olan kışlaya bitişik ansaya, erkek ve kadınlar için yeniden bir hapishane inşası. [Bir adet keski mevcuttur.] (Hicaz ve Yemen 1)
4		Kastamonu Vilayet / Sinob Sancağı	1892(R.1308)	H- - -	Dikdörtgen Plan / Avlusuz/Koğuş Tipi	PLK.p.. / 4630 - -	Sinob sancağında inşa olunan hapishane ile inşa kılınacak karakolhane ve çamaşırhanenin resimleri. (EHT.)
5		İstanbul Vilayeti	1893	1893	T Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	PLK.p.. / 6738 - -	Yedikule'de inşa olunacak hapishane projesi. (EHT; FR)
6		Beyrut Vilayeti	1896(H.1313)	H- - -	- - - /	PLK.p.. / 2570 - -	Beyrut Hapishane-i Umumisi'nin makta resmi. (EHT., Fr.)
7		Ankara Vilayeti	1897 (R.1312)	1897 (H.1314)	Dikdörtgen Plan / - - - / Koğuş Tipi	BEO / 908 - 68047 -	Yeni yapılan Ankara Hapishanesi masarifına 1312 senesi
8		Edirne Vilayeti / Orhaniye Kazısı	1898(R.1314)	H- - -	L Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	PLK.p.. / 3454 - -	Orhaniye Kazası Hükümet Konağı bahçesinde inşa olunacak zabıta dairesi ve hapishanenin resmi. (EHT.)
9		Konya Vilayeti / Elmalı Kazası	1898(R.1315)	1899 (H.1317)	Kare Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.TMİK.S.. / 26 - 14 -	Elmalı'da yeniden inşa olunacak hapishanelerin planlarıyla keşif defterleri.

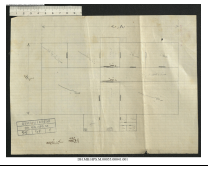
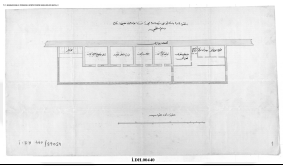
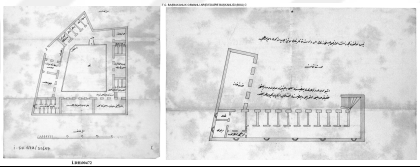
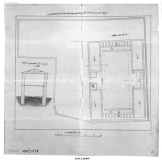
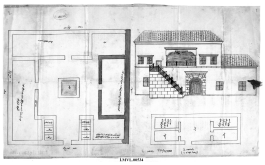
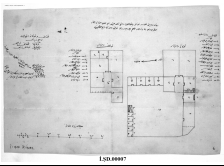
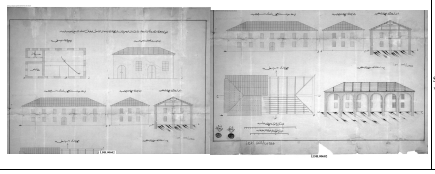
10		Konya Vilayeti / Kaş Kazası	1898(R.1315)	1899 (H.1317)	Kare Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.TMİK.S.. / 26 - 14 -	Kaş'da yeniden inşa olunacak hapishanelerin planlarıyla keşif defterleri.
11		Konya Vilayeti / Akşeki Kazası	1898(R.1315)	1899 (H.1317)	Kare Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.TMİK.S.. / 26 - 14 -	Akşeki'de yeniden inşa olunacak hapishanelerin planlarıyla keşif defterleri.
12		Konya Vilayeti / Alanya Kazası	1898(R.1315)	1899 (H.1317)	Kare Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.TMİK.S.. / 26 - 14 -	Alanya'da yeniden inşa olunacak hapishanelerin planlarıyla keşif defterleri.
13		Diyarbakır Vilayeti / Mardin Sancağı/ Midyat Kazası	1900 (R.1315)	1902 (H.1320)	Düzgün Olmayan Çokgen / Avlulu / Koğuş Tipi	İ..DH.. / 1400 - 1 -	Maden hapishane-i umumisiyle bazı kazalar tevkifhanelerinin tamir ve inşa masraflarının tesviyesi.
14		Diyarbakır Vilayeti / Maden Sancağı / Lice Kazası	1900 (R.1315)	1902 (H.1320)	Kare Plan / Avlulu / Koğuş Tipi	İ..DH.. / 1400 - 1 -	Maden hapishane-i umumisiyle bazı kazalar tevkifhanelerinin tamir ve inşa masraflarının tesviyesi.
15	 	Diyarbakır Vilayeti / Maden Sancağı / Ergani Kazası	1900 (R.1315)	1902 (H.1320)	Kare Plan / Avlulu / Koğuş Tipi	İ..DH.. / 1400 - 1 -	Maden hapishane-i umumisiyle bazı kazalar tevkifhanelerinin tamir ve inşa masraflarının tesviyesi.
16	 	Diyarbakır Vilayeti / Mardin Sancağı/ Avine Kazası	1900 (R.1315)	1902 (H.1320)	Kare Plan / Avlulu / Koğuş Tipi	İ..DH.. / 1400 - 1 -	Maden hapishane-i umumisiyle bazı kazalar tevkifhanelerinin tamir ve inşa masraflarının tesviyesi.
17		Diyarbakır Vilayeti / Maden Sancağı/ Silvan Kazası	1900 (R.1315)	1902 (H.1320)	Kare Plan / Avlulu / Koğuş Tipi	İ..DH.. / 1400 - 1 -	Maden hapishane-i umumisiyle bazı kazalar tevkifhanelerinin tamir ve inşa masraflarının tesviyesi.
18		Diyarbakır Vilayeti / Maden Sancağı/ Cüre Kazası	1900 (R.1315)	1902 (H.1320)	Kare Plan / Avlulu / Koğuş Tipi	İ..DH.. / 1400 - 1 -	Maden hapishane-i umumisiyle bazı kazalar tevkifhanelerinin tamir ve inşa masraflarının tesviyesi.
19		Diyarbakır Vilayeti / Maden Sancağı/ Çermik Kazası	1900 (R.1315)	1902 (H.1320)	Kare Plan / Avlulu / Koğuş Tipi	İ..DH.. / 1400 - 1 -	Maden hapishane-i umumisiyle bazı kazalar tevkifhanelerinin tamir ve inşa masraflarının tesviyesi.

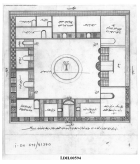
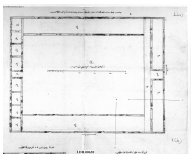
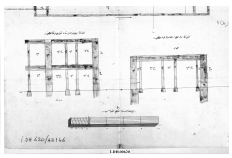
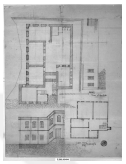
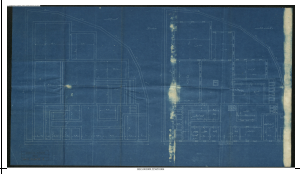
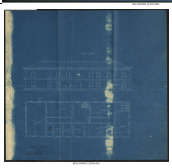
20		Manastır Vilayeti / Karçova Kazası	1902(R.1318)	1903 (H.1321)	Dikdörtgen Plan / Avlusuz/Koğuş Tipi	İ..DH.. / 1408 - 22 -	Karçova kazası hapishanesinin müceddeden ve tevsiaan inşası. (1 adet plan) (1321M-22)
21		Hüdavendigar Vilayeti / Vilayet Merkezi	1903(R.1319)	1903 (H.1321)	Dikdörtgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	HRT.h.. / 2138 - -	Bursa hükümet binası avlusuna yapılacak olan hapishane krokisi. EHT (Ölçek 1/200)
22	 DH.TMIK.S.00061.00032.002	Sivas Vilayeti / Hafik Kazası	1905 (R.1321)	1906 (H.1323)	Kare Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.TMIK.S.. / 61 - 32 -	Hafik'de inşasına lüzum görülen nisa hapishanesinin harita ve keşif varakasının takdimiyle gerekli meblağın sarfına izin verilmesi talebi.
23		Selanik Vilayeti / Siroz Sancağı	1907(R.1322)	1907 (H.1325)	Dikdörtgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	BEO / 3009 - 225659 -	Siroz sancağı merkezinde inşa olunan hapishane ile Priştine'de inşa olunacak hapishane planları. (Adliye; 222880)
24		- - - /	1907(R.1323)	1908 (H.1325)	Dikdörtgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	TFR.I..M... / 19 - 1823 -	Yeniden inşa olunacak hapishane planları. a.g.tt
25		Sivas Vilayeti / Divriği Kazası	1907 (R.1322)	1907 (H.1325)	Dikdörtgen Plan / Avlulu / Koğuş Tipi	DH.TMIK.S../ 68 - 40 -	Divriği'de yapılacak hapishanenin resim ve keşif varakasının takdimiyle inşaat için gerekli meblağın sarfına izin verilmesi.
26		Adana Vilayeti / İçel Sancağı	1907 (R.1323)	1914 (H.1332)	Kare Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 112 - 26 -	İçel sancağına bağlı Mut kazasında inşa olunacak hapishanenin tadili ve yeniden tanzim edilen plan ve keşif varakasının uygun görüldüğü.
27		Edirne Vilayeti / Dardere Kazası	1909 (R.1325)	1910 (H.1328)	Dikdörtgen Plan / Avlulu / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 1 - 11 -	Dardere Hapishanesi kullanmaya elverişli olmadığından tamir edilmesinin istendiği.Yeniden inşa edilecek hapishanenin plan ve keşif varakasının gönderildiği.
28		Hüdavendigar Vilayeti / Atranos Kazası	1910 (R.1325)	1910 (H.1328)	Dikdörtgen Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 142 - 33 -	Atranos kazası merkezinde yeniden inşa olunacak hapishanenin keşif raporu ve rayiç bedelini belirten pusula.
29	 	Sivas Vilayeti / Niksar Kazası	1910 (R.1326)	1914 (H.1332)	Kare Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 112 - 55 -	Niksar kasabasından yapılmakta olan hapishanenin resim ve keşif varakasının tetkik edildiği ve istenilen tahsisatın bir miktar azaltılarak kabul edildiği.

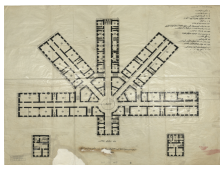
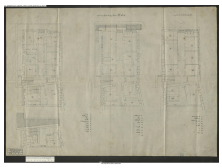
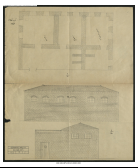
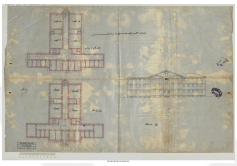
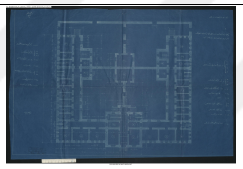
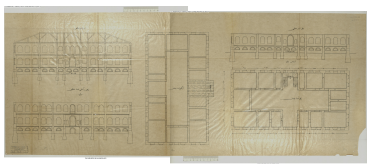
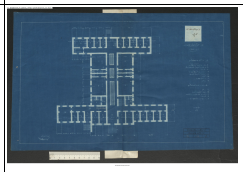
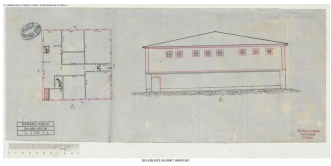
30		- - - /	1910	H- - -	- - - /	PLK.p.. / 6036 -	Vilayetlerde inşa edilecek karışık ve münferit üç yüz kişilik hapishane projesi. a.g.tt (EHT.)
31		- - - /	1910	1922 (H.1341)	Haçvari Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M... / 51 - 62 -	Umumi hapishane harita ve projeleri.
32		- - - /	1910	1919 (H.1337)	T Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 125 - 55 -	Hapishane-i Umumi'de ve Polis Müdüriyeti'nde Hapishaneler İdaresi tarafından yapılan tamirat ile hapishane planları.
33		İşkodra Vilayeti	1910(R.1325)	1910 (H.1328)	Kare Plan / Avlulu /Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M... / 1 - 16 -	İşkodra merkez ve mülhakatındaki hapishanelerin tamir ve ıslahı için havalename talebi, ihtiyaç duyulan mahallerde inşa edilecek hapishaneler için talebedilen hapishane inşaat planlarının gönderildiği.
34		Sivas Vilayeti / Karahisar-ı Şarki Sancağı	1910(R.1326)	H- - -	Dikdörtgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	PLK.p.. / 3457 - -	Karahisar-ı Şarki kasabasında inşa olunacak hapishanenin resmi. (EHT.)
35		Aydın Vilayeti / Söke Kazası	1910(R.1326)	1910 (H.1328)	Dikdörtgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M... / 1 - 15 -	Aydın Merkez Hapishanesi'ne yapılacak ilave inşaatlarla mülhakatda yapılacak hapishane inşaatlarında Söke Hapishanesi'nde uygulanan planların tatbikinin gerektiği.
36		Hüdavendigar Vilayeti / Eskişehir Kazası	1910(R.1326)	1911 (H.1329)	Dikdörtgen Plan / - - - /Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 1 - 25 -	1- Eskişehir Hapishanesi'nin mevsim geçmeden tamiratının yapılabilmesi için havalenamenin serian gönderilmesi. 2- Muhtelif kazalardaki hapishanelerin tamiratları için tahsisat talepi.
37		Hicaz Vilayeti / Cidde Sancağı	1910(R.1326)	1912 (H.1330)	Kare Plan / Avlusuz /Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M... / 7 - 62 -	Cidde'de kadınlara mahsus bir hapishane inşa edilmesi için izin verilmesi ve gerekli havalenin gönderilmesi talebi.
38		Aydın Vilayeti / Kuşadası Kazası	1910(R.1326)	1913 (H.1331)	Kare Plan / Avlusuz /Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M... / 8 - 32 -	Keşifnameleri gönderilen ve inşası için havalename gönderilecek olan hapishanelerin lüzum ve ehemmiyet sırasının bildirilmesinin istendiği. Kuşadası'nda erkek ve kadınlar için yeni bir hapishane inşası talebi.
39		Edirne Vilayeti / Lüleburgaz Kazası	1911 (R.1326)	1911 (H.1329)	- - - /	DH.MB..HPS.M... / 1 - 28 -	Lüleburgaz'daki mevcut hapishane yetersiz olduğundan yeni bir hapishane yapılmasının uygun görüldüğü, inşaat için talebedilen meblağın fazla bulunduğu ve düzeltilmesi gerektiğinin bildirildiği.

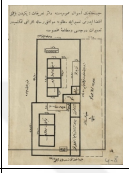
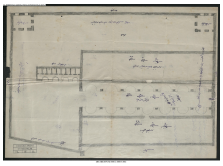
40		Trabzon Vilayeti / Lazistan Sancağı	1912(R.1327)	1912 (H.1330)	Kare Plan / Avlusuz/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 145 - 3 -	Lazistan sancağı merkezinde inşa olunacak nisa hapishanesinin keşif evrakıyla krokisinin takdimi.
41		Ankara Vilayeti / Kayseri Sancağı	1912(R.1327)	1912 (H.1330)	Dikdörtgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 36 - 9 -	Kayseri'de inşası düşünülen hapishane çok masraf gerektireceğinden, resmi nezaretçe tanzim ettirilmek üzere, kaç kişilik hapishaneye ihtiyaç olduğunun bildirilmesi.
42		Trabzon Vilayeti / Ordu Kazası	1913(R.1329)	1914 (H.1332)	L Plan / Avlulu / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 38 - 16 -	Ordu Kazası Hapishanesi'ne ait keşif varakası ve resimlerinin gönderildiği.
43		Kastamonu Vilayet / İnebolu Kazası	1913(R.1329)	1914 (H.1332)	Dörtgen Plan / - - - / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 10 - 27 -	Fevkalade tasarruf tedbirleri nedeniyle İnebolu Hapishanesi tamiratı ile Küre ve Cide'de birer hapishane inşası için istenilen tahsisatın verilemiyeceği.
44		Kastamonu Vilayet / Cide Kazası	1913(R.1329)	1914 (H.1332)	Diktörtgen Plan / Avlulu /Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 10 - 27 -	Fevkalade tasarruf tedbirleri nedeniyle İnebolu Hapishanesi tamiratı ile Küre ve Cide'de birer hapishane inşası için istenilen tahsisatın verilemiyeceği.
45		Adana Vilayeti / İçil Sancağı	1914 (R.1329)	1914 (H.1332)	Kare Plan / Avlulu/ Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 11 - 84 -	Adana vilayeti merkez ve mülhakatı hapishaneleri hakkında malumatı havi sual varakalarının takdimi.
46		Adana Vilayeti / Merkez Sancak	**1914 (R.1329)**	1914 (H.1332)	Düzgün Olmayan Dörtgen / - - / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 11 - 84 -	Adana vilayeti merkez ve mülhakatı hapishaneleri hakkında malumatı havi sual varakalarının takdimi.
47		İzmit Sancağı / Kandıra Kazası	1914 (R.1330)	1914 (H.1332)	Kare Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 112 - 57 -	İzmit Kandıra'da yeniden hapishane inşası ile ilgili keşif cevelleriyle havalenamesinin gönderildiği.
48		Adana Vilayeti / Sancak Merkezi	1914 (R.1330)	1914 (H.1332)	Kare Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 150 - 7 -	Osmaniye Hapishanesi tamirat masrafını mütebeyyin keşif varakasının uygun bulunduğu
49		Diyarbakır Vilayeti / Mardin Sancağı	1914(R.1329)	1914 (H.1332)	Diktörtgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. M... / 12 - 7 -	Mardin Hapishanesi'nin tamiri ve ilave inşa olunacak koğuşun evrak-ı keşfiyesinin gönderildiği.

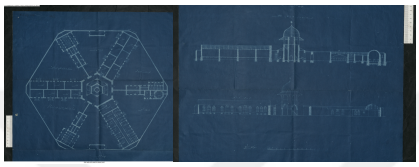
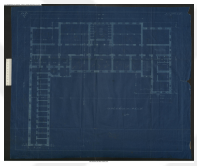
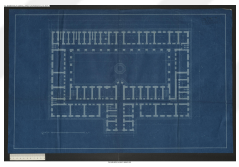
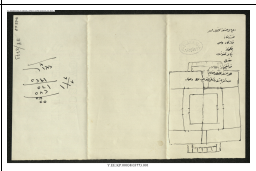
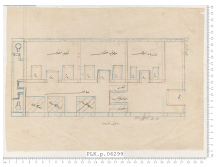
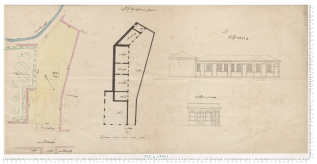
50		İstanbul Vilayeti / Üsküdar Sancağı	1914(R.1330)	1914 (H.1332)	Haçvari Plan / - - - / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. M... / 13 - 23 -	Üsküdar'da yapılması tasarlanan hapishanenin planları.
51		/ Zor Sancağı	1915(R.1331)	1916 (H.1334)	Kare Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 23 - 25 -	Zor Belediye Mühendisliği'nce tanzim edilmiş hapishane planı.
52		Hüdavendigar Vilayeti / Gediz Kazası	1915(R.1331)	1916 (H.1334)	Dikdörtgen Plan / Avlusuz/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 156 - 66 -	Gediz Hapishanesi'nin müceddeden inşasında esas alınacak planın kazalar için alınan nümuneye uygun olmadığı.
53	 	Adana Vilayeti	1916(R.1331)	1916 (H.1334)	Dikdörtgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 39 - 5 -	1-Adana'da müceddeden inşa olunacak hapishanenin eski yerinde mi, yoksa başka yer tedarikî ile orada mı yapılacağının ve arsa haritalarının gönderilmesinin istendiği. 2- Adana şehrinde inşa olunacak hapishanelerin planları ile keşifname defteri.
54	 	- - - /	1916(R.1331)	H- - -	Dikdörtgen Plan / Avlusuz/Koğuş Tipi	PLK.p.. / 5338 - -	Tevkifhane binası planı. a.g.tt (EHT.)
55		Kastamonu Vilayeti / Çerkeş Kazası	1916(R.1332)	1916 (H.1335)	Dikdörtgen Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 158 - 10 -	Çerkeş Hapishanesi tamiratının keşf-i evvel defteri ve kazada yeniden bir hapishane yapılması talebi.
56		Adana Vilayeti / Sancak Merkezi	1916 (R.1331)	1916 (H.1334)	L Plan/ Avlusuz/ Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 25 - 22 -	Osmaniye kazasında inşa edilecek hapishaneye ait keşif varakası resim ve planın gönderildiği, havalenamesinin istenildiği.
57		Vilayeti / Süleymaniye Sancağı	**1917 (R.1332)**	1917 (H.1335)	Dikdörtgen Plan / Avlulu/ Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 116 - 34 -	Süleymaniye'de yeniden inşaası tasarlanan hapishaneye ait keşif varakasının yanlışlığı ve örnek proje resmine uygun olmadığından yeniden tanzim edilip gönderilmesi.
58		Ankara Vilayeti / Yozgat Sancağı	1918(R.1334)	1919 (H.1337)	Dikdörtgen Plan / - - - / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 123 - 28 -	Yozgat Hapishanesi'ndeki izdihamın hafifletilmesi için, hapishane bitişiğinde cihet-i askeriyeden teslim alınıp müdekhar anbarı ittihaz olunan binanın, hapishane haline dönüştürtülmesi masraflarını mübeyyin mahallinden gönderilen keşif varakasının kabule şayan olduğu.
59	 	Malatya Müstakil Sancak	1918(R.1334)	1918 (H.1336)	T Plan / Avlusuz /Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 55 - 8 -	Malatya'da müceddeden hapishane inşası ile Taşkilise'nin tamir edilerek hapishane ittihaz edilmeleri için havalename talebi.

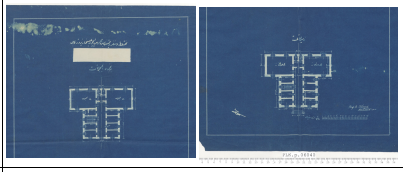
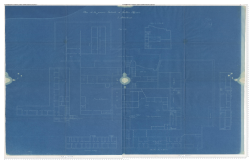
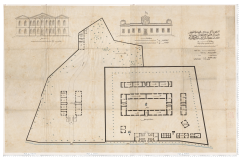
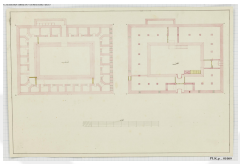
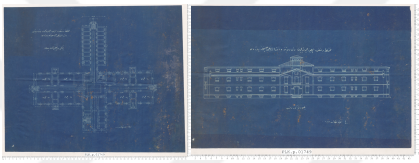
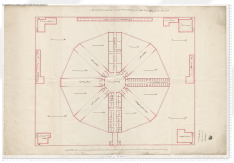
60		Çatalca Sancağı	1919(R.1335)	H- - -	Dikdörtgen Plan / Avlusuz Plan/Koğuş Tipi	PLK.p.. / 1393 - -	Silivri Hapishanesi'nin planı. (EHT.)
61		Hüdavendigar Vilayeti / Söğüt Kazası	1919(R.1335)	1919 (H.1337)	Diktörtgen Plan / Avlusuz /Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 55 - 41 -	Söğüt kazasında cihet-i askeriyenin muvafakatı ile askeri depo binasının icab eden mahallerinin tʿdil ve tamiri ile hapishane ittihazı için merbut keşfname mucibince tahsisat talebi.
62		Akşehir Müstakil Sancak/Bozkır Kazası/Ilgın Kazı	1919(R.1335)	1919 (H.1337)	Diktörtgen Plan / Avlusuz/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 55 - 35 -	Konya Merkez Hapishane-i Umumisi'nde firarların önlenebilmesi için edavat-ı inzibatiyenin yenilenmesi, Isparta Eğirdir kazasında depremden hasar gören hapishaneyle Akşehir, Ilgın ve Bozkır kazaları hapishanelerinin tamiratı ve tamir imkanı olmayan Ereğli Hapishanesi'nin müceddeden inşası hakkında mahallerinden gönderilen keşif evrakları mucibince gerekli tahsisat için havalename istenmesi.
63		Rumeli Eyaleti / İşkodra Sancağı	- - - /	1859 (H.1276)	Diktörtgen Plan / - - / Koğuş Tipi	İ..DH.. / 440 - 29059 -	İşkodra kalasında olan hapishane koğuşlarının inşası talebi.
64		Edirne Vilayeti / Filibe Sancağı	- - - /	1859 (H.1276)	Diktörtgen Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	İ..MVL. / 424 - 18623 -	Filibe sancağında hapishane inşasına dair
65		Niş Eyaleti	- - - /	1860 (H.1277)	Düzgün Olmayan Çokgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	İ..DH.. / 472 - 31607 -	Niş Hapishanesi'nin inşası.
66		Edirne Eyaleti / Manastır Kazası	- - - /	1863 (H.1280)	Diktörtgen Plan / - - - / Koğuş Tipi	İ..MVL. / 490 - 22178 -	Manastır'da inşa olunacak hapishane.
67		Ankara Eyalet	- - - /	1865 (H.1282)	Kare Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	İ..MVL. / 534 - 23980 -	Tamire muhtaç olan Ankara Hapishanesi'nin tamiri.
68		Sivas Vilayeti	- - - /	1868 (H.1285)	L Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	İ..ŞD.. / 7 - 392 -	Sivas'da hapishane inşa olunması.
69		Suriye Vilayeti / Vilayet Merkezi	- - - /	1869 (H.1286)	Diktörtgen Plan / Avlusuz/Koğuş Tipi	İ..DH.. / 602 - 41966 -	Şam'a yeniden bir hapishane inşası.

70		Kastamonu Vilayeti / Bolu Sancağı	- - - /	1869 (H.1286)	Kare Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	İ..DH.. / 594 - 41370 -	Bolu sancağı merkezinde bulunan hapishanenin tamiri.
71	 	Erzurum Vilayeti / Van Sancağı	- - - /	1870 (H.1287)	Diktörtgen Plan / - - - / Koğuş Tipi	İ..DH.. / 620 - 43146 -	Van'da hükümet dairesi olarak kullanılan konağa bir hapishane inşası.
72		Ankara Vilayeti / Çorum Sancağı	- - - /	1895 (H.1312)	İ. Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	ŞD. / 1343 - 16 -	Çorum'da bir hapishane inşası. (Ankara 2)
73		Edirne Vilayeti / Kırkkilise Sancak	- - - /	1902 (H.1320)	Diktörtgen /- - / Koğuş Tipi	İ..DH.. / 1404 - 29 -	Kırkkilise merkez hapishanesi mesarif-i inşaiyyesine keşf-i evvel haricinde sarf edilen meblağın mahsubu. (1 adet harita) (1320N-06)
74		Manastır Vilayeti / Kozana Kazası	- - - /	1906 (H.1324)	Kare Plan / - - - / Koğuş Tipi	TFR.I..MN.. / 107 - 10623 -	Kozana'da inşa edilecek olan hapishane ile krokisine dair.
75		Ankara Vilayeti / Kayseri Sancağı	- - - /	1906 (H.1324)	Diktörtgen Plan/- - / Koğuş Tipi	DH.TMIK.S.. / 63 - 33 -	Tamire muhtaç durumda olan Kayseri Hapishanesi'ne ait keşif varakası ile mahalli rayiç muzbatasının takdim kılındığı.
76		Selanik Vilayeti /Siroz Sancağı.	- - - /	1907 (H.1325)	Düzgün Olmayan Çokgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	BEO / 3009 - 225659 -	Siroz sancağı merkezinde inşa olunan hapishane ile Priştine'de inşa olunacak hapishane planları. (Adliye; 222880)
77		Kosava Vilayeti/ Priştine Sancağı	- - - /	1907 (H.1325)	Diktörtgen Plan / -/ Koğuş Tipi	BEO / 3009 - 225659 -	Siroz sancağı merkezinde inşa olunan hapishane ile Priştine'de inşa olunacak hapishane planları. (Adliye; 222880)
78		- - - /	- - - /	1907 (H.1325)	Düzgün Olamayan Çokgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	TFR.I..SL.. / 168 - 16760 -	Merkez kazaya yetecek büyüklükte bir hapishanenin yapılmasına ve bu konuda yapılan projeler ile teferruatına dair Kavala Kaymakamlığı'nın yazısı.
79		- - - /	- - - /	1908 (H.1325)	Kare Plan / Avlulu / Koğuş Tipi	TFR.I..M.. / 19 - 1823 -	Bir hastahane ile bir hapishane planı. a.g.tt

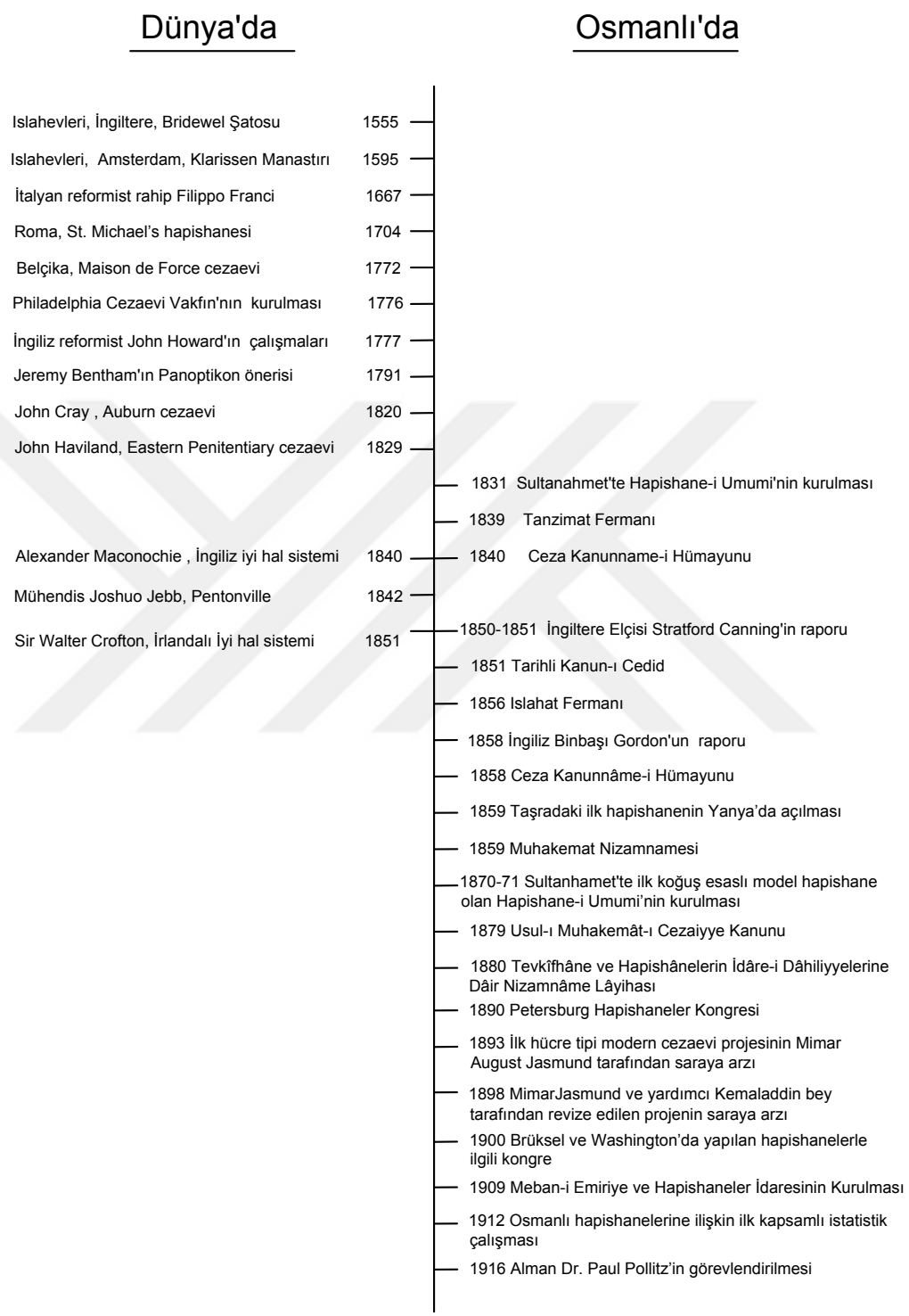
80		Aydın Vilayeti / Vilayet Merkezi	- - - /	1910 (H.1328)	İşınsal Plan / Avlulu /Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 52 - 21 -	İzmir'de yeniden yapılacak olan hapishanenin planı.
81		İstanbul Vilayeti / Beyoğlu Sancağı	- - - /	1911 (H.1329)	Dikdörtgen Plan / Avlusuz/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 52 - 4 -	Galatasaray Hapishanesi'nde tadilat inşaatına ait keşif cetveli. Beyoğlu Tevkifhanesi'nde yapılacak tadilata ait proje.
82		- - - /	- - - /	1911 (H.1329)	Dikdörtgen Plan / Avlulu /Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 143 - 3	Vilayet, liva ve kaza hapishane ve tevkifhanelerinin ıslahı hakkında plan, rapor ve keşifnamelerin Adliye ve Mezahib Nezareti'nce takdimi
83		Manastır Vilayeti / Debre Sancağı	- - - /	1911 (H.1329)	T Plan / Avlusuz/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 143 - 49 -	Debre'de yeniden yapılacak hapishane ile ilgili keşif ve resmin takdim edildiği.
84		- - - /	- - - /	1911 (H.1329)	T Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 55 - 69 -	En küçük model olarak tevkifhane ve hapishane yapılacak müessese planları.
85		- - - /	- - - /	1911 (H.1329)	U Plan / - - - / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 53 - 26 -	Bazı kazalarda inşası düşünülen altmış kişilik hapishanelerin görüntüm planları.
86		Konya Vilayeti / Uluborlu Kazası	- - - /	1912 (H.1330)	Dikdörtgen Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 146 - 26 -	Isparta'nın Uluborlu kazasında inşa edilecek hapishane ile jandarma dairesinin arsa krokisi planı ve keşif defterinin takdimi ile havalenamesinin gönderilmesi.
87		İzmit Müstakil Sancağı	- - - /	1912 (H.1330)	Düzgün Olmayan I Plan / Avlusuz/Koğuş, Hücre Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 5 - 10 -	İzmit'te Üsküdar Caddesi üzerinde yeni yapılacak hapishane ve jandarma dairesinin projeleri ve keşf-i evvel cetveli.
88		Hüdavendigar Vilayeti	- - - /	1912 (H.1330)	Kare Plan / - - - / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 7 - 98 -	Hüdavendigar Merkez Hapishanesi'ndeki izdihamın hafifletilmesi için eski hükümet dairesi yanındaki hapishaneye bitişik mahallin tamiri suretiyle hapishane ittihazına elverişli hale getirilerek mahkum nakledilebileceğinin bildirildiği ve tamirat masraflarını mütebeyyin keşif cedvellerinin gönderildiği.
89		- - - /	- - - /	1913 (H.1331)	- - - /	DH.MB..HPS. / 148 - 117 -	Üç yüz kişilik bir hapishane projesi. a.g.y.tt

90		- - - /	- - - /	1913 (H.1331)	- - - /	DH.MB..HPS. / 146 - 84 -	Mebanii-i Emiriye ve Hapishaneler İdaresi Heyet-i Fennıyesi tarafından çizilen üç yüz kişilik hapishane kesiti. a.g.y.tt
91		Mamüretülaziz Vilayeti / Çarsancak Kazası	- - - /	1913 (H.1331)	Diktörtgen Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. / 147 - 49 -	Çarsancak Hapishanesi'nin yetersiz olması hasebiyle yeniden yapılması düşüntülen hapishane binasının keşif evrakının takdim edildiği.
92		Adana Vilayeti / İçil Sancağı	- - - /	1914 (H.1332)	Diktörtgen Plan / - - - / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 11 - 84 -	Adana vilayeti merkez ve mülhakatı hapishaneleri hakkında malumatı havi sual varakalarının takdimi.
93		Adana Vilayeti / Kozan Sancağı	- - - /	1914 (H.1332)	Diktörtgen Plan / - - - / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 11 - 84 -	Adana vilayeti merkez ve mülhakatı hapishaneleri hakkında malumatı havi sual varakalarının takdimi.
94		Adana Vilayeti / Bahçe Kazası	- - - /	1914 (H.1332)	Diktörtgen Plan / Avlulu/ Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 11 - 84 -	Adana vilayeti merkez ve mülhakatı hapishaneleri hakkında malumatı havi sual varakalarının takdimi.
95		Halep Vilayeti / Ayntab Kazası	- - - /	1914 (H.1332)	Düzgün Olmayan Çokgen Plan / Avlulu / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 10 - 34 -	Ayntab'da yeni bir hapishane inşasına ait gönderilenmk projenin numunesine uygun olmadığından keşifnamesi ile birlikte iadesi.
96		Konya Vilayeti	- - - /	1914 (H.1332)	- - - /	DH.MB..HPS. / 112 - 7 -	1- Konya Merkez Hapishanesi ile Bozkır ve Aksaray hapishanelerinin tamiratı için havalename gönderilmesi. 2- Konya Merkez Hapishanesi planları.
97		Diyarbakır Vilayeti / Mardin Sancağı	- - - /	1914 (H.1332)	Düzgün Olmayan Dörtgen / Avlulu/ Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 12 - 18 -	Diyarbakır vilayeti dahilindeki hapishanelerin istiab kapasiteleri ile bugünkü mevcudunu belirten liste ile sual varakalarının takdimi.
98		Ankara Vilayeti / Kayseri Sancağı	- - - /	1914 (H.1332)	Düzgün Olmayan Dörtgen / Avlulu / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 11 - 26 -	Ankara vilayeti merkez ve mülhakat hapishaneleri hakkında taleb olunan mülumata dair sual varakalarının gönderildiği.
99		Ankara Vilayeti / Ayaş Kazası	- - - /	1914 (H.1332)	Diktörtgen Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 11 - 26 -	Ankara vilayeti merkez ve mülhakat hapishaneleri hakkında taleb olunan mülumata dair sual varakalarının gönderildiği.

100		Karesi Sancağı / Ayvalık Kazası	- - - /	1914 (H.1332)	Diktörtgen Plan / - - - / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 10 - 14 -	Karesi Merkez ve mülhakatı hapishaneleri hakkında malumat veren sual varakalarının gönderildiği (Karesi Merkez Hapishanesi olarak kullanılan barakalara ait dört adet fotoğraf vardır)
101		Aydın Vilayeti / Turgutlu Kazası	- - - /	1914 (H.1332)	Dikdörtgen Plan / Avlulu / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 10 - 6 -	Aydın vilayeti ve mülhakatı hapishaneleri hakkındaki umumi tetkikata esas olmak üzere, gereken bilgileri muhtevi olarak tanzim edilen sual varakalarının gönderildiği.
102		Erzurum Vilayeti	- - - /	1914 (H.1332)	Dikdörtgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS.M ... / 9 - 103 -	Erzurum Merkez Hapishanesi hakkında malumat veren sual varakasıyla hapishane krokisinin birlikte gönderildiği.
103		Ankara Vilayeti	- - - /	1916 (H.1334)	İçmsal Plan / Avluhu/Koğuş-Hücre Tipi	DH.MB..HPS. / 39 - 2 -	Eskisi çok harab olan Ankara Hapishanesi'nin yeniden inşası zaruri olduğundan, hapishane inşası için bir palan suretinin gönderildiği.
104		- - - /	- - - /	1922 (H.1341)	L Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. M... / 51 - 62 -	Umumi hapishane harita ve projeleri.
105		- - - /	- - - /	1922 (H.1341)	Dikdörtgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	DH.MB..HPS. M... / 51 - 62 -	Umumi hapishane harita ve projeleri.
106		- - - /	- - - /	1923 (H.1341)	Haçvari Plan / - - -/ Koğuş Tipi	Y..EE..KP.. / 38 - 3773 -	Bir Hapishane planını gösteren müsvedde. a.g.y.tt
107		Edirne Vilayeti / Dimetoka Kazası	- - - /	H- - -	Dikdörtgen Plan / Avlusuz/Koğuş Tipi	PI.K.p.. / 6299 - -	Dimetoka Hapishanesi planı. (EHT.)
108		- - - /	- - - /	H- - -	Düzgün Olmayan Dörtgen/ Avlulu / Koğuş Tipi	PI.K.p.. / 4423 - -	Kadın hapishanesi planı. (EHT.)
109		Edirne Vilayeti / Kırkkilise Sancak	- - - /	H- - -	Kare Plan / Avlusuz Plan/Koğuş Tipi	PI.K.p.. / 3455 - -	Kırkkilise Hapishanesi resmi. (EHT.)

110		- - - /	- - - /	H- - -	T Plan / Avlusuz/Koğuş Tipi	PLK.p.. / 6040 - -	Hapishane projesi. a.g.tt (EHT.
111		İstanbul Vilayeti	- - - /	H- - -	- - - /	PLK.p.. / 5339 - -	İstanbul'da Sultanahmed Hapishanesi planı. (Fr.)
112		Konya Vilayeti	- - - /	H- - -	Dikdörtgen Plan / Avlulu/Koğuş Tipi	PLK.p.. / 3035 - -	Konya'da yeniden inşa edilen hastahane ve hapishanenin planı. (EHT.)
113		- - - /	- - - /	- - - /	Dikdörtgen Plan / Avlulu / Koğuş Tipi	PLK.p.. / 1009 - -	Bir hapishane planı.
114		Van Vilayeti	- - - /	H- - -	T Plan / Avlusuz / Koğuş Tipi	PLK.p.. / 1749 - -	Van Hapishanesi planı. (EHT.)
115		- - - /	- - - /	H- - -	Işınsal Plan / Avlulu / Hücre Tipi	PLK.p.. / 5384 - -	Hapishane planı. (EHT.)

EK-2 Ceza sistemi reformu ile ilgili gelişmeler.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	**:**	Selahaddin Sezer
Uyruğu	**:**	T.C
Doğum Yeri ve Tarihi	**:**	İstanbul / 1985
e-mail	**:**	selahattinsezer@gmail.com

EĞİTİM

Derece		**Adı, İlçe, İl**	**Bitirme Yılı**
Lise	:	Elbistan Anadolu Lisesi, K.Maraş	2003
Üniversite	:	Maltepe Üniversitesi, İstanbul	2010
Yüksek Lisans	:	Çankaya Üniversitesi, Ankara	
Doktora	:		

İŞ DENEYİMLERİ

2018- Bozok Üniversitesi / Öğr. Gör.
2018-2018 NKY-ITEC Etlik Entegre Sağlık Kampüsü Projesi
2017-2018 CMK Restorasyon Ankara Sosyal Bilimler Proje
2013-2017 Obrascon Huarto Lain Marmaray CR3 Projesi
2011-2013 Mimartı Mimarlık

YABANCI DİLLER

İngilizce

YAYINLAR

XIX. yy. Osmanlı Hapishaneleri üzerine bir değerlendirme; Çorum Hapishanesi Örneği: 3 rd International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies. April 19-21, 2019 Ankara